לאנדאן

אַדעסער בערזע

געשריבן אין יאָר 1892

— I —

מנחם־מענדל פון אַדעס צו זײַן ווײַב שיינע־שיינדל אין קאַסרילעווקע

לזוגתי היקרה הצנועה החכמה מרת שיינע־שיינדל שתחי'[1].

ראשית, באתי להודיעך, אַז איך בין ברוך השם בקו החיים והשלום. השם יתברך זאָל העלפֿן, מע זאָל תּמיד הערן איינס פֿונעם אַנדערן נאָר גוטס מיט בשׂורות טובֿות, ישועות ונחמות — אָמן.

והשנית, זײַ וויסן, אַז איך בין גאָר ניט אין שטאַנד דיר צו באַשרײַבן די שטאָט אַדעס, ווי גרויס און שיין זי איז, און די מענטשן, די היגע, מיט זייערע גוטע כאַראַקטערן, און די גאָלדענע געשעפֿטן, וואָס מע קאָן דאָ מאַכן. שטעל דיר פֿאָר, איך גיי מיר אַרויס מיטן שטעקל אין גרעצק אַרײַן, אַזוי הייסט דאָ, אין אַדעס, די גאַס וווּ ייִדן האַנדלען, האָב איך צוואַנציק טויזנט געשעפֿטלעך: וויל איך ווייץ — איז ווייץ, קלײַען — איז קלײַען, וואָל — איז וואָל, מעל, זאַלץ, פֿעדערן, ראָזשינקעס, זעק, הערינג — הכּלל, וואָס אַ מויל קאָן אויסריידן, געפֿינסט דו דאָ, אין דעם אַדעס. איך האָב לכתּחילה אַפֿילו אָנגעשמעקט אַ צוויי־דרײַ גוטע געשעפֿטלעך, נאָר עס איז מיר אַלץ ניט געווען צום האַרצן. האָב איך מיך אַזוי לאַנג אַרומגעדרייט אין גרעצק, ביז איך האָב מיך פֿאַרט צוגעשלאָגן צו עפּעס רעכטס, היינו: איך האַנדל מיט לאָנדאָן און פֿאַרדין דערבײַ גאָר נישקשהדיק! מע כאַפּט אַ מאָל אַ כּף־ה׳־יער[2], אַ מאָל אַ פֿופֿציקער און אַ מאָל, אַז עס גלײַכט, אַ הונדערטער אויך. הכּלל, דאָס „לאָנדאָן"[3] איז אַזאַ מסחר, וואָס מע קאָן דערבײַ גליקלעך ווערן אין איין טאָג. אָט איז ניט לאַנג אַרויסגעקומען אַהער איינער, עפּעס אַ שמש, און האָט געכאַפּט אין איין שמע ישׂראל דרײַסיק טויזנט, און האָרכט זיי הײַנט אַלעמען ווי דעם קאָטער. איך זאָג דיר, זוגתי היקרה, ממש עס וואַלגערט זיך דאָ גאָלד אין די גאַסן! איך האָב, ברוך השם, קיין חרטה ניט, וואָס איך בין אַראָפּגעפֿאָרן אַהער, קיין אַדעס. וועסט דו דאָך פֿרעגן: ווי קום איך קיין אַדעס, אַז געפֿאָרן בין איך גאָר קיין קעשענעוו? אַ פּנים, אַז ס'איז מיר באַשערט פֿון גאָט, איך זאָל פֿאַרדינען גראָבע עטלעכע קערבלעך! אָט וועסט דו הערן, ווי אַזוי דער אייבערשטער פֿירט מיט אַ מענטשן.

אַז איך בין געקומען קיין קעשענעוו צום פֿעטער מנשה אָפּנעמען דאָס נדן, פֿרעגט ער מיך: וואָס באַדאַרף איך דאָס נדן? זאָג איך: מסתּמא דאַרף איך; איך זאָל ניט דאַרפֿן, וואָלט איך ניט קומען. זאָגט ער, אַז קיין מזומן געלט האָט ער איצט ניט; ער קאָן מיר, זאָגט ער, געבן אַן אָנווײַזונג צו בראָצקין קיין יעהופּעץ. זאָג איך: לאָז זײַן קיין יעהופּעץ, אַבי געלט. זאָגט ער: ער ווייסט ניט, צי אין יעהופּעץ איז איצטער דאָ געלט. ער קאָן מיר געבן, זאָגט ער, אַן אָנווײַזונג צו באַכראַכן קיין וואַרשע. זאָג איך: לאָז זײַן קיין וואַרשע, אַבי געלט. זאָגט ער: וואָס טויג דיר וואַרשע? וואַרשע איז ווײַט. אויב איך וויל, קאָן ער מיר געבן, זאָגט ער, אַן אָנווײַזונג צו באַראַבאַשן קיין אַדעס. זאָג איך: לאָז זײַן אַדעס, אַבי געלט. זאָגט ער מיר נאָך אַ מאָל: אויף וואָס דאַרפֿסט דו אַזוי געלט? זאָג איך אים: מסתּמא דאַרף איך; איך זאָל ניט דאַרפֿן, וואָלט איך ניט קומען. בקיצור, ער דרייט זיך אַהין־אַהער, עס האָט אים אָבער געהאָלפֿן ווי אַ טויטן באַנקעס; איך, אַז איך זאָג געלט, איז געלט! גייט ער און נעמט־אַרויס צוויי וועקסעלעך צו ת״ק[4] קערבלעך אויף סך־הכּל פֿינף חדשים, און אויף שי״ן[5] קערבלעך גיט ער מיר אַן אָנווײַזונג צו באַראַבאַשן קיין אַדעס, און דאָס איבעריקע גיט ער מיר מזומן — וועט מיר זײַן, זאָגט ער, צו שטײַער אויף דער הוצאה. און מחמת איך האָב קיין צײַט ניט, מאַך איך דאָס בקיצור. אם ירצה השם, אינעם אַנדערן בריוו וועל איך דיר אַרויסשרײַבן אַלצדינג באַריכות. זײַ געזונט און לאָז גריסן שווער און שוויגער און די קינדערלעך, זאָלן לעבן, איטלעכן באַזונדער גאָר פֿרײַנדלעך.

ממני בעלך מנחם־מענדל

«ЛОНДОН»

ОДЕССКАЯ БИРЖА

I

Менахем Мендл из Одессы — своей жене Шейне-Шейндл в Касриловку *

Моей дорогой, благочестивой и благоразумной супруге Шейне-Шейндл, да здравствует она!

Во первых, уведомляю тебя, что я, благодарение богу, пребываю в полном здравии и благополучии. Дай бог и в дальнейшем получать друг от друга только радостные и утешительные вести. Аминь!

А во-вторых, да будет тебе известно, что я просто не в состоянии описать тебе город Одессу, его величие и красоту, его жителей с их чудесными характерами, а также блестящие дела, которые здесь можно делать.

Представь себе, стоит мне выйти с тросточкой на Греческую (так в Одессе называется улица, где заключаются всякие сделки) — и у меня двадцать тысяч дел! Хочу пшеницу — пожалуйста! Отруби? — Отруби! Шерсть? — Шерсть! Мука, соль, перья, изюм, мешки, селедки, — в общем, все, что ни назови, можно найти в этой Одессе! Я поначалу наметил было два-три дельца, но они мне пришлись не по душе. И я шатался по Греческой до тех пор, пока не наткнулся на настоящее дело. А именно? Я торгую «Лондоном» * и зарабатываю на этом совсем неплохо! Иной раз четвертной перепадет, иной раз полсотни, а при удаче — так и вся сотня. Словом, «Лондон» — это такое дело, которое может человека осчастливить в один день. Вот недавно приехал сюда какой-то синагогальной служка, хапнул одним махом тридцать тысяч, и теперь ему сам черт не брат! Говорю тебе, жена моя дорогая, золото здесь на улицах валяется! Я, упаси бог, не раскаиваюсь, что съездил в Одессу. Но ты, пожалуй, спросишь, как я попал в Одессу, — ведь я совсем ехал в Кишинев? Суждено мне, видать, свыше нажить добрых несколько рублей! Вот послушай, как господь бог направляет человека.

Когда я приехал в Кишинев к дяде Менаше за приданым, он меня спрашивает: зачем оно мне нужно?

— Стало быть, нужно! Не надо было бы, я бы не приезжал.

Тогда он мне говорит, что наличных у него сейчас нет, он может дать распоряжение к Бродскому * в Егупец.

— Пускай будет Егупец! Лишь бы деньги!

А он говорит, что не знает, есть ли сейчас в Егупце деньги. Он может дать мне письмо к Бахраху в Варшаву.

— Пускай будет Варшава, — отвечаю, — лишь бы деньги!

Тогда он говорит:

— Зачем тебе Варшава? Варшава далеко. Если я хочу, он даст мне бумагу к Барабашу в Одессу.

— Пускай будет Одесса! — говорю я. — Лишь бы деньги!

— На что тебе так понадобились деньги? — спрашивает он опять.

— Стало быть, нужны! — повторил я — Не надо было бы, я бы не приехал.

Короче говоря, изворачивался он, как мог, но помогло это ему, как мертвому банки: раз я сказал: «Деньги!» — значит, деньги!

Тогда он достал два векселя по пятьсот рублей сроком всего на пять месяцев, на триста рублей дал письмо к Барабашу в Одессу, а остальные наличными: это, говорит он, будет мне на расходы.

Так как мне сейчас некогда, то пишу тебе вкратце. Даст бог, в следующем письме напишу обо всем подробно. Будь здорова, кланяйся от меня тестю, и теще, и деткам, чтоб здоровы были, и каждому в отдельности.

Твой супруг Менахем-Мендл.

Главное забыл! Когда я пришел с денежным письмом к Барабашу, мне говорят, что никакое это не письмо! А что же это? На вербе груши! Пускай, говорят они,

עיקר שכחתי. אַז איך בין געקומען מיט דער אַנווייזונג צו באַר־באַשן, זאָגט מען מיר, אַז די אַנווייזונג איז נישט קיין אַנווייזונג. וואָס דען איז עס? ס'איז אַ סוכּה־שער! לאָז פריער אָנקומען, זאָגן זיי, פון אייער פעטער מנשה דער וואַגאָן ווייץ און לאָז מען אָפּקערשט די ווייץ פאַרקויפן, וועט מען אייך דעמאָלט געבן געלט. אַ שיינע מעשה, נאָר אַ קורצע! האָב איך באַלד אַוועקגעשריבן קיין קעשענעוו אַן אָטקריט־קע [6] און האָב אים געשריבן, אַז טאָמער שיקט ער ניט אַרויס תּיכּף ומיד די ווייץ, וועל איך אים קלאַפּן אַ דעפּעש [7]. בקיצור, אַ שרייב אַהער, אַ שרייב אַהין — איך בין אַרומגעגאַנגען אין איינע יסורים. און ערשט נעכטן איז מיר אָנגעקומען פון קעשענעוו אַ מזומנער הונ־דערטער און אויף רי"ש קערבלעך אַ וועקסעלע. אַצינד פאַרשטייסט דו שוין, פאַר וואָס איך האָב דיר די גאַנצע צייט ניט געשריבן? איך האָב גערעכנט, אַז די שי"ן קערבלעך זיינען לעזאזל. דערפון זעט מען אַרויס, אַז אַ מענטש טאָר ניט איבערטראַכטן אויפן ערגסטן. ס'איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, וואָס פירט־אויס. איך האָב דאָס גאַנצע ביסל מזומנס אַריינגעבראָקט אין „לאָנדאָן" אַריין, איינגע־האַנדלט אַ רעמל סחורה, האָסלעך און בעסלעך [8], און דאַנקען השם יתברך — מע זאָגט, אַז ס'איז שוין דאָ ריווח!

הנ"ל [9]

— II —

שיינע־שיינדל פון קאַסרילעווקע צו איר מאַן מנחם־מענדל אין אָדעס

לכבוד בעלי היקר הנגיד המפורסם החכם מופלג מוהר"ר

מנחם־מענדל נ"י [10].

ערשטנס, קום איך דיר צו מעלדן, אַז מיר זיינען אַלע גאָט צו דאַנקען אין בעסטן געזונט, גיב גאָט דאָס נעמלעכע פון דיר צו הערן אויף ווייטער ניט ערגער.

צווייטנס, שרייב איך דיר, אַז עס האָט זיך מיר ווידער אָנגערופן די אַמאָלעדיקע ספּאַזמע, אויף דיין פעטער מנשה געזאָגט געוואָרן, וואָס האָט דיר געמאַכט אַזאַ שיינעם מחק פון די פופצן הונדערט קערבלעך נדן, אַזאַ יאָר, אַזאַ מזל! ווי זאָגט די מאַמע מיינע זאָל לעבן: „געשיקט דורך דער קאַץ שלח־מנות"... וועקסעלעך וואָלט איך ביי אים נעמען! קרענק וואָלט איך ביי אים נעמען! קדחת אויף פינף חדשים! הערסט דו, הלוואי איך זאָל ליגן זאָגן, נאָר כ'האָב מורא, דו וועסט די איבעריקע קערבלעך נישט אָנקוקן, ווי די קוקסט ניט אָן די אויערן דיינע, וואָס דו האָסט זיי פאַרטראָגן אַזש אַהין קיין אָדעס. דיין גליק, וואָס די מאַמע ווייסט ניט פון קיין וועקסעלעך; עס וואָלט זיך געטאָן חושך! און דאָס, מענדל, וואָס דו שרייבסט, אַז דו פאַרדינסט, דאַנקען גאָט, געלט, איז ביי אונדז אַלעמען אַוודאי

[8] (פר': haut, bas) אַקציעס וואָס גייען־אַרויף, אַנדערע — אַראָפּ. — [9] (ראַשי־תיבות) הנזכר למעלה, אויבן דערמאָנטער. — [10] מורנו ורבינו הרב רבי... נרו יאיר. (ווען אַ צדיק רעדט מען אַזוי).

זייער אָנגעלייגט. נאָר וואָס דען? האָב דיר אַכציק שוואַרצע יאָר, מיינע שונאים, אַז דו שרייבסט שוין יאָ, שרייב זשע ווי אַ מענטש! פאַר וואָס זאָלסט דו ניט אַרויסשרייבן אַקוראַט, וואָס איז דאָס פאַר אַ מין סחורה אָט דאָס, וואָס דו האַנדלסט מיט דעם? ווי טייער ליזט מען דאָס אַן אַרשין? צי אפשר פאַרקויפט זיך עס אויף דער וואָג? פרעג מיך בחרם וואָס דאָס איז און מיט וואָס מע עסט דאָס! היינט פאַרשטיי איך ניט, דו זאָגסט, אַז אָט האָסט דו איינגעקויפט סחורה, און אָט איז שוין דאָ ריווח.. וואָס איז דאָס פאַר אַ מין סחורה, וואָס וואַקסט ביי דיר אַזוי געשמעיהדיק? פּעטשעריצעס [11], זאָגט די מאַמע, באַדאַרפן אויך אַ רעגן!... און אַז ס'איז דאָ ריווח, פאַר וואָס פאַר־קויפסט דו ניט? אויף וואָס וואַרטסטו? אויף אַ יקרות? און פאַר וואָס שרייבסט דו ניט, ווו דו שטייסט־איין און וואָס עסט דו? עפּעס גלייך ווי איך וואָלט דיר זיין אַ פרעמדע, ניט קיין ווייב ביז הונ־דערט צוואַנציק יאָר, נאָר עפּעס אַ פּאַליובאָווניצע [12] להבדיל... ווי־

раньше прибудет от вашего дяди Менаше вагон пшеницы, и пускай эта пшеница будет продана, вот тогда вам дадут деньги. Интересная история! Я тут же написал дяде Менаше в Кишинев открытку, что, если он не вышлет немедленно пшеницу, я ему телеграфирую! Словом, пиши туда, пиши сюда — ходил я по Одессе сам не свой. И только вчера прибыли из Кишинева сто рублей наличными и на двести рублей вексель. Теперь ты понимаешь, почему я тебе все это время не писал? Я считал, что эти триста рублей пропали! Отсюда следует, что человек никогда не должен отчаиваться. Есть на свете бог, он правду видит. Все наличные я всадил в «Лондон», купил комплект «госов» и «бесов» *, и — благодарение богу, — говорят, что есть уже прибыль!

Тот же.

II

Шейне-Шейндл из Касриловки — своему мужу в Одессу

Моему почтенному, дорогому, именитому, мудрому и просвещенному супругу * Менахем-Мендлу, да сияет светоч его!

Во-первых, сообщаю тебе, что мы все, слава богу, вполне здоровы. Дай бог и от тебя получать такие же вести в дальнейшем.

А во-вторых, пишу я тебе, что меня снова мучает давнишняя спазма, такую бы самую твоему дяде Менаше, который так ловко зажилил эти полторы тысячи целковых приданого! Такую бы ему жизнь! Такое счастье! Моя мать, дай ей бог здоровья, говорит: «Послали кота по сметану!» Векселя я бы у него брала? А хворобу он не хочет? Лихоманку на пять месяцев! Слушай, Мендл, дай бог мне соврать, но боюсь, что остальных денег ты не увидишь, как ушей своих, которые занесло аж в Одессу. Твое счастье, что мама ничего не знает об этих векселях: несдобровать бы тебе! А то, что ты пишешь о твоих заработках, всем нам, конечно, это очень приятно. Но — тысяча чертей тебе! Почему бы не написать по-человечески, что это за товар такой, которым ты торгуешь? Почем аршин? Или его продают на вес? Откуда мне знать, что это такое и с чем это едят? И еще одного я не понимаю: вот, ты говоришь, купил товар и вот уже имеешь прибыль? Что же это за товар, который растет в цене, как на дрожжах? «Мухоморы, — говорит моя мама, — и те без дождя не растут!» А если товар и в самом деле вздорожал, почему же ты его не продашь? Чего ты ждешь? Чтоб к нему и подступу не было?

А почему ты не пишешь, где остановился, как столуешься? Как будто я тебе чужая, не жена до ста двадцати лет, а какая-нибудь полюбовница поганая! Как мать говорит: «Уйдет корова в стадо, так «до свидания» не скажет!»

Послушал бы ты меня, Мендл, расторговался бы поскорее, собрал бы наличные и приехал бы домой. Найдешь здесь более приличное дело, чем вот это самое... Знать бы мне так лихорадку, как я знаю, что это такое!

И будь здоров, как желает тебе от всего сердца

твоя истинно преданная супруга *Шейне-Шейндл.*

Стр. 9. *Касриловка* — **вымышленное Шолом-Алейхемом название глухого местечка в так называемой «черте оседлости» в царской России.**

***«Лондон»* — здесь: валюта и ценные бумаги, которыми спекулировали на бирже.**

Стр. 10. *Бродский* — **крупный капиталист на Украине, владелец сахарных заводов.**

זאָגט די מאַמע, זאָל לעבן? „אַז אַ קו גייט־אַוועק אין טשערעדע, פֿאַרגעסט זי דעם זײַ געזונט“. מיר דאַכט, דו זאָלסט מיך וועלן פֿאָלגן, וואָלסטו געזען אויסהאַנדלען זיך וואָס גיכער און קומען בעסער אַהיים מיטן ביסל מזומנס, וועסט דו דיר געפֿינען שענערע געשעפֿטן ווי אָט דאָס דאָזיקע... איך זאָל אַזוי וויסן פֿון קדחת, ווי איך ווייס ווי מע רופֿט עס! און זײַ געזונט, ווי עס ווינטשט דיר פֿון טיפֿן האַרצן

דײַן באמת געטרײַע פֿרוי שיינע־שיינדל

— III —

מנחם־מענדל פֿון אַדעס צו זײַן ווײַב שיינע־שיינדל אין קאַסרילעווקע

לזוגתי היקרה הצנועה החכמה מרת שיינע־שיינדל שתחי׳.

ראשית, באתי להודיעך, אַז איך בין ברוך השם בקו החיים והשלום. השם יתברך זאָל העלפֿן, מע זאָל תּמיד הערן איינס פֿונעם אַנדערן נאָר גוטס מיט בשורות טובות, ישועות ונחמות — אָמן.

והשנית, זײַ וויסן, אַז עס איז מיר קיין חידוש ניט, וואָס דו פֿאַרשטייסט ניט דעם שׂכל פֿון לאָנדאָן, וואָרעם אַז ווי באַלד ייִדן סוחרים, ייִדן מיט בערד, ווייסן ניט ווער עס האָט זיי געשלייערט, הײַנט לא כּל־שכּן אַ ייִדענע! על כּן וועל איך דיר קלאָר מאַכן, זאָלסט פֿאַרשטיין דאָס געשעפֿט אַקוראַט. הנה, זײַ וויסן, אַז דאָס לאָנדאָן גופֿא איז אַן אידעלע מאַטעריע. פֿאַרקויפֿן פֿאַרקויפֿט זיך עס אויפֿן וואָרט, און זען זעט מען דאָס ניט. אַלע מינוט בײַט זיך עס: אָט איז דאָס טײַער, אָט איז דאָס וואָלוול, אָט איז האָס, אָט איז בעס, דאָס הייסט, דאָס קערבל דאָרט אין בערלין אָדער עס הייבט זיך אָדער עס פֿאַלט. עס ווענדט זיך אין בערלין; ווי אַזוי בערלין זאָגט, אַזוי איז דאָס. עס לויפֿן די קורסן אויף און אָפּ משוגענערווײַז. עס פֿליִען דעפּעשן אַהין און צוריק און ייִדן לויפֿן־אַרום ווי אויף אַ יאַריד, מאַכן געשעפֿטן און ווערן גליקלעך, און איך אויך בתוכם. עס איז אַ טומל, אַ בהלה. מע קאָן דאָ פֿאַרדולט ווערן. אָט, למשל, האָב איך נעכטן געמאַכט אַ סטאַלאַזש[13]. מיר געקאָסט אַ פּופֿציקער. איז ער הײַנט אין דער פֿרי, פּונקט זייגער צוועלף, אויסגערונען געוואָרן. נאָר דו ווייסט דאָך ניט מסתּמא, וואָס הייסט מאַכן אַ סטאַלאַזש — באַדאַרף מען דיר געבן צו פֿאַרשטיין. למשל, מע גיט אַוועק אַ פֿופֿציקער פֿאַר אַ טאָג, און יענער „שטעלט אַ קורס“, קאָנסט דו דיר מאַכן פֿונעם סטאַלאַזש „צוויי זײַטן“, הײַנו: צוויי בעסן אָדער צוויי האָסן, אָדער גאָר בלײַבן שטיין און פֿאַרקויפֿן יענעם אַ „בלינדערעכץ“ ביז נאָך „שלוס“ (שלוס הייסט בײַ אונדז אין אַדעס פֿאַר נאַכט, ווי בײַ אײַך בין מנחה למעריב). איז ווי באַלד דער קורס „שטייט־אָפּ“, איז כּפּרה דער גאַנצער פֿופֿציקער — הייסט דאָס געמאַכט אַ סטאַלאַזש. זאָלסט אָבער נאָר קיין יסורים ניט האָבן, זוגתי היקרה! דער־לייגן אַ פֿופֿציקער איז דאָ פֿון די קלייניקייטן. השם יתברך וועט העלפֿן, עס וועט „אַוועקגיין די רעכטע זײַט“, וועל איך, אם ירצה השם, פֿאַרדינען געלט, און אַ סך! און וואָס דו זאָגסט מכּוח דעם פֿעטער מנשהס וועקסעלעך, האָסט דו אַ גרויסן טעות. דער גוטער יאָר האָט אים ניט גענומען, ער איז נאָך אַ שיינער בטוח! לאָם איך נאָר וועלן אַראָפּגעבן אַ סקידקעלע[14], קאָן איך זיי פֿאַרצוקערן. נאָר איך וויל נישט. איך זאָל דאַרפֿן געלט, האָב איך גענוג: איך קאָן פֿאַרהאַנדלען אַ פּאָר האָסלעך אָדער אַ פּאָר בעסלעך. נאָר איך בין קיין בעלן ניט דערויף. איך קאָן באַשטיין בעסער צו קויפֿן נאָך אַ סטאַלאַזש. וואָס מער סטאַלאַזשן, איז אַלץ בעסער. אַז מען לייגט זיך שלאָפֿן מיט אַ סטאַלאַזש, שלאָפֿט זיך גאָר אַנדערש! און מחמת איך האָב קיין צײַט ניט, מאַך איך דאָס בקיצור. אם ירצה השם, אינעם אַנדערן בריוו וועל איך דיר אַרויסשרײַבן אַלצדינג באַריכות. לעת־עתּה לאָז גאָט געבן מיט געזונט און מיט הצלחה.

ממני בעלך מנחם־מענדל

Стр. 11. *«Госы»* — ценные бумаги, на которые в данный момент цена повысилась. *«Бесы»* — ценные бумаги, на которые в данный момент цена упала.

Моему почтенному, дорогому, именитому, мудрому и просвещенному супругу... — По традиции того времени, все письма начинались формальным стереотипным обращением, полным самых лестных эпитетов, возвеличивающих адресата независимо от фактического отношения к нему пишущего и содержания самого письма.

III

Менахем-Мендл из Одессы — своей жене Шейне-Шейндл в Касриловку

Моей дорогой, благочестивой и благоразумной супруге Шейне-Шейндл, да здравствует она! Со всеми домочадцами!

Во-первых, уведомляю тебя, что я, благодарение богу, пребываю в полном здравии и благополучии. Дай бог и в дальнейшем получать друг от друга только радостные и утешительные вести. Аминь!

А во-вторых, да будет тебе известно: меня нисколько не удивляет, что ты не понимаешь, в чем смысл «Лондона». Коль скоро опытные купцы, бородачи, об этом понятия не имеют, так где уж тут разобраться женщине? Поэтому я все объясню, чтобы ты поняла, в чем тут дело.

Надо сказать, что «Лондон» — материя тонкая. Продают его только на словах, а видеть никто его не видит. И каждую минуту он то дорожает, то дешевеет. То — «гос», то — «бес». Это значит, что рубль в Берлине то повышается, то понижается. Все зависит от Берлина: как Берлин скажет, так и будет! Курсы прыгают вверх и вниз, как сумасшедшие, депеши летят туда и сюда, а люди носятся, как на ярмарке, делают дела, получают прибыль, а среди них и я. Шум, суета — одуреть можно! Вот, например, вчера я сделал «стеллаж» *, стоил он мне полсотни, а сегодня утром, ровно в двенадцать часов, от моей полсотни и следа не осталось!

Но ты, наверное, не знаешь, что значит «сделать стеллаж» — надо тебе это объяснить. Дают, к примеру, полсотни за день, а тот «ставит курс». Ты можешь сделать из этого «стеллажа» «две стороны»: то есть два «беса» или два «госа», а то и просто остановиться и продать другому «втемную» до «закрытия» (так у нас в Одессе называется предвечернее время, как у вас, скажем, сумерки). И вот если курс «отстает», то полетели твои пятьдесят рублей. Вот это значит «сделать стеллаж».

Но только ты не огорчайся, дорогая моя жена! Потерять полсотни — по здешним делам сущие пустяки! Бог поможет, пойдет «правой стороной», и я заработаю деньги, много денег! А насчет того, что ты пишешь о векселях дяди Менаше, то ты ошибаешься. Черт его еще не взял, он еще пользуется доверием! Если бы я уступил хоть немного, у меня бы эти векселя с руками оторвали! Но я не желаю. Если понадобятся деньги, я лучше продам парочку «госов» или «бесов». Но мне и это сейчас ни к чему. Я лучше куплю еще один «стеллаж». Чем больше «стеллажей», тем лучше! Ляжешь спать со «стеллажом», так и спится по-другому!

Так как я сейчас очень тороплюсь, то пишу тебе вкратце. Бог даст, в следующем письме напишу обо всем подробно. Пока дай бог здоровья и удачи

Твой супруг *Менахем-Мендл.*

עיקר שכחתי. וואָס דו פֿרעגסט מיך, ווו איך שטיי־אײַן און וואָס איך עס, שרײַב איך דיר, זוגתי היקרה, איך ווייס אַליין ניט אויף וואָס פֿאַר אַ וועלט איך בין. די שטאָט אַדעס איז אומגעהייער גרויס, און אַלצדינג קאָסט דאָ טײַער, און די הײַזער זײַנען דאָ הויך ביזן הימל, מע דאַרף קלעטערן אויף אײַזערנע טרעפּ אַ האַלבע שעה, ביז מע קומט אַהיים, אַזש אונטערן הימל. און אַ פֿענצטערל איז אַ קליינס, ווי אין טורמע. איך בין זיך מחיה, אַז ס׳ווערט טאָג און איך קאָן מיך אַרויסכאַפּן פֿון דער טורמע אַהין אין גרעצקע אַרײַן, און דאָרטן טאַקע עס איך שטייענדיק, דאָס הייסט, מע כאַפּט־איבער וואָס גאָט גיט. וואָרעם ווער האָט צײַט זיך אַוועקזעצן עסן, אַז מע דאַרף אַלע מינוט געוווירן ווערן די קורסן פֿון בערלין? דערפֿאַר איז דאָ פֿרוכטן בזיל הזול[15]. ווײַנטרויבן עסט מען דאָ נישט ווי בײַ אײַך אין קאַסרילעווקע ראש־השנה אויף שהחיינו — דאָ עסט מען ווײַנטרויבן אַלע טאָג און אין מיטן גאַס, מע שעמט זיך גאָר ניט.

הנ״ל

— IV —

שיינע־שיינדל פֿון קאַסרילעווקע צו איר מאַן מנחם־מענדל אין אַדעס

לכבוד בעלי היקר הנגיד המפֿורסם החכם מופֿלג מוהר״ר מנחם־מענדל נ״י.

ערשטנס, קום איך דיר צו מעלדן, אַז מיר זײַנען אַלע גאָט צו דאַנקען אין בעסטן געזונט, גיב גאָט דאָס נעמלעכע פֿון דיר צו הערן אויף ווײַטער ניט ערגער.

צווייטנס, שרײַב איך דיר, אַז איך האָב דיך אָנגעקוקט טאַקע נאָר ווי אַ משוגענעם! לאָם[16] איך אַזוי וויסן, אויף אַ פֿולער וואָך ניט אויסגערעדט זאָל זײַן, פֿון דער שטאָט אַדעס, ווי איך הייב אָפֿילו אָן צו וויסן, וואָס דו פּלאַפּלסט מיר אין דעם בריוו „העס" און „באָס" און „דעלעזשאַנס"[17], דער שוואַרצער יאָר ווייסט אײַך דאָרטן! עס פֿליִען בײַ דיר פּופּציקערס ווי האַלעשקעס[18], עפּעס איז בײַ דיר דאָרטן געלט — שמעלט, הפֿקר ציבעלעס! אַוודאי קאָן מען גיין אין גאָלד בײַ אַזעלכע פּרנסות! איך פֿאַרשטיי ניט, כאַטש נעם מיר אַראָפּ דעם קאָפּ. וואָס איז דאָס פֿאַר אַ מין סחורה, וואָס מע זעט עס ניט? אַ קאַץ אין אַ זאַק!?... הערסט דו, מענדל? מיר געפֿעלט דאָס ניט. איך בין בײַ מײַן טאַטן נישט געפּרוּווט געוואָרן צו אַזעלכע לופֿטיקע פּרנסות. לאָז מיך גאָט היטן אויף ווײַטער אויך. ווי זאָגט די מאַמע, זאָל לעבן? פֿון לופֿט כאַפּט מען אַ פֿאַרקילונג... דו שרײַבסט: „אַז מע לייגט זיך שלאָפֿן מיט אַ דעלעזשאַנס, שלאָפֿט זיך גאָר בעסער"... ווער לייגט זיך עס שלאָפֿן מיט אַ דעלעזשאַנס? עפּעס מאָדנע דיבורים, טערקיש לשון! און וואָס דו שרײַבסט מיר, אַז דו קאָנסט פֿאַרצוקערן דעם פֿעטער מנשהס וועקסעלעך, איז טאָמער וועל איך אין דעם ניט גלייבן, וועל איך אויך ניט זײַן קיין אַפּיקורסטע, ווי די מאַמע זאָגט: „גלייב נישט ביז דו ציילסט ניט איבער"... ווייסט דו וואָס, מענדל? פֿאָלג מיך, אַ ווײַב, טו אַ שפּײַ אויף דעם אַדעס און קום בעסער צו פֿאָרן אַהיים, קיין קאַסרילעווקע. פֿופֿצן הונדערט קערבלעך האָסט דו, אַ דירה גיט אונדז דער טאַטע, זאָל לעבן, קלייטן פֿאַרדינגען זיך, הײַנט וואָס פֿעלט דיר נאָך? צו וואָס באַדאַרף איך ליגן בײַ יענעם אין מויל און שונאים זאָלן מורמלען, אַז דו האָסט זיך אַוועקגעלאָזט קיין אַדעס און מיך האָסט דו אַוועקגעוואָרפֿן, ניט דערלעבן זאָלסט דו דאָס! דערווײַל מעג נאָך דײַן אַדעס זײַן די כּפּרה פֿאַר אונדזער קאַסרילעווקע מיט אַלע דײַנע הויכע מויערן מיט די אײַזערנע טרעפּ, וואָס מע דאַרף זיך דראַפּען אויף זיי משוגענערווײַז! טאַקע כּדאי צוליב דעם זיך קאַליע

[16] לאָמיר. — [17] (דיליזשאַנס) פּאָסטוואָגן (שיינע־שיינדל צעדרייט אַלע שווערע ווערטער, וואָס מ״מ שרייבט איר). — [18] קליסקעס, גראָבע לאָקשן.

Главное забыл! Ты спрашиваешь, где я остановился и что ем? Так пишу тебе, жена моя, что я и сам не знаю, на каком я свете. Одесса — огромный город, все здесь очень дорого, дома высоченные — до небес, полчаса надо карабкаться по железным лестницам, пока доберешься до своего пристанища под самым небом. Окошечко крошечное, как в тюрьме. Я просто оживаю, когда наступает день и можно вырваться из этой тюрьмы туда, на Греческую. И вот там, на ходу то есть, и перекусишь, что бог пошлет, потому что — кто это может усесться кушать, когда надо поминутно узнавать, каковы курсы в Берлине! Зато фрукты здесь нипочем. Виноград едят, не как у нас в Касриловке в Новый год, только чтобы сотворить молитву над ним, — здесь его едят каждый день, на улице, без всякого стеснения.

Тот же.

IV

Шейне-Шейндл из Касриловки — своему мужу в Одессу

Моему почтенному, дорогому, именитому, мудрому и просвещенному супругу Менахем-Мендлу, да сияет светоч его!

Во-первых, сообщаю тебе, что мы все, слава богу, вполне здоровы. Дай бог и от тебя получать такие же вести в дальнейшем.

А во-вторых, пишу я тебе, что смотрю я на тебя, как на сумасшедшего! Знать бы мне так твою Одессу, не к ночи будь помянута, как я понимаю, что ты такое болтаешь в твоем письме: «гос», «бес», «дилижанс»... Черт вас там ведает! Летят у тебя полусотенные, как галушки, — там у вас, видать, и деньги не деньги, трын-трава! Конечно, в золоте можно ходить при таких делах! Не понимаю, хоть ты мне голову сними, что это за товар, которого никто не видит? Кот в мешке!..

Слышишь, Мендл, не нравится мне все это! Я у отца своего не приучена к такого рода воздушным заработкам, упаси меня бог от них и в дальнейшем! Как моя мама говорит: «На воздухе и простудиться недолго...» Ты пишешь: «С дилижансом и спится по-другому...» Кто это спит с дилижансом? По-каковски ты говоришь? По-турецки, что ли? А насчет того, что ты пишешь, будто векселя дяди Менаше у тебя с руками оторвут, то, если я в это и не поверю, большого греха не будет. Правильно мать говорит: «Не верь, пока не пересчитаешь...» Знаешь что, Мендл? Послушай меня, жену, — плюнь ты на Одессу и приезжай лучше домой, в Касриловку. Полторы тысячи у тебя есть, квартиру дает нам отец, лавки в аренду сдаются, — чего тебе еще не хватает? Зачем нужно, чтобы люди перемывали мои косточки, чтобы враги болтали, будто ты удрал в Одессу, а меня бросил, — не дожить тебе до этого! Скапутиться за нашу Касриловку может твоя Одесса со всеми твоими домищами с железными лестницами, по которым надо карабкаться, как одурелому! Очень стоит ради этого портить себе желудок!

מאַכן דעם מאָגן — וואָס איז? ס'איז אַ זול אויף ווײַנטרויבן! ווײַנ־
טרויבן דאַרף מען פֿרעסן? פֿלוימען איז ביטער? ס'איז בײַ אונדז
הײַנט אַ געראָטעניש אויף פֿלוימען, אַ גילדן אַן עמער! נאָר עס גייט
דיר שטאַרק אָן, וואָס בײַ אונדז אין דער היים טוט זיך. דו פֿרעגסט
אַפֿילו ניט אויף די קינדער, וואָס זיי מאַכן. האָסט שוין גאָר פֿאַר־
געסן, אַז דו ביסט אַ טאַטע פֿון דרײַ קינדערלעך, זאָלן געזונט זײַן!
ווי זאָגט די מאַמע? דאַלי אָטשאַ, דאַלי סערדצע [19]... אַזאַ מכּה זאָל
זיך דיר זעצן, ווי זי איז גערעכט! דערווײַלע בלײַב געזונט און פֿיל
גליקלעך, ווי עס ווינטשט דיר

דײַן באמת געטרײַע פֿרוי שיינע־שיינדל

— V —

מנחם־מענדל פֿון אַדעס צו זײַן ווײַב שיינע־שיינדל אין קאַסרילעווקע

לזוגתי היקרה הצנועה החכמה מרת שיינע־שיינדל שתחי׳.

ראשית, באתי להודיעך, אַז איך בין ברוך השם בקו החיים והשלום. השם יתברך זאָל העלפֿן, מע זאָל תּמיד האָרכן איינס פֿונעם אַנדערן נאָר גוטס מיט בשורות טובֿות, ישועות ונחמות — אָמן.

והשנית, זײַ וויסן, אַז עס גייט אַצינד אַ מוראַדיקער בעס, האָב איך מיך אָנגעקויפֿט מיט לאָנדאָן ווי אַ פּויק און איך האָב מיך באַוואָרנט מיט זיבעצן בעסן און מיט אַכט סטאַלאַזשן. הײַנט באַ־דאַרף איך אָפּנעמען דיפֿערענצן עטלעכע הונדערט קערבלעך, וועל איך, אם ירצה השם, ווײַטער מאַכן בעסן. זאָלסט אָנקוקן, זוגתי היקרה, ווי אַזוי עס ווערן דאָ געמאַכט געשעפֿטן אויפֿן וואָרט, וואָלסט דו פֿאַרשטאַנען, וואָס הייסט אַדעס. אַ שאָקל מיטן קאָפּ איז דאָ פּונקט ווי געמאַכט אַ קאָנטראַקט. איך גיי מיר אַרויס אין גרעצק, קום־אַרײַן אין אַ קאַפֿיי, זעץ מיך אַנידער בײַ אַ טישל און שאַף מיר אַ גלעזל טיי צי קאַפֿיי צי עפּעס אַנדערש. קומט צו גיין איין מעקלער, דער אַנדערער, דער דריטער. מע דאַרף נישט האָבן נישט קיין קאָנטראַקט, נישט קיין קוויטל, קיין אײַנגעטונקענע פּען אַפֿילו! יעדער מעקלער האָט בײַ זיך אַ ביכעלע מיט אַ שטיפֿטל, נעמט ער אַרויס דאָס ביכעלע און פֿאַרשרײַבט, אַז איך האָב בײַ אים צוויי בעסן, און איך נעם־אַרויס און צאָל אים אָפּ די עטלעכע קערבלעך — מחיה! און שפּעטער מיט אַ פּאָר שעה, אַז גאָט היסט, מע ווערט געוווויר דאָס טאַקסירעכץ [20] פֿון בערלין, קומט צו לויפֿן טאַקע דער אייגענער מעקלער און גיט שוין אַ פֿינף און צוואַנציקער פֿון אויבן. שפּעטער, אַז מע ווייסט שוין אָנפֿאַנג [21] אויך, שטופּט ער אַ פֿופֿצי־

[20] באַשטימען דעם פּרייז פֿון טאָג. — [21] ווי עס איז געווען דער קורס אויף דער בירזשע, ווען זי האָט זיך געעפֿנט.

קער. און אַז גאָט וויל צו שלום [22], וואַקסט־אָן אַ גאַנצער הונדערטער. און אַ מאָל דרײַ הונדערט אויך. פֿאַר וואָס ניט? דערויף איז דאָך עס אַ בערזע! אַ בערזע איז אַ שפּיל, אַ גליקזאַך. און וואָס דו שרײַבסט מיר, אַז דו גלייבסט נישט אינעם פֿעטער מנשהס וועקסעלעך, קאָן איך דיר אָנזאָגן אַ בשורה, אַז איך האָב זיי שוין פֿאַרצוקערט. אַ סימן האָסט דו: ווו האָב איך גענומען געלט אויף אַזוי פֿיל בעסן מיט אַזוי פֿיל סטאַלאַזשן? סטאַלאַזשן איז ניט, ווי דו רופֿסט עס אָן, דעלעזשאַנסן. דעלעזשאַנסן איז דאָס, וואָס מע פֿאָרט אויף דעם קיין ראַדאָמישל און קיין זשיטאָמיר, און סטאַלאַזש איז אַ שטיקל פּאַפּיר, וואָס יענער שרײַבט־אָן און חתמעט זיך אונטער, אַז ס'וועט קומען אולטימאָ, דאָס הייסט, סוף חודש, איז ער מחויבֿ אַזוי פֿיל און אַזוי פֿיל פֿונטן צו דעם און דעם קורס דיר געבן און בײַ דיר נעמען. די ברירה, הייסט עס, איז בײַ דיר. וואָס דו ווילסט — דאָס טוסט דו: ווילסט דו, גיסט דו, ווילסט דו, נעמסט דו. הײַנט פֿאַרשטייסט דו שוין דעם שׂכל פֿון סטאַלאַזש? ווען גאָט העלפֿט רעכטע וואַריאַציעס [23] אויף לאָנדאָן און מע טוט, למשל, אַ שמועס אויף די בלעטער מכּות מלחמה, פֿאַלט דאָס רוסישע קערבל אַראָפּ אין דער ערד אַרײַן און

Подумаешь, виноград дешев! Виноград надо жрать, а сливы чем плохи? У нас нынче урожай на сливы, пятиалтынный — ведро! Но разве тебя интересует, что дома делается? Ты даже не спрашиваешь, как дети поживают. Забыл уже, что ты отец троих деточек, дай им бог здоровья! Недаром мама говорит: «Дальше очи—дальше сердце...» Такую бы тебе болячку, какую правду она говорит!

Пока будь здоров и счастлив, как желает тебе

твоя истинно преданная супруга *Шейне-Шейндл.*

V

Менахем-Мендл из Одессы — своей жене Шейне-Шейндл в Касриловку

Моей дорогой, благочестивой и благоразумной супруге Шейне-Шейндл, да здравствует она!

Во-первых, уведомляю тебя, что я, благодарение богу, пребываю в полном здравии и благополучии. Дай бог и в дальнейшем получать друг о друге только радостные и утешительные вести. Аминь!

А во-вторых, да будет тебе известно, что сейчас пошел невероятный «бес», и я накупил себе «Лондона» целую кучу и обеспечил себя семнадцатью «бесами» и восьмью «стеллажами». Затем я должен получить несколько сот рублей «диференцов», и тогда я, с божьей помощью, сделаю еще немножко «бесов». Посмотрела бы ты, дорогая моя, как тут заключаются сделки на слово, ты поняла бы, что такое Одесса. Простой кивок здесь все равно что контракт. Я выхожу на Греческую, захожу в кафе, сажусь за столик и заказываю стакан чаю, или кофе, или еще там чего-нибудь. Подходит ко мне один маклер, второй, третий... Не надо ни контрактов, ни расписок, ни строчки написанной! У каждого маклера — книжечка и карандашик. Он достает книжечку и записывает, что я имею у него два «беса», а я достаю несколько рублей и плачу ему — удовольствие! А спустя час-другой, если бог захочет, узнают «таксировку» из Берлина, и прибегает тот же маклер и дает тебе четвертной билет чистой прибыли, а потом, когда прибывают еще сведения, он сует тебе полсотни, а к концу дня, если богу угодно, набегает и вся сотня, а иной раз может случиться, что и две, а то и все три... Почему бы и нет? На то и биржа! Биржа — это игра, дело удачи. А насчет того, что ты не веришь в векселя дяди Менаше, то могу тебе сообщить, что я их уже продал, — иначе откуда бы я взял деньги на такое количество «бесов» и «стеллажей»? «Стеллажи» — это не дилижансы, как ты пишешь. Дилижансы — это то, на чем ездят из Радомысля в Житомир, а «стеллаж» — это лист бумаги, на котором кто-нибудь пишет и расписывается в том, что, когда настанет «ультимо», то есть в конце месяца, он обязан столько-то фунтов сверх того или иного курса — либо дать тебе, либо получить с тебя. Так что выбор за тобой, поступай как знаешь: хочешь — давай, хочешь — получай. Теперь ты понимаешь, что такое «стеллаж»? Если бог даст добрые «варьяции» на «Лондон» и в газетах заговорят о войне, русский рубль полетит вниз, а «Лондон» как двинется вверх — ничего кругом узнать нельзя! Вот заговорили на прошлой неделе, будто английской королеве что-то неможется, и тут же русский рубль упал, а «стеллажи» подскочили

דאָס לאָנדאָן טוט זיך מיט אַ מאָל אַ רוק, אַז מע דערקענט נישט דאָס פּלאַץ. אָט האָט מען געשמועסט יענע וואָך פֿון דער ענגלישער מלכּה, אַז זי איז עפּעס נישט אין בעסטן געזונט, איז באַלד געפֿאַלן דאָס רוסישע קערבל און סטאַלאַזשן האָבן זיך געגעבן אַ הייב־אויף העכער הייזער! איצט שרײַבן די גאַזעטן, אַז ס'איז איר בעסער, האָט זיך דאָס רוסישע קערבל אויפֿגעהויבן און מע קאָן שוין קויפֿן סטאַלאַזשן וויפֿל מע וויל. הכּלל, זאָלסט גאָר ניט זאָרגן, זוגתי היקרה! עס וועט, אם ירצה השם, זײַן אַלצדינג, ווי מע זאָגט בײַ אונדז אין אַדעס, אין בעסטער אָרדענונג! און מחמת איך האָב קיין צײַט ניט, מאַך איך דאָס בקיצור. אם ירצה השם, אין די שפּעטערדיקע בריוו וועל איך דיר אָרויסשרײַבן אַלצדינג באריכות. לעת־עתּה זאָל גאָט געבן מיט געזונט און מיט הצלחה. און לאָז גריסן די קינדערלעך, זאָלן לעבן, און אַלעמען גאָר פֿריינדלעך.

ממני בעלך מנחם־מענדל

עיקר שכחתי. בײַ אונדז אין אַדעס זײַנען די היצן אַזוי גרויס, אַז מע ווערט פֿאַרברענט, און בײַ נאַכט ווערט מען צעגאַנגען אַזוי ווי וואַקס. דעריבער, אַז סע קומט פֿאַר נאַכט, ווערט די שטאָט פּוסט. דער עולם צעפֿאָרט זיך אויף די פֿאָנטאַנען, אויפֿן גרויסן פֿאָנטאַן אָדער אויפֿן קליינעם פֿאָנטאַן אָדער גאָר אויפֿן לאַנדזשעראָן [24]. דאָרטן קריגסטו וואָס דו ווילסט, וואָס דײַן האַרץ גלוסט, און קאָנסט זיך באָדן אין ים, און קאָנסט הערן מוזיק, און דווקא אומזיסט, אָן אַ גראָשן געלט!

הנ"ל

— VI —

שיינע־שיינדל פֿון קאַסרילעווקע צו איר מאַן מנחם־מענדל אין אַדעס

לכּבֿוד בעלי היקר הנגיד המפֿורסם החכם מופֿלג מוהר"ר

מנחם־מענדל נ"י.

ערשטנס, קום איך דיר צו מעלדן, אַז מיר זײַנען אַלע גאָט צו דאַנקען אין בעסטן געזונט, גיב גאָט דאָס נעמלעכע פֿון דיר צו הערן אויף ווײַטער ניט ערגער.

צווייטנס, שרײַב איך דיר, אַז איך האָב שוין ווידער צו טאָן מיט די ציין, אויף דײַנע אַדעסער דראָנזשיקעס [25] געזאָגט געוואָרן. איך דאַרף זיך רײַסן דאָ אויף די ציין און מוטשען מיט די קינדער זײַנע, און ער — גאָר ניט, לעבט זיך אָפּ, ווי גאָט אין אַדעס, פֿאָרט־אַרום רײַטנדיק אויף דראָנזשיקעס, באָדט זיך אין קאַראַטקי וויק [26] און בלי־זמר שפּילן אים צו. וואָס פֿעלט אים, אַ שטייגער? ווי זאָגט די מאַמע: „רײַטנדיק וואָלט ער געפֿאָרן בײַ מיר אויף אַ בעזעם, ניט אויף קיין דראָנזשיקעס!"... ממה נפֿשך, ביסטו אַ סוחר און האַנדלסט מיט דער שיינער סחורה דאָרטן, וואָס מע רופֿט זי לאָנדאָן, טאָ האָב אין זינען מסחר, ניט די ענגלישע מלכּה. האָב בעסער אין זינען דײַן ווײַב! האָסט אַ ווײַב ביז הונדערט צוואַנציק יאָר מיט קינדערלעך דרײַ, זאָלן געזונט זײַן. ווי זאָגט די מאַמע? „האָב אין זינען זיך, וועסטו פֿאַרגעסן אין יענעם"... און וואָס דו שרײַבסט מיר פֿון דײַנע גליקן, זאָג איך דיר דעם אמת, עס דרייט זיך מיר אוש דער קאָפּ! עס גלייבט זיך מיר עפּעס ניט, כאָטש קוילע מיך, אַז אָט אַזוי פֿליען דאָס הונדערטערס גלײַך אין די הענט אַרײַן! וואָס איז דאָס פֿאַר אַ מין כּישוף? דאָרטן, אַ פֿאַרבלענדעניש צי וואָס? זע נאָר, אַז פֿון די אַלע גדולות זאָלסטו חלילה דאָס נדן־געלט נישט אָנרירן, וואָרעם טאָמער ווערט געמינערט אַ גראָשן פֿונעם נדן, וועט דיר דעמאָלט מער נישט אָפּגיין פֿון דער מאַמען, זאָל לעבן!... ער זאָל זיך עס אַפֿילו דערמאָנען! מיר דאַכט, דו ווייסט גאַנץ גוט, אַז איך באַדאַרף האָבן אַ זײַדן מענטעלע [27] ווי אין לעבן אַרײַן, און וואָלנס אויף אַ קלייד, און אַ צוויי שטיקלעך מאָראָזעווס זאַנע [28]. אַ מינדסטע נאַרישקייט באַדאַרף איך אים אָנזאָגן. אַליין ווייסט ער נעבעך ניט, דער מוח איז אים אויסגעדאַרט געוואָרן, ווי די מאַמע זאָגט: „ווער סע שטויסט זיך ניט אַליין, דעם גיט מען אין זײַט אַרײַן"... ווי עס ווינטשט דיר פֿון טיפֿן האַרצן

выше домов! Теперь в газетах пишут, что королева поправилась, — и русский рубль поднялся в цене, и уже можно покупать «стеллажи», сколько душе угодно. Словом, не беспокойся, дорогая моя, все, бог даст, будет, как у нас в Одессе говорят, «в наилучшем порядке»! Но так как у меня сейчас нет времени, то пишу тебе кратко. Даст бог, в следующем письме я напишу тебе обо всем подробно. Пока дай бог здоровья и удачи. Кланяйся сердечно деткам и всем остальным.

Твой супруг *Менахем-Мендл.*

Главное забыл! У нас в Одессе страшная жара, — изжариться можно, да и по ночам таешь как воск. Поэтому, как только наступает вечер, город пустеет. Народ разъезжается на Фонтаны — на Большой Фонтан или на Малый Фонтан, а то и вовсе на «Ланджерон». Там имеется все, что душе угодно, можно купаться в море, можно слушать музыку — и все это бесплатно, без копейки денег!

Тот же.

VI

Шейне-Шейндл из Касриловки — своему мужу в Одессу

Моему почтенному, дорогому, именитому, мудрому и просвещенному супругу Менахем-Мендлу, да сияет светоч его!

Во-первых, сообщаю тебе, что мы все, слава богу, вполне здоровы. Дай бог и от тебя получать такие же вести в дальнейшем.

А во-вторых, пишу я тебе, что я уже опять вожусь с зубами, дай бог твоим одесским «дронжикам»! Я здесь лезу на стенку от зубной боли, мучаюсь с его детьми, а ему хоть бы что! Живет себе, как господь бог, в Одессе, катается верхом на «дронжиках», купается в море, и музыка ему подыгрывает. Чего ему еще не хватает? Как моя мама говорит: «На метле бы он у меня верхом разъезжал, а не на дронжиках!» Одно из двух: если ты купец и торгуешь этим замечательным товаром, который называется «Лондон», то думай о торговле, а не об английской королеве. Думай лучше о своей жене. У тебя есть жена — до ста двадцати лет, и трое деток, дай им бог здоровья. Моя мама говорит: «Думай о себе, тогда забудешь о других...» А что касается твоих счастливых дел, то скажу тебе правду, у меня от них голова кругом идет! Не верю, хоть режь меня, что сотни так и летят прямо в руки! Что это, колдовство такое, наваждение, что ли? Смотри, как бы ты на радостях не тронул приданое. Имей в виду, если хоть один грош убудет из приданого, достанется тебе от матери!.. Хоть бы вспомнил! Ведь ты знаешь, что мне до зарезу нужна шелковая мантилья, шерсть на платье, два куска морозовского батиста. Всякую глупость я должна ему напоминать, — сам он, бедняга, ничего не знает, мозги у него высохли. Не зря моя мама говорит: «Кто сам не догадается, того в бок толкают». Как желает тебе от всего сердца

твоя истинно преданная супруга *Шейне-Шейндл*

מנחם־מענדל פון אָדעס צו זײַן װײַב שײנע־שײנדל אין כּאַסרילעװקע

לזוגתי היקרה הצנועה החכמה מרת שינע־שינדל שתחיי.

ראשית, באתי להודיעך, אַז איך בין ברוך השם בקו החיים והשלום. השם יתברך זאָל העלפֿן, מע זאָל תּמיד האָרכן אײנס פֿונעם אַנדערן נאָר גוטס מיט בשורות טובות, ישועות ונחמות — אָמן.

והשנית, זאָלסטו װיסן, אַז איך האָלט שױן װײַט, הײַנו, איך האָב מיך גוט אַרײַנגעכאַפּט אין בעס אַרײַן און גײ שױן אַצינד מיט פֿעסט־לאַנדאָן, דאָס הײסט, איך טו שױן אַ גיב אָדער אַ נעם מיט אַ מאָל צען טױזנט פֿונט, צװאַנציק טױזנט פֿונט, נאַטירלעך, מיט אַ דעפּאָ [29]. איך האָב שױן גרױס קענטשאַפֿט אין די קאַנטאָרן, און עס קאָמפּעני־רט [30] מיר שױן זיצן בײַ פֿאַנקאָני אין דער קאַפֿיי גלײַך מיט אַלע גרױסע שפּעקולאַנטן [31] בײַ װײַסע טישלעך פֿון מירמל־שטײן, און הײס זיך געבן אַ פּאָרציע מאַראָזשענע [32], מחמת בײַ אונדז אין אָדעס איז אַ מנהג, װי באַלד מע זעצט זיך נאָר אַנידער, אַזױ קומט צו אַ מענטש מיט אַ פֿראַק און הײסט, מע זאָל הײסן געבן מאַראָזשענע. קאָן מען ניט זײַן קײן דבֿר־אַחר און מע מוז הײסן געבן. און אַז מע עסט אױף די פּאָרציע מאַראָזשענע, הײסט ער, מע זאָל הײסן געבן נאָך אַ פּאָרציע. אַז ניט, טאָר מען ניט זיצן און מע באַדאַרף זיך אַרומדרײען אױף דער גאַס. איז עפּעס ניט שײן פֿאַר אַ שפּעקולאַנט און אַגבֿ שטײט דאָרט אַ גאָראָדאָװאָי [33], און לאָקערט, מע זאָל זיך ניט אַרומדרײען אױף דער גאַס... ייִדן באַדאַרפֿן דאָך אָבער זיך יאָ אַרומדרײען, קליגן זײ זיך מיט אים, נאַרן אים אָפּ, אַנטלױפֿן, באַהאַלטן זיך אױס װי װײַט מעגלעך. אַז ער כאַפּט אײנעם, טראָגט ער אים אָפּ, װי אַן אבֿן טובֿ, גלײַך אין אוטשאַסטאָק [34] אַרײַן, װי אײנער רעדט: „אָט האָב איך אײַך געבראַכט אַ ייִדן"... און װאָס דו שרײַבסט מיר, אַז דו גלײבסט ניט אין גרױסע װאַריאַציעס מיט דיפֿערענצן, איז אַ סימן, אַז דו ביסט שװאַך אין פּאָליטיקע. אָט, למשל, זיצט אײנער בײַ אונדז אין קאַפֿיי, בײַ פֿאַנקאָנין, רופֿט מען אים גאַמבעטאַ. טאָג װי נאַכט רעדט ער פֿון פּאָליטיקע און נאָר פֿון פּאָליטיקע! ער באַװײַזט מיט טױזנט ראיות, אַז סע שמעקט מיט מלחמה. ער הערט, זאָגט ער, אַלע נאַכט האַרמאַטן שיסן — ניט דאָ, דאָרטן, בײַ די פֿראַנצױזן. די פֿראַנצױזן, זאָגט ער, װעלן נישט פֿאַרגעסן אָט דעם ביסמאַרקן, װײַל זײ װעלן לעבן! עס מוז, זאָגט ער, אַרױסשפּרינגען אין גיכן אַ מלחמה, עס קאָן גאָר אַנדערש ניט זײַן! האָרכן גאַמבעטען דרשענען, באַדאַרף מען פֿאַרקױפֿן װאָס מע האָט, די קאַפּאָטע אױסטאָן און קױפֿן סטאַלאַזשן און בעסן, בעסן

[29] דעפּאָזיט. — [30] לױנט. — [31] (חוזק־לשון) שפּעקולאַנטן. — [32] אײַזקרעם. — [33] פּאָליציסט. — [34] פּאָליציי־קאָמיסאַריאַט.

— אָן אַ שיעור בעסן! און װאָס דו שרײַבסט מיר מכּוח אַ מענטעלע, אַז איך זאָל דיר קױפֿן, האָב איך פֿון דײַנעט װעגן, זוגתי היקרה, בעסער אױסגעקוקט אַ שענערע זאַך, דהײַנו: אַ זײגערל אַ גילדנס מיט אַ מענדעליאָן [35] און מיט אַ גילדן קײטל מיט אַ בראָש, און בראַנזעליעטן האָב איך געזען אין פֿענצטער, טאַקע ניט װײַט פֿון פֿאַנקאָנין — זאָג איך דיר: פּרימאַ שבפּרימאַ! [36] און מחמת איך האָב קײן צײַט ניט, מאַך איך דאָס בקיצור. אם ירצה השם, אינעם אַנדערן בריװ װעל איך דיר אַרױסשרײַבן אַלצדינג באַריכות. לעת־עתּה לאָז גאָט געבן מיט געזונט און מיט הצלחה.

ממני בעלך מנחם־מענדל

עיקר שכחתי. די שפּע איז דאָ, קײן עין־הרע, גרױס און ייִדן זײַנען דאָ אַזױ פֿאַרטאָן אין פּרנסה, אַז מע פֿאַרגעסט פֿון שבת און פֿון יום־טובֿ. פֿאַרשטײט זיך, אַז בײַ מיר איז שבת — שבת. עס מעגן פֿאַלן שטײנער פֿונעם הימל, מוז איך מיך שבת דורכגײן אין שול אַרײַן. די אָדעסער שול מעג מען גײן אָנקוקן. ערשטנס, רופֿט

VII

Менахем-Мендл из Одессы — своей жене Шейне-Шейндл в Касриловку

Моей дорогой, благочестивой и благоразумной супруге Шейне-Шейндл, да здравствует она!

Во-первых, уведомляю тебя, что я, благодарение богу, пребываю в полном здравии и благополучии. Дай бог и в дальнейшем получать друг о друге только радостные и утешительные вести. Аминь!

А во-вторых, да будет тебе известно, что я уже далеко пошел, а именно — у меня уже полно «бесов», и я теперь в состоянии дать и взять сразу десять тысяч фунтов, двадцать тысяч фунтов, разумеется, при наличии «депо»... У меня уже крупные знакомства в конторах, и я уже могу себе позволить сидеть у Фанкони в кафе наравне с другими крупными спекулянтами за белыми мраморными столиками и заказывать порцию мороженого, потому что у нас в Одессе такой порядок: чуть присел к столику — к тебе подходит человек во фраке и велит, чтобы приказали подать мороженое. Нельзя же быть свиньей — и поневоле велишь подать. Но не успеешь съесть одну порцию мороженого, как тебе велят потребовать вторую, — иначе тут сидеть нельзя и остается шататься по улице. Дельцу это, конечно, не пристало, да и городовой следит, чтобы на улице зря не околачивались... Но так как людям все-таки нужно быть на улице, то они ловчатся, обманывают городового, прячутся от него как можно дальше... А если он все же поймает кого-нибудь, то тащит его, как драгоценность, прямо в участок: «Вот, мол, я доставил вам еврея...» Ты не веришь в крупные «варьяции» и «диференцы»? Это значит, что ты слаба в политике. Вот, к примеру, сидит у нас в кафе у Фанкони человек, которого прозвали «Гамбетта» *. День и ночь он говорит о политике, и только о политике! Он приводит тысячу доказательств, что пахнет войной. Он слышит, говорит, каждую ночь пушечные выстрелы — не здесь, а у французов. Французы, говорит он, никогда в жизни не простят Бисмарку *. Должна, непременно должна в скором времени вспыхнуть война, иначе и быть не может! Послушать Гамбетту, то нужно продать все, что имеешь, снять с себя последнюю рубаху и покупать «стеллажи» и «бесы» — бесконечное количество!

Ты пишешь мне насчет мантильи... Дорогая моя, я присмотрел для тебя кое-что получше: золотые часики с медальоном и золотой цепочкой, и брошь, и браслеты видел я в окне совсем недалеко от Фанкони... Замечательные вещи! Прима! Но так как я сейчас очень занят, то пишу тебе вкратце. Дай бог, в следующем письме я напишу тебе обо всем подробно. Пока дай бог здоровья и удачи.

Твой супруг *Менахем-Мендл.*

Главное забыл! Сутолока здесь, не сглазить бы, очень велика, и люди так поглощены делами, что забы-

מען דאָס כאָרשול, מחמת אויבן גייט זי מיט אַ קאָלפּעק [37], און קיין מזרח איז ניטאָ. אַלע זיצן מיטן פּנים אַהין. און דער חזן (פּיני הייסט ער, שוין איין מאָל אַ חזן!) גייט דווקא געגאָלט די באָרד. נאָר עבֿרי קען ער אַ ביסל בעסער פֿון אײַער אַלטן דראַנג משה־דוד! זאָלסט זען אַז סע קומט צו „בריך שמיה דמרא עלמא", נעמט ער איין אַ מיתה־משונה! זײַן „מזמור שיר ליום השבת" מעג מען האָרכן אויף בילעטן. אַלע זינגערלעך שטייען אויסגעשטעלט אַרום אים, אָנגעטאָן אין קליינע טליתימלעך — מחיה! ס'זאָל זײַן צוויי מאָל אין וואָך שבת, וואָלט איך צוויי מאָל אין וואָך געגאַנגען הערן פּינין דאַוונען. איך פֿאַרשטיי ניט די היגע ייִדן, פֿאַר וואָס זיי גייען ניט דאַוונען. און אַפֿילו די, וואָס גייען דאַוונען, דאַוונען אויך ניט; זיי זיצן ווי די טאָקן [38] אין די צילינדערס, מיט די פֿעטע אויסגעפּאַשעטע פּנימער, מיט די קליינע טליתימלעך, און — שאַ! טאָמער וויל אַ ייִד אַ דאַוון טאָן אַ ביסל העכער, קומט־צו צו אים דער שמש מיט די קנעפּ און זאָגט, ס'זאָל זײַן שטיל. — מאָדנע ייִדן אין דעם אָדעס!

הנ"ל

— VIII —

שיינע־שיינדל פֿון כּתרילעווקע צו איר מאַן מנחם־מענדל אין אָדעס

לכבֿוד בעלי היקר הנגיד המפֿורסם החכם מופֿלג מוהר"ר

מנחם־מענדל נ"י.

ערשטנס, קום איך דיר צו מעלדן, אַז מיר זײַנען אַלע גאָט צו דאַנקען אין בעסטן געזונט, גיב גאָט דאָס נעמלעכע פֿון דיר צו הערן אויף ווײַטער ניט ערגער.

צווייטנס, שרײַב איך דיר, בעלי היקר, אַז איך פֿאַרשטיי ניט, וואָס איז די גדולה, וואָס מע דאַרף זיצן בײַ פֿראַנקאָנין. ברענען זאָל זי! בײַ די מירמלשטיינערנע טישלעך פֿרעסן פֿון אין דער פֿרי ביז אויף דער נאַכט דער רוח ווייסט וואָס? אַבי אויסברענגען געלט? און וואָס איז דאָס פֿאַר אַ משוגענער דאָרטן בײַ אײַך אין אָדעס, וואָס סע חלומט זיך אים, אַז מע שיסט? געשאָסן זאָל ער ווערן פֿון גאָט! מלחמות גלוסט זיך אים! ווי זאָגט די מאַמע? „יענעמס בלוט איז בײַ אים וואַסער"... גילדענע זייגערלעך מיט בראַנזעליעטן האָסטו דערזען אין די פֿענצטער אין אָדעס? אַ גדולה אויף דער באָבע! וואָס טויגן מיר דײַנע מתּנות, מענדל, וואָס דו זעסט זיי דורכן פֿענצטער? ווי זאָגט די מאַמע זאָל לעבן: „קרעפּלעך אין חלום איז ניט קיין קרעפּלעך, נאָר אַ חלום"... דו כאַפּ זיך אַרײַן בעסער אין אַ קלייט

[38] געטאָקסטע, געשניצטע.

אַרײַן און קויף מיר אַ שטיקל וועבל [39] אויף וועש, און מאַדעפּאַלאַן [40] אויף ציכלעך, און אַ פּאָר בײַעגע [41] קאָלדרעס, און אַ ביסל זילבער אין שטוב אַרײַן, און עפּעס נאָך. מאָל דיר, אַז בליומע־זלאַטע באַדאַרף זיך שוין אַקעגן מיר בלאָזן (אויפֿבלאָזן זאָל עס זי, ווי אַ פּאָכיר [42]!). וואָס איז? זי טראָגט אַ האַלדזפּערל? זאָל עס איר טאַקע נאָר פֿאַרשטערט ווערן! זי האָט דאָס אַ דאָליע בײַ איר מאַן! לײַט האָבן גליק צו אַלצדינג; נאָר איך איינע בין עפּעס אין אַזאַ פֿינצטערער, וויסטער שעה געבוירן געוואָרן, אַז אַ מינדסטע זאַך באַדאַרף איך אים דערמאָנען! לאָז זיך דיר דאַכטן, עלעהיי דו האָסט געקויפֿט נאָך אַ העס מיט נאָך אַ באָס, מיט נאָך אַ דער שוואַרץ יאָר ווייסט אײַך דאָרט, ווי דו רופֿסט עס אָן! איך זאָג אים: פֿאַרקויף דאָס, וואָס דו האָסט, און צייל געלט! גייט ער און קויפֿט נאָך! וואָס האָסטו מורא? וועסט ניט קריגן די סחורה נאָך דעם? איך זע שוין אַרויס, וואָס דאָס איז פֿאַר מסחרים און וואָס דאָס איז פֿאַר אַ שטאָט אָדעס, אַז שבת איז קיין שבת ניט און יום־טובֿ איז קיין יום־טובֿ ניט, און דער חזן איז מיט אַ געגאָלטער מאָרדע, מײַנע וויטיקן אויף זײַן קאָפּ! מיר דאַכט, אַז פֿון אַזאַ שטאָט און פֿון אַזעלכע מענטשן דאַרף

вают о субботе и о празднике. Для меня, конечно, суббота — это суббота! Хоть бы камни с неба валились, я в субботу непременно иду в синагогу. Одесскую синагогу стоит посмотреть! Во-первых, она называется «хоральной», потому что потолок у нее колпаком, а особой восточной стены там нет *. Все сидят лицом к востоку. А кантор * (его зовут Пине; ну и кантор!) хоть и бреет бороду *, но молитвы знает получше вашего старого верзилы Мойше-Довида! Ты бы видела, что он вытворяет, когда доходит до молитвы «Да будет благословенно имя владыки вселенной!». «Хвалебную песнь субботе» можно по билетам слушать! Вокруг кантора стоят певчие в маленьких талесах * — красота! Если бы суббота была дважды в неделю, я бы дважды в неделю ходил слушать Пине. Не понимаю я здешних евреев, почему они не ходят молиться? И даже те, что ходят, не молятся. Сидят, как намалеванные, в цилиндрах, с жирными холеными рожами, в маленьких талесах и молчат. А если кому-нибудь захочется помолиться чуть погромче, к нему подходит служка с пуговицами и говорит, чтоб тихо было. Странные в Одессе евреи!

Тот же.

VIII

Шейне-Шейндл из Касриловки — своему мужу в Одессу

Моему почтенному, дорогому, именитому, мудрому и просвещенному супругу Менахем-Мендлу, да сияет светоч его!

Во-первых, сообщаю тебе, что мы все, слава богу, вполне здоровы. Дай бог и от тебя получать такие же вести в дальнейшем.

А во-вторых, пишу я тебе, дорогой мой муж, что я не понимаю, с какой такой радости надо сидеть у Фанкони — сгореть бы ей! — за мраморным столиком и жрать с утра до ночи черт знает что! Лишь бы деньги тратить? И что это у вас там, в Одессе, за сумасшедший, которому снится, что стреляют, чтоб его самого застрелило! Войны ему захотелось! Как моя мама говорит: «Чужая кровь что вода!» Золотые часики с браслетами ты увидал в одесских магазинах? Нашел, чему радоваться! Что мне, Мендл, от твоих подарков, которые ты видишь за стеклом? Моя мама говорит: «Вареники во сне — это не вареники, а только сон...» Ты лучше зайди в магазин и купи мне кусок полотна на белье, и мадаполаму на наволочки, и пару байковых одеял, и немного серебра для дома, и еще кое-чего. Представь себе, даже Блюма-Злата — чтоб ее пузырем раздуло! — и та уже куражится передо мной. Почему? Она, видишь ли, носит нитку жемчуга, чтоб ее задушило! Вот кому доля замужем! Людям везет во всем. Одна я родилась в такой злополучный час, что должна каждую мелочь мужу напоминать! Пусть тебе кажется, что ты купил еще один «гос», или «бес», или черт его знает, как это там у вас называется! Я говорю ему: продай, что имеешь, и сосчитай деньги, а он покупает еще! Чего ты боишься? Не достанешь потом этого товара? Я уже понимаю, что это за торговля и что за город твоя Одесса, когда суббота —

מען לויפֿן ,ווי פֿון אַן עיפּוש. צום סוף ליגט ער דאָרט און וויל ניט אַרויסקריכן. ווי זאָגט די מאַמע? „דער וואָרעם ליגט אין כריין און מיינט, אַז ס׳איז גאָר קיין זיסערס נישטאָ“... לכן שרײַב איך דיר, בעלי היקר, זאָלסט זיך גוט באַרעכענען וואָס דו טוסט און אויפֿהערן הוליען אין דעם זיסן אַדעס. ס׳זאָל אויף דעם קומען אַ שריפֿה, ווי עס ווינטשט דיר

דײַן באמת געטרײַע פֿרוי שײנע־שײנדל

יאָ! זאָג נאָר, מענדל, ווער איז אָט די פֿראַנקאָני, וואָס דו שרײַבסט מיר אַלץ, אַז איר זיצט דאָרטן טאָג ווי נאַכט? ס׳איז אַן ער צי אַ זי?...

[39] געהעב. — [40] חייסצייג. — [41] וואַסענער שטאָף. — [42] פּוכיר, געשווי־לעכץ, אָנגעבלאָזן אָרט אויפֿן לײַב.

не суббота, и праздник — не праздник, и кантор ходит с бритой мордой, — мои бы болячки на его голову! Мне кажется, из такого города и от таких людей бежать надо, как от поганой ямы, а он там завяз и вылезать не хочет. Как моя мама говорит: «Забрался червяк в хрен и думает, что слаще ничего и нету...» Поэтому и пишу тебе, дорогой мой муж, подумай хорошенько, что ты делаешь, и перестань проводить время в замечательной твоей Одессе, — пусть она сгорит, — как желает тебе

твоя истинно преданная супруга *Шейне-Шейндл.*

Да! Скажи мне, Мендл, вот эта «Фанкони», о которой ты пишешь, что вы там просиживаете дни и ночи, — кто это такая, это «он» или «она»?..

— IX —

מנחם־מענדל פֿון אַדעס צו זײַן װײַב שײנע־שײנדל אין כּאַסרילעװקע

לזוגתי היקרה הצנועה החכמה מרת שײנע־שײנדל שתחי׳.

ראשית, באתי להודיעך, אַז איך בין ברוך השם בקו החיים והשלום. השם יתברך זאָל העלפֿן, מע זאָל תּמיד הערן איינס פֿונעם אַנדערן נאָר גוטס מיט בשורות טובות, ישועות ונחמות — אָמן.

והשנית, זײַ וויסן, אַז עס שמעקט שוין מיט גראָבע טויזנטער! אַז גאָט וועט העלפֿן און דאָס אולטימאָ וועט אָפּלויפֿן גלאַט, וועל איך מאַכן אַ הויפּטטרעפֿער. איך וועל אײַנקאַסירן מײַנע אַלע דיפֿערענצן און וועל זיך דורכפֿאָרן אַהיים און וועל דיך, אם ירצה השם, אַרויסנעמען אַהער, קיין אַדעס. אַ דירה וועלן מיר דינגען אויף דער רישעליי [43], אײַנקויפֿן שיין מעבל און וועלן לעבן, ווי מע לעבט דאָ בײַ אונדז אין אַדעס. דערווײַל האָב איך צו טאָן, ניט פֿאַר דיר געדאַכט, מיטן מאָגן; אַ פּנים, דאָס מאָראָזשענע האָט מיר פֿאַרשאַדט... אַז איך קום צו פֿאַנקאָנין, עס איך שוין ניט קיין מאָראָזשענע. וואָס דען? איך הייס מיר געבן אַזאַ געטראַנק, וואָס מע ציט דאָס דורך אַ שטרוי; ס׳איז אי זיס, אי ביטערלעך, אַזוי ווי אַ מין סאָלץ מיט לאַקריץ [44], און מע קאָן דאָס מער ניט פֿאַרדײַען ווי צוויי, העכסטנס — דרײַ גלעזער. מוז מען זיך די איבעריקע צײַט אַרומדרייען אויף דער גאַס און האָבן צו טאָן מיט דעם גאָראָדאָוואָי, און דאָס איז זייער נישט אײַנגענעם! ער קוקט שוין אויף מיר פֿון אַ צײַט, נאָר מיט חסד, גאָט האָט מיך ביז אַהער אויסגעפּירט. איך אַנטלויף פֿון אים אַלע מאָל [45] און באַהאַלט זיך אויס. וואָס טוט דען ניט אַ ייִד צוליב פּרנסה? דער אייבערשטער זאָל העלפֿן, אַז די ראַליזאַציע [46] זאָל אָפּלויפֿן בשלום,

[43] אַן אָדעסער הויפּטגאַס. — [44] זיסקייט וואָס גודיעס. — [45] פֿון וועמען אַנטלויפֿסט ערז פֿון פּאָליציסטז פֿון גאַסז. — [46] פֿאַרקויף, ליקווידאַציע.

וועל איך דיר, אם ירצה השם, אַלצדינג קויפֿן בכּפֿל־כּפֿלים, אַ סך מער ווי דו קאָנסט זיך גאָר פֿאָרשטעלן. און וואָס דו זאָגסט, אַז דער גאַמבעטע איז אַ משוגענער, האָסט דו אַ טעות; ער איז נאָר אַ ביסל אַ ספּילשלעוועך [47]. גאָט זאָל היטן, עמעצער זאָל אים אַ זאָג טאָן אין פּאָליטיקע ניט אַזוי ווי ער וויל! ער איז דעמאָלט קאַפּאַבל [48] יענעם צערײַסן אויף שטיקלעך! ער דרינגט, אַז הײַנט־מאָרגן מוז עפּעס אַרויסשפּרינגען. און דאָס, זאָגט ער, וואָס ס׳איז איצטער מיט אַ מאָל שטיל געוואָרן, איז ערשט אַ באַווײַז, זאָגט ער, אויף מלחמה. „פֿאַר אַ בורע [49] איז תּמיד, זאָגט ער, שטיל“... איך האָב נעכטן געקאָנט פֿאַרקויפֿן עטלעכע בעסלעך מיט אַ צוויי־דרײַ סטאַלאַזשן און פֿאַרדינען שיין געלט, האָט מיך גאַמבעטע נישט דערלאָזט. „איך וועל אײַך — זאָגט ער — דעם קאָפּ צעשלאָגן, טאָמער לאָזט איר אַרויס אין אַזאַ צײַט אַ שטיקל סחורה פֿון דער האַנט!“ עס גייט — זאָגט ער

IX

Менахем Мендл из Одессы — своей жене Шейне Шейндл в Касриловку

Моей дорогой, благочестивой и благоразумной супруге Шейне-Шейндл, да здравствует она!

Во-первых, уведомляю тебя, что я, благодарение богу, пребываю в полном здравии и благополучии. Дай бог и в дальнейшем иметь друг о друге только радостные и утешительные вести. Аминь!

А во-вторых, да будет тебе известно, что пахнет уже крупными тысячами! Если бог даст и «ультимо» пройдет благополучно, то в моих руках главный выигрыш! Закассирую все свои «диференцы», съезжу домой и возьму тебя, с божьей помощью, сюда, в Одессу. Квартиру снимем на «Ришелье», купим хорошую мебель и заживем так, как живут у нас в Одессе. Но пока я, не про тебя будь сказано, вожусь с желудком: видно, мороженое мне повредило... Теперь, когда прихожу к Фанкони, я мороженого не ем. Я велю подать себе напиток, который тянут через соломинку. Это и сладко и горьковато, вроде лакричного порошка с солью... Больше двух, в крайнем случае — трех стаканов этого напитка одолеть невозможно. А все остальное время приходится таскаться по улице и иметь дело с городовым. А это очень неприятно! Уж он давно ко мне присматривается, но до сих пор господь бог миловал: я каждый раз удираю от него и прячусь. Чего не делают ради заработка! Только бы реализация прошла благополучно, — тогда я, с божьей помощью, куплю тебе все, что пожелаешь, и гораздо больше, чем ты можешь себе представить. А насчет Гамбетты ты ошибаешься: вовсе он не сумасшедший, он только малость вспыльчив. Упаси бог сказать ему что-нибудь о политике не так, как ему нравится! Он готов разорвать человека на куски! Он утверждает, что не сегодня-завтра обязательно должно что-то случиться. А то, что сейчас вдруг тихо стало, говорит он, лишний раз доказывает, что война на носу. «Перед бурей, — говорит он, — всегда бывает тихо...» Вчера я мог продать несколько «бесиков» и два-три «стеллажа» и прилично заработать, но Гамбетта не дал мне этого сделать. «Я, говорит, вам голову оторву, если вы в такое время выпустите из рук товар! Наступает такая пора, — говорит он, — когда полусо-

— אַ צײַט, וואָס אַ סטאַלאַזש פֿון אַ פּופּציקער וועט ווערט זײַן רי״ש קאַרבן, און שי״ן, און ת״ק, און טויזנט, און פֿאַר וואָס ניט קיין צוויי טויזנט?... עס זאָל זײַן ווי גאַמבעטע זאָגט, כאָטש האַלב ווי ער זאָגט — ווער איך נתעשר! איך האָף, אַז איך וועל, אים ירצה השם, תיכּף נאָך דער ראַליזאַציע זיך געבן אַ קער־איבער צוריק אויפֿן האָס און וועל אָנהייבן קויפֿן קערבלעך און געבן לאָנדאָן אויף וואָס די וועלט שטייט! איך וועל זיי באַווײַזן, וואָס הייסט לאָנדאָן און וואָס הייסט קערבלעך! און מחמת איך האָב קיין צײַט ניט, מאַך איך דאָס בקיצור. אם ירצה השם, אינעם אַנדערן בריוו וועל איך דיר אַרויסשרײַבן אַלצדינג באַריכות. לעת־עתה לאָז גאָט געבן מיט געזונט און מיט הצלחה.

ממני בעלך מנחם־מענדל

עיקר שכחתי. וואָס דו פֿרעגסט זיך נאָך אויף פֿאַנקאָנין (ניט ווי דו רופֿסט דאָס אָן „פֿראַנקאָני״), איז דאָס ניט קיין ער און ניט קיין

47 ווספּילמשיווער, היציקער. — 48 סעיק, בכוח. — 49 (רוסי) שטורעם.

זי. ס׳איז אַזאַ קאַפֿיי, וואָס מע טרינקט דאָרט קאַווע און מע עסט מאָראָזשענע, און מע מאַכט געשעפֿטן אויף לאָנדאָן. לאָם איך דאָס פֿאַרמאָגן כאָטש האַלב, וואָס דאָרט ווערט געמאַכט אין איין טאָג!

הנ״ל

— X —

שיינע־שיינדל פון קאַסרילעווקע צו איר מאַן מנחם־מענדל אין אַדעס

לכבוד בעלי היקר הנגיד המפורסם החכם מופלג מוהר״ר

מנחם־מענדל נ״י.

ערשטנס, קום איך דיר צו מעלדן, אַז מיר זײַנען אַלע גאָט צו דאַנקען אין בעסטן געזונט, גיב גאָט דאָס נעמלעכע פֿון דיר צו הערן אויף ווײַטער ניט ערגער.

צווייטנס, שרײַב איך דיר, אַז די קינדער מאָזלען אַלע דרײַ, און איך שלאָף נישט קיין נעכט, און ער טרינקט דאָרטן קובעבע מיט לאַקריץ! וואָס גייט אים אָפּ, איך בעט אײַך, קאַפּוויטיק? ער האָט זיך עס אַ ביסל צעהעצקעט! קיין אַדעס וויל ער מיך אַרויסנעמען! ער מיינט, אַז ער וועט מיר זאָגן אַדעס, פֿלי איך באַלד! הערסט דו, מענדל, זאָלסט דיר אַרויסשלאָגן פֿון קאָפּ, מענדל, וועסט מיך אַהינצו ניט פֿאַרנאַרן. זײַ רויק! מײַן באָבעס באָבע איז דאָרטן קיין מאָל ניט געווען און איז זיך באַגאַנגען אָן דעם, וועל איך זיך מסתמא אויך אָן דעם באַגיין. דו וועסט מיר ניט אײַנריידן, מענדל, אַז איך זאָל דיר אַוועקוואַרפֿן מײַן טאַטע־מאַמע מיט אַלע ליבע פֿרײַנד און זיך אַוועקלאָזן אין דעם וויסטן אַדעס, ברענען זאָל עס דיר אויפֿן פֿײַער! מעגסט זיך זאָגן, מענדל, וואָס דו ווילסט, דײַן אַדעס הייבט מיר נישט אָן צו געפֿעלן. איך האָב עס פֿײַנט, איך ווייס ניט פֿאַר וואָס. נאָך מײַן שכל נאָך קומט־אויס, אַז דו באַדאַרפֿסט די סחורה דײַנע ביסלעכווײַז אויספֿאַרקויפֿן און מאַכן דערפֿון געלט. ווי זאָגט די מאַמע זאָל לעבן? פֿון אַלע מילכיקע מאכלים איז דאָס בעסטע — אַ שטיקל פֿלייש... אַז, וואָס? טאָמער האָסטו זיך גענאַרט? פֿאַר יענעם דאָס גליק! און וואָס דײַן משוגענער גאַמבעטע (איך זאָג דיר פֿאָרט, אַז ער איז אַ משוגענער!) לאָזט דיר ניט פֿאַרקויפֿן, פֿאַרשטיי איך ניט, וואָס גייט עס אים אָן. וואָס איז זײַן באָבעס דאגה? שפּײַ אים אָן אַ פֿול פּנים. וואָס, ער וועט דיר דערציילן מלחמות? פֿאָלג מיר, מענדל,

50 עטלעכע קערבלעך? גענוג! ביז וואַנעט איז דער שיעור צו כאַליען דאָרטן? נאָר גאָר ניט, מישטיינס געזאָגט, איך האָב דען עפּעס אויך אַ ווערט? איך בין דאָך שיינע־שיינדל, ניט בלומע־זלאַטע; בלומע־זלאַטע, אַז זי טוט נאָר אַ פּיפּס דעם מאַן אירן, האַרפּט דאָס מיט אים

ценный «стеллаж» будет стоить двести рублей, и триста, и четыреста, и даже тысячу, а почему и не две?.. Будь так, как говорит Гамбетта, даже наполовину, — и я разбогател! Надеюсь, что после реализации я поверну обратно на «гос», начну покупать рубли и давать «Лондон» на чем свет стоит! Я покажу им, что такое «Лондон» и что такое рубль! Но так как у меня сейчас нет времени, то пишу тебе кратко. Даст бог, в следующем письме я напишу тебе обо всем подробно.

Пока дай бог здоровья и удачи.

Твой супруг *Менахем-Мендл.*

Главное забыл! Ты спрашиваешь о Фанкони (не «Фанкония», как ты пишешь), то это не «он» и не «она».

Это — кафе, где пьют кофе, едят мороженое и заключают сделки на «Лондон». Дай бог мне хотя бы половину стоимости сделок, которые там заключают за день!

Тот же.

X

Шейне-Шейндл из Касриловки — своему мужу в Одессу

Моему почтенному, дорогому, именитому, мудрому и просвещенному супругу Менахем-Мендлу, да сияет светоч его!

Во-первых, сообщаю тебе, что мы все, слава богу, вполне здоровы. Дай бог и от тебя получать такие же вести в дальнейшем.

А во-вторых, пишу я тебе, что дети болеют корью, все трое; я ночей не сплю, а он там распивает какую-то бурду с лакрицей! Чего ему не хватает, скажите на милость! Головной боли? Ишь ты, как он распрыгался! В Одессу он хочет меня забрать! Думает, только скажет мне: «Одесса», — я туда и полетела! Выбей эту дурь из головы, Мендл, ты меня туда не заманишь! Будь спокоен. Бабка моей бабки никогда там не бывала и обошлась без Одессы, так уж и я как-нибудь обойдусь. Так я тебя и послушалась: брошу отца с матерью и всех родных и помчусь в треклятую Одессу, чтоб она в огне сгорела! Говори что хочешь, Мендл, не нравится мне твоя Одесса. Терпеть ее не могу, сама не знаю за что. По моему разумению, тебе следует распродать помаленьку твой товар и получить деньги. Мама говорит: «Из всех молочных блюд самое лучшее — это кусок мяса!..» А если ты немного и потеряешь, черт с ним, их счастье! Что же касается твоего сумасшедшего Гамбетта (а я все-таки говорю тебе, что он сумасшедший!), который не дает тебе продавать, то я вообще не понимаю, при чем тут он? Какое ему дело? Плюнь ты ему в рожу, если он опять станет морочить тебе голову своими войнами! Послушай меня, Мендл, кончай с этим делом, продай все, ради бога! Заработал несколько целковых? И хватит. Сколько можно торчать в этой Одессе?

Но что говорить? Разве я что-нибудь значу? Ведь я же всего лишь Шейне-Шейндл, я ведь не Блюма-Злата! Блюма-Злата только пикнет на своего мужа, а его уже

דאָס ביין יעריקע קדחת. למען השם, מענדל סערדצע, פֿאַרקויף און פּאַק זיך איין וועג אַריין! פֿאַרגעס נאָר נישט אַ טוץ געשטיקטע העמדער פֿון מיינעטוועגן, סאַמעט אויף אַ מלבוש פֿון דער מאַמעס וועגן — לאָז זי אויך געדענקען, ווען דער איידעם אירער איז געווען אין אַדעס און געהאַנדלט מיט משוגעים — ציץ אַ שטיקל פֿון הײַנטיקע מוסטערן און, אַז עס וועט קריכן אין טשעמאָדאַן אַרײַן, אַ ביסל גלאָזוואַרג, און דאָס איבעריקע דאָרטן, ווי דו פֿאַרשטייסט, און קום צו פֿאָרן אַהיים. לאָז אויפֿהערן די וועלט מיר שטעכן די אויגן און שוואַרצן דאָס פּנים. און לאָם איך זען, אַז דו זאָלסט מיר ניט פֿאָלגן, אַזאַ מכּה מײַנע שונאים, ווי דו וועסט מיר פֿאָלגן, ווי עס ווינטשט דיר פֿון טיפֿן האַרצן

דײַן באמת געטרײַע פֿרוי שיינע־שיינדל

лихоманка трясет! Ради бога, Мендл-сердце, распродай все и собирайся в дорогу! Не забудь только дюжину вышитых сорочек для меня, бархату маме на пальто — пусть и она помнит, что зять ее был в Одессе и торговал с сумасшедшими, — кусок ситца модного рисунка и, если войдет в чемодан, немного стеклянной посуды, а остальное — по твоему усмотрению. И приезжай домой, пусть люди перестанут мне колоть глаза и чернить меня. Попробуй только меня не послушать! Ничего! По-моему сделаешь! Если бы так чирьи на спине у врагов моих, как желает тебе от всего сердца

твоя истинно преданная супруга *Шейне-Шейндл.*

— XI —

מנחם־מענדל פֿון אַדעס צו זײַן װײַב שיינע־שיינדל אין כּתרילעווקע

לזוגתי היקרה הצנועה והמשכּלת מרת שיינע־שיינדל שתחיי.

ראשית, באתי להודיעך, אַז איך בין ברוך השם בקו החיים והשלום. השם יתברך זאָל העלפֿן, מע זאָל תּמיד הערן איינס פֿונעם אַנדערן נאָר גוטס מיט בשׂורות טובֿות, ישועות ונחמות — אָמן.

והשנית, זאָלסטו וויסן, אַז דאָס אולטימאָ איז אָנגעקומען און ס'איז געוואָרן אַן איבערקערעניש, זאָל גאָט שומר ומציל זײַן! פֿון דער גרויסער וואַריאַציע, וואָס איך האָב אויף איר אַרויסגעקוקט ווי אויף משיחן, האָט זיך אויסגעלאָזט אַ בוידעם. ביסמאַרק, שמועסט מען, האָט זיך צוגעקילט, באַקומען דעם קאַטער — איז אין דער פּאָליטיקע געוואָרן אַ מהומה, מע ווייסט ניט וואָס עס טוט זיך. לאָנדאָן איז טאַקע געוואָרן מיט גאָלד גלײַך, אין דאָס קערבל איז טאַקע געפֿאַלן אין שאול תּחתּיה אַרײַן, און ס'איז אַוועק אַ מוראדיקער בעס! וועסט דו דאָך פֿרעגן: וווּ זײַנען מײַנע בעסן מיט מײַנע סטעלאַזשן? איז דער תּירוץ: די בעסן זײַנען ניט קיין בעסן, די סטעלאַזשן זײַנען ניט קיין סטעלאַזשן, קיינער וויל ניט נעמען, קיינער וויל ניט געבן — און רוף מיך קנאַקניסל! אין ווי אויף צו להכעיס, האָב איך געשטעקט מיט מײַן סחורה אַלץ בײַ אַזעלכע מענטשלעך, וואָס מיט איין קוועטש זײַנען זיי דערשטיקט געוואָרן. הכּלל, עס איז אַ שׂריפֿה, אַ מגפֿה, גאָר נישט צו דערקענען דאָס פּלאַץ! אוי, ווען איך קער זיך איבער מיט איין טאָג פֿריִער! נו גיי, זײַ אַ נבֿיא! אַלע לויפֿן אַרום ווי די פֿאַרסמטע מײַז; עפּעס אַ מהומה אויף איטלעכן באַזונדער! אַלע שרײַען לאָנדאָן! וווּ איז מײַן לאָנדאָן? גיב מיר דאָס לאָנדאָן! לאָנדאָן, לאָנדאָן! נאָר ווער מיר לאָנדאָן? וואָס מיר לאָנדאָן? עס פֿליִען פּעטש, פֿײַגן, אין טאַטנס טאַטן, און איך אויך בתוכם... דער שפּיץ — ס'איז אַ פּנים, גאָר נישטאָ קיין לאָנדאָן אין ערגעץ ניט! — הכּלל, זוגתי היקרה, ס'איז ביטער און פֿינצטער, איך האָב אַוועקגעגעבן דאָס גאַנצע פֿאַרדינסט, מיטן קרן, מיט דער צירונג, וואָס איך האָב דיר אײַנגעקויפֿט, אַפֿילו די קאַפּאָטע די שבתדיקע אויסגעטאָן און פֿאַרזעצט — און דאָס איז אַלצדינג אַרײַן אַהין... און איך געפֿין זיך איצט אין אַזאַ טרויעריקער לאַגע, וואָס איז אין לשער, און אַהיים בענק איך אַזוי, אַז ממש עס גייט מיר אויס דאָס חיות! איך פֿאַרשעלט מיר דאָס געביין הונדערט מאָל אַ טאָג. בעסער וואָלט איך זיך אויסגעבראָכן אַ פֿוס איידער איך בין געקומען אַהער אין אַדעס, וווּ אַ מענטש האָט קיין שום ווערדע נישט! אַ מענטש קאָן דאָ גייענדיק שטאַרבן אין מיטן גאַס און קיינער וועט זיך אַפֿילו ניט אָפּשטעלן אַ קוק טאָן. וויפֿל מעקלערס האָבן געלעבט אַרום מיר, אָפּגעלעקט אַ ביינדל, און הײַנט דערקענען זיי מיך שוין גאָר ניט! פֿריִער האָב איך דאָ געהאַט אַ נאָמען דער כּתרילעווקער בלײַכרעדער, און הײַנט מאַכן זיי פֿון מיר חוזק, טאַקע די מעקלערס אַליין. זיי זאָגן, באשר איך פֿאַרשטיי ניט דאָס געשעפֿט. לאָנדאָן, זאָגן זיי, באַדאַרף מען פֿאַרשטיין. ווו

XI

Менахем-Мендл из Одессы — своей жене Шейне-Шейндл в Касриловку

Моей дорогой, благочестивой и благоразумной супруге Шейне-Шейндл, да здравствует она!

Во-первых, уведомляю тебя, что я, благодарение богу, пребываю в полном здравии и благополучии. Дай бог и в дальнейшем иметь друг о друге только радостные и утешительные вести! Аминь!

А во-вторых, да будет тебе известно, что день реализации настал и все пошло кувырком, господи спаси и помилуй! Большая «варьяция», которой я ждал, как мессии, обернулась мыльным пузырем. Бисмарк, говорят, простудился, схватил насморк — и в политике пошла такая суматоха, что никто ничего не понимает! «Лондон» стал действительно на вес золота, но рубль провалился в тартарары, и пошел страшный «бес»! Ты, пожалуй, спросишь, где же мои «бесы» с моими «стеллажами»? Но дело в том, что теперь уже «бесы» не «бесы» и «стеллажи» не «стеллажи», никто не хочет брать, никто не желает давать, вот и поступай как знаешь! И словно назло, я рассовал свой товар таким людишкам, которых чуть прижало, а их уже и раздавило. Словом, горе, чума, все вверх дном! Ах, если бы я изловчился на один день раньше! Но поди будь пророком! Теперь все мечутся, как угорелые, безумие охватило каждого! Все кричат: «Лондон»!», «Где мой «Лондон»?», «Давайте мне «Лондон»!». Но где там «Лондон»? Что там «Лондон»? Летят оплеухи, мелькают кукиши, родителей поминают, и я тоже, как и все... В общем, нигде, как видно, никакого «Лондона» нет!.. Короче, дорогая моя жена, кругом мрак... Все мои заработки, все приданое, драгоценности, которые я для тебя купил, — все это пошло туда... Даже субботний кафтан пришлось снять и заложить.

Я сейчас в очень печальном положении, даже представить себе трудно, и так скучаю по дому, что вся душа истомилась! Проклинаю себя сто раз на дню! Лучше бы я ногу себе сломал до того, как приехал сюда, в Одессу, где человек ничего не стоит. Здесь можно умереть на улице, и никто даже не оглянется. Сколько маклеров кормилось возле меня, сколько их благодаря мне нажилось, а сейчас они меня даже не узнают! Раньше они меня здесь называли «касриловским Блейхредером» *, а теперь сами же маклеры надо мной издеваются. Они говорят, что я не понимаю дела. «Лондон», говорят они, понимать надо! А где же они раньше были, эти умники!

זײַנען זיי געווען פֿריִער, די חכמים? — מע רעדט שוין גאָר קײנער ניט פֿון מיר, גלײַך ווי איך וואָלט גאָר געווען אַ געשטאָרבענער! הלוואי וואָלט איך טאַקע געשטאָרבן אײדער אַזעלכעס דערלעבן! און ווי אויף צו להכעיס זיצט אָט דער גאַמבעטע, ימח שמו זאָל ער ווערן, און הערט ניט אויף צו גראַגערן אין די אויערן מיט זײַן פּאָליטיקע: „האַ, זאָגט ער, האָב איך אײַך געזאָגט אַ בעס?“ — „וואָס קומט מיר אַרויס, זאָג איך, פֿון אײַער בעס, אַז מע גיט מיר ניט, זאָג איך, קײן לאָנדאָן?“... לאַכט ער און זאָגט מיר: „ווער איז אײַך שולדיק? די בערזע, זאָגט ער, דאַרף מען פֿאַרשטיין, און אַז מע קאָן ניט האַנדלען מיט לאָנדאָן, דאַרף מען, זאָגט ער, האַנדלען מיט אתרוגים“... איך זאָג דיר, זוגתי היקרה, ס'איז מיר אַזוי נמאס דאָס אַדעס, מיט דער היגער בערזע, מיט דעם פֿאַנקאָני, מיט די אַלע מענטשלעך! איך וואָלט געלאָפֿן אין דער וועלט אַרײַן! און מחמת איך האָב קײן צײַט ניט, מאַך איך דאָס בקיצור. אם ירצה השם, אין די ווײַטערע בריוו וועל איך דיר אַרויסשרײַבן אַלצדינג באַריכות. לעת־עתה לאָז גאָט געבן מיט געזונט און מיט הצלחה. און גריס די קינדערלעך אַלע און שווער און שוויגער גאָר פֿרײַנדלעך.

ממני בעלך מנחם־מענדל

עיקר שכחתי. דאָ אין דעם אַדעס איז אַ מנהג, אַז עמעצער דאַרף אַ גמילות־חסד, גייט ער נישט צו אַ שכן, צו אַ קרובֿ אָדער צו אַ באַקאַנטן, ווי למשל, בײַ אונדז אין קאַסרילעווקע, נישט מחמת מע פֿוילט זיך גיין, נאָר פּשוט, מע ווייסט פֿריִער, אַז יענער וועט ניט שטעקן; מע נתנט ניט — און שוין! וואָס זשע טוט מען פֿאָרט, אַז מע דאַרף? איז געמאַכט געוואָרן אַ לאָמבאַרד, וואָס גיט אַרויס געלט וויפֿל דו ווילסט, אַבי נאָר דו ברענגסט אַ רעכטן משכון: גאָלד איז גאָלד, זילבער איז זילבער, מעש איז מעש, און אַ מלבוש, און אַ סאַמאָוואַר, און אַ בענקל, און אַפֿילו די בהמה. אַז דו ברענגסט צו פֿירן, גיט מען דיר אויך אַרויס אויף איר געלט. דער חסרון איז נאָר, וואָס זיי שאַצן אַלצדינג זייער וואָלוול, בחצי חינם! דערפֿאַר האָבן זיי אַ מעלה: פּריצענט [52] נעמען זיי געשמאַקע, בײַסנדיקע, אַזוי אַז דאָס פּריצענט עסט־אויף דאָס קרן; מוז מען אַלע צוויי וואָכן מאַכן דאָרט אַ לעסיטאַציע [53], דאָס הייסט, מע פֿאַרקויפֿט־אויס די איבערגעבליבענע משכנות, און מענטשן האַנדלען מציאות, מאַכן דערפֿון אַ שיין קערבל. ווען איך בין איצטער בײַ געלט, וואָלט איך געקאָנט אַ האַנדל טאָן אײפֿן לאָמבאַרד און אומקערן מײַן היזק אפֿשר נאָך מיט אַ כמיטשיק... נאָר גיי מאַך! אָן געלט זאָל מען גאָר ניט געבוירן ווערן אויף דער וועלט, און טאָמער איז מען געבוירן געוואָרן, זאָל מען בעסער שטאַרבן... איך קאָן מער ניט שרײַבן. שרײַב מיר פֿון דײַן געזונט, און וואָס מאַכן די קינדערלעך זאָלן לעבן, און גריס שווער און שוויגער און אַלעמען באַזונדער גאָר פֿרײַנדלעך.

הנ״ל

Обо мне вообще больше не говорят, как если бы я умер! Лучше бы я и в самом деле умер, чем дожить до такого! И как назло, здесь этот Гамбетта, пропади он пропадом, виснет над головой и не перестает трещать на ухо о своей политике: «Ну, не говорил ли я вам, что будет «бес»?» — «Что мне толку от вашего «беса», — спрашиваю я, — когда мне «Лондона» не дают?» А он смеется и говорит: «Кто же вам виноват? Биржу, говорит, понимать надо! А кто не умеет торговать «Лондоном», пусть торгует солеными огурцами...» Говорю тебе, жена моя дорогая, — так опротивела мне Одесса с ее биржей, с Фанкони, со всеми этими людишками! Бежал бы куда глаза глядят! Но так как у меня сейчас нет времени, то пишу тебе кратко. Даст бог, в следующем письме напишу обо всем подробно. Пока дай бог здоровья и удачи. И кланяйся сердечно деткам, и тестю, и теще.

Твой супруг *Менахем-Мендл.*

Главное забыл! Здесь, в Одессе, такой порядок: если кому-нибудь нужно одолжить немного денег, он обращается не к соседу, не к родственнику или к знакомому, как, скажем, у нас в Касриловке. Не потому что лень к ним сходить, нет, — просто каждый знает наперед, что никто с деньгами не сунется: не дают, и дело с концом! Как же быть, если деньги все-таки нужны? Для этого существует «ломбард», который выдает какую угодно ссуду, был бы залог приличный: золото так золото, серебро так серебро! Медь? И медь сойдет, и одежина, и стул. Приведи корову, — тебе и под нее деньги дадут. Беда только в том, что оценивают в ломбарде все чересчур дешево! Зато проценты берут без стеснения, кусачие проценты, так что процент подчас всю ссуду съедает. Вот ломбард и производит каждые две недели «леситацию», то есть распродажу невыкупленных закладов. Люди покупают вещи по дешевке и неплохо зарабатывают. Будь я при деньгах, я бы тоже этим занялся и вернул себе то, что потерял, да еще с лихвой... Но что поделаешь! Без денег лучше не родиться на свет божий, а уж если родился, то лучше умереть... Не могу я больше писать. Пиши мне о твоем здоровье, как поживают детки, и кланяйся сердечно тестю, и теще, и каждому в отдельности

Тот же.

— XII —

שיינע־שיינדל פֿון קאַסרילעווקע צו איר מאַן מנחם־מענדל אין אַדעס

לכבֿוד בעלי היקר הנגיד המפֿורסם החכם מופֿלג מוהר״ר

מנחם־מענדל נ״י.

ערשטנס, קום איך דיר צו מעלדן, אַז מיר זײַנען אַלע גאָט צו דאַנקען אין בעסטן געזונט, גיב גאָט דאָס נעמלעכע פֿון דיר צו הערן אויף ווײַטער ניט ערגער.

צווייטנס, שרײַב איך דיר, נאַרישער לעקיש, זע וואָס דו האָסט געטאָן! וועלכער רוח האָט דיך געטראָגן קײן אַדעס? וואָס האָסט דו דאָרטן אָנגעשמעקט אַזעלכעס? געבראָטענע פֿייגעלעך האָט זיך אים פֿאַרגלוסט! לאָנדאָן! מאַראַזשענע! קובעבע מיט לאַקריץ! האָסט דערהערט, אַז מע זעצט דיר אָן אינעם לאָנדאָן אַרײַן, פֿאַר וואָס זשע האָסט

XII

Шейне-Шейндл из Касриловки — своему мужу в Одессу

Моему почтенному, дорогому, именитому, мудрому и просвещенному супругу Менахем-Мендлу, да сияет светоч его!

Во-первых, сообщаю тебе, что мы все, слава богу, вполне здоровы. Дай бог и от тебя получать такие же вести в дальнейшем.

דו ניט געזען באַצײַטנס אָפּצועקן אויף פריצענטן, דו בהמה, ווי עס פירט זיך צווישן סוחרים? ווו איז מענטשן? ווו איז אַ רבֿ? אין גאַנצן [54] ווילן, וואָס איז דאָס פֿאַר אַ תּירוץ אולטימאָ־שמולטימאָ? האָסט געקויפֿט סחורה, ווו איז די סחורה ?! אוי, אַזאַ־נ־אומגליק! דאָס האַרץ האָט מיר אָבער געזאָגט, אַז פֿונעם אָדעס, ברענען זאָל דאָס, וועט קיין גוטס ניט אַרויס! איך שרײַב אים: פֿאַר־אַוועק, מענדל, טו אַ שפּײַ אויף זיי מיט זייער לאָנדאָן, עס זאָל אויף דעם קומען אַ חלירע [55], רבונו של עולם! אַנטלויף, זאָג איך אים, אַנטלויף, מענדל, ווי זאָגט די מאַמע? אָרעמער דאַך, וואָס קנאַקסטו ?... נייך, הערט ער מיך ניט, וואָרעם איך בין דאָך שיינע־שיינדל, אַז אָך און וויי איז מיר, ניט בליומע־־זלאַטע. אוי, די מאַמע מײַנע איז טאַקע אַ חכמה! זי טענהט מיט מיר כּסדר, אַז אַ מאַן טאָר מען נישט נאָכגעבן די שמד, אַז מע באַדאַרף אַ מאַן האַלטן אין די הענט אַזוי, אַז ער זאָל פֿילן, אַז ער האָט אַ ווײַב! נאָר גיי, אַז ס'איז בײַ מיר אַזאַ טבֿע, איך קאָן ניט זײַן אַזוי גראָב, ווי בליומע־זלאַטע; איך קאָן זיך ניט שעלטן, אַרײַנלייגן אַ מאַן אין דער ערד אַרײַן, אַזוי ווי זי, איך קאָן ניט! זאָלסט האָבן בליומע־זלאַטען, ניט דערהאַרן [56] זאָל זי, פֿאַר אַ ווײַב, וואָלסט דו שוין געוווּסט וואָס פֿאַר אַ גאָט מיר האָבן! און וואָס דו זאָגסט מכּוח שטאַרבן, חכם איינער, ביסט דו אַ גרויסער נאַר: אַ מענטש נעמט זיך ניט אַליין דאָס לעבן, אַ מענטש נעמט זיך ניט אַליין דעם טויט. און אַז מע ווערט אָן דאָס נדן, באַדאַרף מען זיך שוין טאַקע אַ מעשׂה אָנטאָן? דו נאַר איינער, ווו שטייט דאָס דען אָנגעצייכנט, אַז מנחם־מענדל באַדאַרף האָבן געלט? שוטה! דו ווילסט גיין קעגן גאָט? זעסט דאָך, אַז ער הייסט ניט, הײַנט וואָס פּילדערסט דו? אַ שיינע ריינע כּפּרה! לאָז זיך דיר דאַכטן, עלעהיי גזלנים זײַנען דיך באַפֿאַלן אין מיטן וואַלד, אָדער ביסט קראַנק געלעגן און חלילה פֿאַרקרענקט דאָס נדן צו אַלדי שוואַרצע יאָר! דער עיקר, זאָלסט ניט זײַן קיין ייִדענע, מענדל! פֿאַרלאָז דיך אויף

[54] (דייטשמעריש) גאָכס. — [55] (פּראָוו׳) כאָלערע. — [56] דערוואַרטן.

דעם וואָס לעבט אייביק, ער איז אַ זן ומפֿרנס. קום צו פֿאָרן אַהיים, וועסט דו זײַן, אם ירצה השם, אַ גאַסט בײַ די קינדער... איך שיק דיר אויף דער הוצאה עטלעכע קערבלעך, און זע, מענדל, זאָלסט נישט גיין אויף קיין לעסטאַציעס און נישט האַנדלען מיט קיין אַלטע שמאַטעס — נאָך דאָס גייט דיר אָפּ! למען השם, באַלד ווי דו וועסט באַקומען מײַן בריוו מיטן געלט, זאָלסט דו זיך אויפֿזעצן און אָפּגעזעגענען זיך מיט אָדעס, און ווי באַלד דו וועסט נאָר אַרויספֿאָרן פֿון שטאָט, אַזוי זאָל עס זיך אָנצינדן פֿון אַלע פֿיר זײַטן, און עס זאָל ברענען און פֿלאַקערן, שׂרפֿהנען און פֿאַרשׂרפֿהט ווערן, ס'זאָל פֿון דעם ניט בלײַבן קיין שׂריד ופּליט, ווי עס ווינטשט דיר פֿון טיפֿן האַרצן

דײַן באמת געטרײַע פֿרוי שיינע־שיינדל

А во-вторых, пишу я тебе: дурья голова, подумай, что ты натворил! Какой черт понес тебя в Одессу? Чего ты там не видал? Жареных рябчиков ему захотелось! «Лондон»! Мороженое! Бурды с лакрицей! Увидал, что «Лондон» банкротится, чего же ты вовремя не покончил с ним, согласился бы на какой-нибудь процент, как все купцы поступают! А люди где? А раввин? Господи боже мой, что это за отговорка — «ультимо-шмультимо»? Ведь ты покупал товар, куда же он девался?! Боже мой, какое несчастье! Чуяло мое сердце, что от Одессы — сгореть бы ей! — добра не будет! Я пишу ему: уезжай, Мендл, плюнь на них с их «Лондоном», чтоб его холера забрала, господи милосердный! Удирай, говорю я ему, удирай, Мендл! Как мать говорит: «Дырявая крыша, трещала б потише!» Нет, не слушает, ведь я же всего только Шейне-Шейндл, горе мне, а не какая-нибудь Блюма-Злата. Нет, моя мама умница! Она все время твердит, что мужу потакать нельзя, мужа надо держать в руках, чтобы он чувствовал, что есть у него жена! Но что поделаешь, когда у меня такой характер, не могу я быть грубой, как Блюма-Злата, не умею я мужа в гроб вгонять, как она, не умею! Была бы твоей женой Блюма-Злата, — не дожить ей до того! — тогда бы ты знал, как велик наш бог! А насчет того, что ты говоришь о смерти, умник мой, то должна тебе сказать, что ты большой дурак: не по своей воле человек родится, не по своей воле и умирает. А если даже потеряно приданое, так ничего больше не остается, как руки на себя наложить? Глупый! Где это сказано, что Менахем-Мендл должен иметь деньги? Разве с деньгами Менахем-Мендл не тот же Менахем-Мендл, что и без денег? Чудак! Против бога хочешь идти? Ты же видишь, что он не велит, чего же ты ерепенишься? Черт с ними, с деньгами! Пусть тебе кажется, что разбойники напали на тебя в лесу или ты заболел и все приданое просадил ко всем чертям! Главное, не будь бабой, Мендл! Положись на предвечного, он — всех кормящий и насыщающий. Приезжай домой, гостем будешь, дети тебя заждались... Посылаю тебе несколько рублей на дорогу, и смотри, Мендл, не ходи ни на какие «лестации» и не торгуй старым тряпьем! Этого еще не хватало! Как только получишь мое письмо и деньги, немедленно распрощайся с Одессой. А как только ты выедешь из города, пусть он загорится со всех четырех сторон, пусть он горит, и пылает, и сгорит дотла, как желает тебе от всего сердца

твоя истинно преданная супруга *Шейне-Шейндл.*

Конец первой книги

Стр. 14. *«Стеллаж»* — биржевая операция с разными ценными бумагами, построенная на оплате курсовой разницы.

Стр. 19. *...которого прозвали «Гамбетта»* — по ассоциации с популярным в то время французским буржуазным политическим деятелем — адвокатом Гамбеттой Леоном-Мишелем (1838—1882).

***Бисмарк* фон Шейнгаузен, Отто (1815—1898) — государственный деятель Пруссии и Германии, организатор интервенции против Парижской коммуны во Франции в 1871 г.**

Стр. 20. *Восточная стена* — восточная сторона; согласно религиозной легенде — часть света, где «господь бог поместил рай», и потому места вдоль восточной стены в синагоге считаются самыми почетными. Но в модерных («хоральных») синагогах особой восточной стены нет.

Кантор — священнослужитель, читающий нараспев молитвы у аналоя во время синагогального богослужения.

...хоть и бреет бороду, но... — Иудейской религией брить бороду запрещено.

Талес — покрывало, которым, согласно иудейскому ритуалу, женатые евреи накрывают плечи во время молитвы.

Стр. 25. *Блейхредер* — один из крупнейших немецких банкиров того времени. Прославился тем, что накануне 1871 г. организовал для Бисмарка заем для войны с Францией.

שלום-עליכם

מנחם-מענדל

КО ВТОРОМУ ИЗДАНИЮ

Менахем-Мендл — не герой романа и вообще личность не выдуманная. Это человек обыденный, заурядный, с которым автор лично и близко знаком. Он вместе с ним прошел лет двадцать жизненного пути. Встретившись в 1892 году на одесской «малой бирже», мы потом рука об руку проделали все семь кругов ада на бирже в Егупце *, «шли» с ним вместе в Петербург и Варшаву, пережили множество кризисов, кидались от одной профессии к другой, но — увы! — нигде счастья не нашли и вынуждены были в конце концов, по примеру многих, эмигрировать в Америку. Там, говорят, евреям неплохо... Об этом можно будет судить по дальнейшим его письмам из Америки.

А пока суд да дело, я собрал все письма, которые он на протяжении восемнадцати лет писал своей жене Шейне-Шейндл в разное время и печатал в разных местах, так же как и письма его жены к нему, и составил из них книгу, чуть ли не письмовник.

Да и в самом деле письмовник. В нем шесть разделов; при этом я имел в виду следующее: если купец пожелает написать письмо своей жене, скажем, из Одессы, — пусть ищет образец в первой книге — «Лондон». Биржевой спекулянт, торгующий всякого рода акциями и тому подобным товаром, найдет образчик письма во второй книге — «Бумажки» или же в третьей — «Миллионы». Маклер, сват или агент пусть ищут дальше. Словом, каждый найдет здесь свое.

А так как еврейские дела, по милости божьей, повсюду одинаковы, то есть начинаются они как будто бы совсем неплохо и сулят золотые горы, а кончаются в большинстве случаев крахом, как у моего Менахем-Мендла, то над составлением письма нет нужды особенно трудиться. Его можно взять прямо из книги таким, как оно есть. А если найдется один из тысячи, у которого дела идут хорошо, то он может быть уверен, что это ненадолго. Все, что висит в воздухе и держится на ветру, должно в конце концов рухнуть! Это, конечно, не особенно приятно, но зато правда, а ведь правду все люди любят...

Готовя второе издание писем, я многие из них сильно сократил, а многие и вовсе выбросил. Потеряли при этом только наборщики, больше никто. Автор этой книги считает, что произведение, чем оно короче, тем лучше. Кто находит, что книга и сейчас длинновата, может быть уверен, что при дальнейших изданиях она с каждым разом будет становиться все короче и короче, пока не приблизится к идеалу: «С молчанием этого не сравнить...»

Шолом-Алейхем

*Нерви (Италия), канун праздника хануки *.*

1909

МЕНАХЕМ-МЕНДЛ

Повесть в письмах

Ко второму изданию

Впервые напечатано в 1909 году в юбилейном издании Собрания сочинений, посвященном двадцатипятилетию литературной деятельности Шолом-Алейхема.

Стр. 7. *Егупец.* — Так называется Киев в произведениях Шолом-Алейхема.

Стр. 8. *Ханука* — иудейский праздник, справляется ежегодно в течение восьми дней месяца кислев (соответствует декабрю) в память освящения Иерусалимского храма и освобождения Иудеи от греческого владычества во II в. до н. э.

«ЛОНДОН»

Одесская биржа

Впервые напечатано в небольшом выпуске «Колмевасер цу дер Юдишер фолкс-библиотек» («Вестник Еврейской народной библиотеки»), изданном Шолом-Алейхемом в 1892 году в Одессе.

האָדל

— איר חידושט זיך, פּאַני שלום עליכם, אויף טבֿיהן, וואָס מע זעט אים נישט? ער האָט זיך, זאָגט איר, שטאַרק אַ רוק געטאָן, מיט אַ מאָל, זאָגט איר, גרוי געוואָרן? עך־עך־עך! ווען איר זאָלט וויסן, מיט וואָס פאַר צרות, מיט וואָס פאַר וויטיקן אַט דער טבֿיה טראָגט זיך אַרום! ווי אַזוי שטייט דאָרט בײַ אונדז געשריבן: אָדם יסודו מעפֿר וסופֿו לעפֿר [1] — אַ מענטש איז שוואַכער פֿון אַ פֿליג און שטאַרקער פֿון אײַזן... טאַקע נאָר אַ באַשרײַבונג מיט מיר! ווו ערגעץ אַ שלאַק, אַ צרה, אַן אַנשיקעניש — מיך אויסמײַדן טאָר עס נישט. פֿון וואַנען נעמט זיך עס, ווייסט איר ניט? אפֿשר דערפֿון, וואָס בטבֿע בין איך אַ פּתי יאַמין [2], וואָס גלייבט איטלעכן אויף נאמנות? טבֿיה פֿאַרגעסט, וואָס אונדזערע חכמים האָבן אונדז אָנגעזאָגט טויזנט מאָל: (כּבדהו וחשדהו [3]; בלשון אַשכּנז הייסט עס: „נע וויר סאָבאַקי” [4]...) נאָר וואָס זאָל איך טאָן, פֿרעג איך אײַך, אַז ס'איז בײַ מיר פֿאָרט אַזאַ טבֿע? איך בין, ווי איר ווייסט, אַ גרויסער בעל־בטחון און האָב צו דעם וואָס לעבט אייביק קיין מאָל קיין טענות נישט. ווי אַזוי ער פֿירט, אַזוי איז גוט. וואָרעם פּרוּווט זיך, אַדרבא, פֿאַרקערט, האָט יאָ טענות, וועט זיך אײַך עפּעס העלפֿן? (אַז ווי באַלד מיר זאָגן אין די סליחות: הנשמה לך והגוף שלך [5] — הײַנט וואָס ווייס אַ מענטש און וואָס האָט ער פֿאַר אַ ווערדע?) שטענדיק טענה איך אָבער מיט איר, מיט מײַנער הייסט דאָס: „גאָלדע, זאָג איך, דו זינדיקסט! פֿאַראַן, זאָג איך, בײַ אונדז אַ מדרש...”

— וואָס מיר מדרש — זאָגט זי — מיר האָבן — זאָגט זי — אַ טאָכטער אויף חתונה צו מאַכן. און נאָך דער טאָכטער, קיין עין־הרע, גייען נאָך צוויי טעכטער. און נאָך די צוויי — נאָך דריי, קיין בייז אויג זאָל ניט שאָדטן!

— עט — זאָג איך — ס'איז בלאָטע, גאָלדע! אונדזערע חכמים — זאָג איך — האָבן דאָס אויך באַוואָרנט: ס'איז פֿאַראַן — זאָג איך — דערויף אויך אַ מדרש...

לאָזט זי זיך ניט רײדן:

— טעכטער — זאָגט זי — דערוואַקסענע, זענען אַליין אַ גוטער מדרש...

און גייט טענהט מיט אַ ייִדענע!

הקיצור, פֿון דעם זעט איר אַרויס, אַז ס'איז פֿאַראַן, ס'איז דאָ, קיין עין־הרע, בײַ מיר סחורה אויף אויסצוקלײַבן, און דווקא פֿײַנע סחורה, ניט צו פֿאַרזינדיקן, איינע שענער פֿון דער אַנדערער. ס'איז ניט שײַך, אַז איך אַליין זאָל לויבן מײַנע קינדער, נאָר איך הער וואָס די וועלט זאָגט: „קראַסאַוויצעס!”... און ועל־כּולם — די עלטערע, האָדל רופֿט מען זי, די אַנדערע פֿון ציַיטלען, די וואָס האָט זיך פֿאַרקאָכט, אויב איר געדענקט, אינעם חייט. איז זי שיין, זאָג איך אײַך, די אַנדערע טאָכטער מײַנע, האָדל מיין איך, וואָס זאָל איך אײַך זאָגן? טאַקע ווי אין דער הייליקער מגילה שטייט געשריבן: כּי טובֿת מראה היא [6] — שײַנט ווי אַ שטיק גאָלד! און צו די צרות באַדאַרף זי נאָך האָבן אַ קאָפּ אויך, שרײַבט און לייענט ייִדיש און רוסיש, און ביכלעך — ביכלעך שלינגט זי, ווי האַלעשקעס [7]. וועט איר דאָך פֿרעגן אַ קשיא: וואָס פֿאַר אַ מחותן איז טבֿיהס טאָכטער מיט ביכלעך, אַז דער טאַטע אירער האַנדלט גאָר מיט קעז און מיט פּוטער? הערסטו, אָט דאָס פֿרעג איך דאָך בײַ זיי, בײַ די פֿײַנע בחורים הייסט עס, וואָס קיין הויזן, איך בעט איבער אײַער כּבֿוד, איז נישטאָ, און שטודירן גלוסט זיך זיי, ווי מיר זאָגן אין דער הגדה: כּולנו חכמים — אַלע ווילן לערנען, כּולנו נבֿונים [8] — אַלע ווילן שטודירן. פֿרעגט זיי: וואָס שטודירן? ווער שטודירן? זאָלן אַזוי ציגן וויסן אין פֿרעמדע גערטנער שפּרינגען! אַז בסך־הכּל לאָזט מען זיי דאָך גאָר ניט צו. ווי זאָגט ער? אַל תשלח ידך [9] — אַ קאָטע [10] פֿון דער פּוטער!... זאָלט איר זען פֿון דעסט וועגן, ווי מע לערנט! און ווער? בעל־מלאכהשע קינדער, פֿון שנײַדערס, פֿון שוסטערס, גאָט זאָל מיר אַזוי העלפֿן בכל אשר אפֿנה [11]! מע לאָזט זיך אַוועק קיין יעהופּעץ אָדער קיין אַדעס, מע וואָלגערט זיך אויס אויף אַלע בוידעמס, עסן עסט מען מכּות מיט בכורות און פֿאַרבײַסן פֿאַרבײַסט מען מיט קדחת, גאַנצע חדשים דורך אַנאַנד קוקט מען נישט אָן קיין שטיקל פֿלייש אין די אויגן, מע לייגט זיך צונויף זעקס פֿאַרשווינדלעך אויף איין בולקע מיט אַ הערינג און ושמחת בחגך [12] — הוליע קבצן!...

ГОДЛ

Вы удивляетесь, пане Шолом-Алейхем, что Тевье давно не видать? Осунулся, говорите, как-то сразу поседел? Эх-эх-эх! Если бы вы знали, с какими горестями, с какой болью носится Тевье! Как это там у нас сказано: «Прах еси и в прах обратишься», — человек слабее мухи и крепче железа. Прямо-таки книжку обо мне писать можно! Что ни беда, что ни несчастье, что ни напасть — меня стороной не обойдет! Отчего это так? Вы не знаете? Может быть, оттого, что по натуре я человек до глупости доверчивый, каждому на совесть верю. Тевье забывает, что мудрецы наши тысячу раз наказывали: «Прославляй его и подозревай», а по-еврейски это означает: «Не верь собаке!» Но что поделаешь, скажите на милость, если у меня такой характер? Я, как вам известно, живу надеждой и на предвечного не жалуюсь — что бы он ни творил, все благо! Потому что, с другой стороны, попробуйте жаловаться, — вам что-нибудь поможет? Коль скоро мы говорим в молитве: «И душа принадлежит тебе и тело тебе», то что же может знать человек и какое он имеет значение? Я постоянно толкую с ней, с моей старухой то есть:

— Голда, ты грешишь? У нас в Писании сказано...

— Ну, что мне твое Писание! — отвечает она. — У нас дочь на выданье. А за этой дочерью следуют, не сглазить бы, еще две, а за этими двумя — еще три!

— Эх! — говорю я. — Чепуха все это, Голда! Наши мудрецы и тут свое слово сказали. Есть в книге толкований...

Но она и сказать не дает.

— Взрослые дочери, — перебивает она, — сами по себе хорошее толкование...

Вот и толкуй с женщиной!

Словом, как вам должно быть ясно, выбор у меня, не сглазить бы, достаточный и «товар» к тому же хорош, грех жаловаться! Одна другой краше! Не полагается, конечно, самому расхваливать своих детей. Но я слышу, что люди говорят: «Красавицы!» А всех лучше старшая, звать ее Годл, вторая после Цейтл, той, которая втюрилась, если помните, в портнягу. И хороша же она, вторая дочь моя, Годл то есть, ну, как вам сказать? Совсем как написано в сказании об Эсфири: «Ибо пригожа она лицом своим», — сияет, как золото. И как на грех, она к тому же девица с головой: пишет и читает по-еврейски и по-русски, а книжки — книжки глотает, как галушки. Вы, пожалуй, спросите: что общего у дочери Тевье с книжками, когда отец ее всего-навсего торгует сыром и маслом? Вот об этом-то я и спрашиваю у них, у наших молодых людей то есть, у которых, извините за выражение, штанов нет, а учиться — страсть какая охота. Как в сказании на пасху говорится: «Все мы мудрецы», — все хотят учиться, «все мы знатоки», — все хотят быть образованными... Спросите у них: чему учиться? Для чего учиться? Козы бы так знали по чужим огородам лазить! Ведь их даже никуда не допускают! Как там сказано: «Не простирай руки!» — брысь от масла! И все же посмотрели бы вы, как они учатся! И кто? Дети ремесленников, портных, сапожников, честное слово! Уезжают в Егупец или в Одессу, валяются по чердакам, едят хворобу с болячкой, а закусывают лихоманкой, месяцами куска мяса в глаза не видят. Вшестером в складчину булку с селедкой покупают, и — «да возрадуешься в день праздника твоего», — гуляй, голытьба!

בקיצור, האָט זיך איינער פֿון דער „חבֿרה״ פֿאַרהאַקט אין אונדזער ווינקל. עפּעס אַ שלימזל, נישט ווײַט פֿון דאַנען. איך האָב געקענט דעם טאַטן זײַנעם. ער איז געווען אַ פּאַפּיראָסניק [13] און אַ קבצן, לאָז ער מיר מוחל זײַן, אין זיבן פּאָלעס. מילא, בין איך אײַך דערויף נישט אויסן. וואָרעם אַז דעם תנא ר׳ יוחנן הסנדלר איז אָנגעשטאַנען צו נייען שטיוול, מעג אים שוין, דאַכט זיך, אָנשטיין צו האָבן אַ טאַטן, וואָס דרייט פּאַפּיראָסן. פֿאַרדריסן פֿאַרדריסט מיך נאָר איין זאַך: למאַי זאָל זיך אַ קבצן גלוסטן לערנען, שטודירן? פּראַוודאַ [14], דער גוטער יאָר האָט אים נישט גענומען. ער האָט אַ גוט קעפּל, גאָר אַ גוט קעפּל. פּערטשיק הייסט ער, דער שלימזל. האָבן מיר איבערגעלייגט אויף ייִדיש: פֿעפֿערל. ער זעט טאַקע אויס ווי אַ פֿעפֿערל. איר זאָלט אָנקוקן — אַ ווערריקל, אַ קליינס, אַ שוואַרצס, אַ פֿאַרזעניש. נאָר ס׳איז פֿול, מלא וגדוש. און אַ מויל — אש להבֿה, שוועבל און פעך.

ויהי היום, טרעפֿט זיך אַ מעשׂה, איך פֿאָר איין מאָל אַהיים פֿון בויבעריק, אָפּגעזעצט דאָס ביסל סחורה, אַ גאַנצן טראַנספּאָרט קעז און פּוטער און סמעטענע און שאָר ירקות. זיץ איך פֿאַרטראַכט, ווי דער שטייגער איז, אין הימל־זאַכן, פֿון דעם, פֿון יענעם און פֿון די יעהופּעצער נגידים, וואָס עס גייט זיי, קיין עין־הרע, אַזוי גוט, און פֿון טבֿיהן דעם שלימזל מיט זײַן פֿערדל, וואָס ווערן כּל ימיו פֿאַרשוואַרצט, וכדומה נאָך אַזעלכע ענינים. זומער, די זון באַקט, די פֿליגן בײַסן. און די וועלט אַרום־און־אַרום איז מחיה, גרויס, אָפֿן, כאַטש הייב זיך אויף און פֿלי, כאַטש ציִ זיך אויס און שווים!...

דערווײַל, איך טו אַ קוק — אַ בחורל שפּאַנט זיך מיט די רגלים איבערן זאַמד, האַלט אַ פּעקל אונטערן אָרעם און שוויצט, פּאַכעט מיט דער נשמה. „יעמוד החתן ר׳ יאָקל בן פֿלעקל! — זאָג איך צו אים — זעץ דיך אויף, הער נאָר, וועל איך דיך אַ ביסל אונטערפֿירן, איך פֿאָר במילא ליידיק. ווי שטייט דאָרטן, זאָג איך, בײַ אונדז געשריבן: „דײַן חבֿרס אייזל, אַז דו באַגעגנסט, איז עזובֿ תעזובֿ [15] — דאַרפֿסט אים נישט פֿאַרלאָזן, הײַנט לא כּל שכּן אַ מענטש״... לאַכט ער, דער שלימזל, און לאָזט זיך דווקא לאַנג נישט בעטן און קריכט אין וועגעלע אַרײַן.

— פֿון וואַנען — זאָג איך — שפּאַנט דאָס, למשל, אַ בחורל?

— פֿון יעהופּעץ.

— וואָס האָט — זאָג איך — אַזאַ בחורל ווי דו, צו זײַן אין יעהופּעץ?

— אַזאַ בחורל, ווי איך — זאָגט ער — גיט־אָפּ אַקזאַמענס.

— אויף וואָס — זאָג איך — שטודירט אַזאַ בחורל ווי דו?

— אַזאַ בחורל ווי איך — זאָגט ער — ווייס נאָך אַליין ניט אויף וואָס ער שטודירט.

— אם כּן — זאָג איך — וואָס זשע דולט זיך אַזאַ בחורל ווי דו אומזיסט דעם קאָפּ?

— זאָרגט זיך נישט, ר׳ טבֿיה, אַזאַ בחורל ווי איך — זאָגט ער — ווייסט שוין וואָס ער האָט צו טאָן.

— זאָג מיר נאָר — זאָג איך — ווי באַלד אַז איך בין דיר שוין יאָ באַקאַנט, טאָ ווער ביסטו, למשל?

— ווער איך בין? איך בין — זאָגט ער — אַ מענטש.

— איך זע — זאָג איך — אַז נישט קיין פֿערד; איך מיין וועמענס ביסטו?

— וועמענס — זאָגט ער — זאָל איך זײַן? איך בין גאָטס.

— איך ווייס — זאָג איך — אַז גאָטס; עס שטייט — זאָג איך — בײַ אונדז געשריבן: כּל החיה וכל הבהמה [16]. איך מיין — זאָג איך — פֿון וואַנען שטאַמסטו, צי ביסטו אַן אונדזעריקער, צי אפֿשר פֿון דער ליטע?

— שטאַמען — זאָגט ער — שטאַם איך פֿון אָדם הראשונען און אַליין בין איך — זאָגט ער — אַ היגער. איר קענט מיך.

— ווער זשע — זאָג איך — איז דער טאַטע דײַנער? לאָמיר שוין הערן!

— מײַן טאַטע — זאָגט ער — האָט געהייסן פּערטשיק.

— טפֿו זאָלסטו ווערן! האָסטו — זאָג איך — באַדאַרפֿט אַזוי לאַנג מוטשען? ביסטו, הייסט דאָס, פּערטשיק דעם פּאַפּיראָסניקס אַ זונדל?

Словом, один из этих молодчиков затесался и в наш уголок, невзрачный такой паренек, живший неподалеку от наших мест. Я знавал его отца, был он папиросник и бедняк, — да простит он меня, — каких свет не видал! Но не в этом дело. Чего уж там! Если нашему великому ученому, раби Иоханану Гасандлеру *, не стыдно было сапоги тачать, то ему, я думаю, и подавно нечего стыдиться, что отец у него папиросник. Одного только я в толк не возьму: с чего бы это нищему хотеть учиться, быть образованным? Правда, черт его не взял, этого парнишку, — голова у него на плечах неплохая, хорошая голова! Перчиком звать его, этого недолю, а мы его на еврейский лад переименовали — «Феферл» *. Он и выглядит, как перчик: неказистый такой, щупленький, черненький, кикимора, но башковит, а язык — огонь!

И вот однажды случилась такая история. Еду я домой из Бойберика, сбыл свой товар — целый транспорт сыра, масла, сметаны и прочей молочной снеди. Сижу и, по обыкновению своему, размышляю о всяких высоких материях: о том о сем, о егупецких богачах, которым, не сглазить бы, так везет и так хорошо живется, о неудачнике Тевье с его конягой, которые всю жизнь маются, и тому подобных вещах.

Время летнее. Солнце печет. Мухи кусаются. А кругом — благодать! Широко раскинулся мир, огромный, просторный, хоть подымись и лети, хоть растянись и плыви!..

Гляжу — шагает по песку паренек, с узелком под мышкой, пóтом обливается, едва дышит.

— Стоп, машина! — говорю я ему. — Присаживайся, слышь, подвезу малость, все равно порожняком еду. Как там у нас говорится: «Ослу друга твоего, если встретишь, в помощи не откажи», а уж человеку и подавно...

Улыбнулся, шельмец, но просить себя долго не заставил и полез в телегу.

— Откуда, — спрашиваю, — к примеру, шагает паренек?

— Из Егупца.

— А что, — спрашиваю, — такому пареньку, как ты, делать в Егупце?

— Паренек, вроде меня, — говорит он, — сдает экзамены!

— А на кого, — говорю, — такой паренек учится?

— Такой паренек, — отвечает он, — и сам еще не знает, на кого учится.

— А зачем, — спрашиваю, — в таком случае паренек зря морочит себе голову?

— А вы, — отвечает, — не беспокойтесь, реб Тевье! Такой паренек, как я, знает, что делает.

— Скажи-ка, пожалуйста, уж если я тебе знаком, кто же ты, к примеру, такой?

— Кто я такой? Я, — говорит, — человек!

— Вижу, — говорю, — что не лошадь. Чей ты?

— Чей? — отвечает. — Божий!

— Знаю, — говорю, — что божий! У нас так и сказано: «Всяк зверь и всякая скотина...» Я спрашиваю, откуда ты родом? Из каких краев? Из наших или, может быть, из Литвы?

— Родом, — говорит он, — я от Адама. А вообще-то я здешний. Вы, наверное, меня знаете.

— Кто же твой отец? А ну-ка, послушаем.

— Отца моего, — отвечает он, — звали Перчик.

— Тьфу ты, пропасть! Зачем же ты мне так долго голову морочил? Стало быть, ты — сын папиросника Перчика?

— בין איך — זאָגט ער — פּערטשיק דעם פּאַפּיראָסניקס אַ זונדל.

— און שטודירסט — זאָג איך — אין די קלאַסן?

— און שטודיר — זאָגט ער — אין די קלאַסן.

— נו־נו, מהיכא תיתי — זאָג איך — אָדם אַ מענטש, ציפּור אַ פֿויגל, קאַטשקע רוק זיך.

— זאָג זשע מיר — זאָג איך — תכשיט מײַנער, פֿון וואָס, למשל, לעבסטו, אַ שטייגער?

— פֿון דעם — זאָגט ער — וואָס איך עס.

— אַהאַ — זאָג איך — גאַנץ גוט; וואָס זשע — זאָג איך — עסטו?

— אַלצדינג — זאָגט ער — וואָס מע גיט מיר.

— איך פֿאַרשטיי — זאָג איך — ביסט נישט קיין איבער־קלײַבער: אַז ס'איז דאָ וואָס צו עסן, עסטו, און אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו עסן, פֿאַרבײַסטו מיט אַ ליפּ און לייגסט זיך שלאָפֿן אַ ניכטערער. נאָר וואָס דען — זאָג איך — ס'איז אַלצדינג כּדאַי, אַבי שטודירן אין די קלאַסן, זאָג איך. גלײַכסט זיך — זאָג איך — צו די יעהופּעצער נגידים, ווי אין פּסוק שטייט: כּולם אַהובֿים, כּולם ברורים...

אַזוי זאָג איך צו אים מיט אַ פּסוק און מיט אַ מדרש, ווי טבֿיה קאָן. מיינט איר דאָך, אַז ער שווײַגט מיר אָפּ. פּערטשיק הייסט עס? „ניט דערלעבן, זאָגט ער, וועלן די נגידים, אַז איך זאָל זיך צו זיי גלײַכן! איך האָב זיי, זאָגט ער, אין דער ערד!" — ביסט מיר עפּעס שטאַרק, זאָג איך, אויפֿגעטראָגן, זאָג איך, אויף די נגידים? איך האָב מורא, זאָג איך, אויב זיי האָבן זיך ניט צעטיילט, זאָג איך, מיט דײַן טאַטנס ירושה.

— זאָלט איר טאַקע וויסן — זאָגט ער — אַז איך און איר און מיר אַלע, קאָן זײַן, האָבן אַ גרויסן חלק בײַ זיי אין דער ירושה...

— ווייסטו וואָס — זאָג איך — לאָזן שוין דײַנע שונאים ריידן פֿאַר דיר. איך זע־אַרויס — זאָג איך — נאָר איין זאַך, אַז דו ביסט אַ ייִנגל נישט קיין פֿאַרפֿאַלענער און די צונג באַדאַרף מען דיר נישט פּיקן. אויב דו וועסט — זאָג איך — האָבן צײַט, קאָנסטו זיך אַרײַנכאַפּן צו מיר הײַנט אויף דער נאַכט, וועלן מיר אַ ביסל שמועסן, און טאַקע, בדרך הליכה, כאַפּן מיט אונדז אַ וועטשערע...

אַוודאי האָט מײַנער נישט געלאָזט איבערחזרן די ווערטער און איז געקומען צו גאַסט. געטראָפֿן אַקוראַט צום סמיטשיק [17], בשעת דער באָרשטש איז געשטאַנען אויפֿן טיש און די מילכיקע קנישעס אין אויוון האָבן זיך נאָך געפּרעגלט. „דו האָסט, זאָג איך צו אים, אַ לעבעדיקע שוויגער; קאָנסט זיך, זאָג איך, גיין וואַשן, און אַז ניט, קאָנסטו, זאָג איך, עסן אומגעוואַשן; איך בין ניט גאָטס סטראַפּטשע, זאָג איך; מיך וועט מען אויף יענער וועלט פֿאַר דיר ניט שמײַסן" אַזוי שמועס איך מיך אויס מיט אים און פֿיל, אַז עס ציט מיך עפּעס צו דעם דאָזיקן מענטשל. וואָס — ווייס איך אַליין ניט, נאָר עס ציט. איך האָב ליב, פֿאַרשטייט איר, אַ מענטשן, וואָס מע קאָן מיט אים ריידן אַ וואָרט; אַ מאָל אַ פּסוק, אַ מאָל אַ מדרש, אַ מאָל אַ שטיקל חקירה אין הימל־זאַכן, דאָס, יענץ, לאָקש, בוידעם, ציבעלע. אָט אַזאַ מענטש איז טבֿיה. פֿון יענער צײַט אָן האָט מײַן בחור אָנגעהויבן אַרײַנקומען צו מיר כּמעט אַלע טאָג. אָפּגעפּאַרטיקט זיך מיט די „שטונדן", פֿלעגט ער קומען צו מיר זיך אָפּרוען און אַ ביסל פֿאַרברענגען. מאָלט אײַך, אַז אַך־און־וויי איז געווען צו אים מיט זײַנע שטונדן אין איינעם. אַז בסך הכּל, דאַרפֿט איר וויסן, בײַ אונדז דער גרעסטער נגיד איז געוווינט צו צאָלן גאַנצע ח"י גילדנים, אי דאָס, זאָל דער לערער אים העלפֿן לייענען דעפּעשן, שרײַבן אַדרייסים [18] און טאַקע פֿאָלגן אַ גאַנג אויך. פֿאַר וואָס נישט? אַ בפֿירושער פּסוק: בכל לבבך ובכל נפשך — עסטו ברויט, דאַרפֿסטו וויסן פֿאַר וואָס. אַ שטיקל גליק כאָטש, וואָס געגעסן האָט ער, אייגנטלעך, בײַ מיר. און דערפֿאַר האָט ער אונטערגעקנעלט מיט מײַנע טעכטער, ווי זאָגט ער: עין תחת עין — אַ פּאַטש פֿאַר אַ פּאַטש; און אָט אַזוי איז ער געוואָרן בײַ אונדז אין שטוב אַ גאַנצער בן־בית. די קינדער האָבן אים אונטערגעטראָגן אַ גלעזל מילך און מײַן אַלטע האָט אַכטונג געגעבן, ער זאָל האָבן אַ העמד אויפֿן לײַב מיט אַ פּאָר זאָקן גאַנצע. און טאַקע דעמאָלט האָבן מיר דאָס אים געקרוינט מיטן נאָמען פֿעפֿערל, איבערגעמאַכט, הייסט עס, אויף ייִדיש פֿון פּערטשיק. און מע קאָן זאָגן, אַז מיר האָבן אים אַלע

— Стало быть, я — сын папиросника Перчика.

— И учишься, — говорю я, — в «классах».

— И учусь, — отвечает, — в «классах».

— Ну, что же! «И Гапка — люди, и Юхим — человек!» А скажи-ка мне, сокровище мое, чем же ты, к примеру, живешь?

— А живу я, — говорит он, — оттого, что ем.

— Вот как! Здорово! Что же, — спрашиваю, — ты ешь?

— Все, что дают, — отвечает он.

— Понимаю, — говорю, — что ты не из привередливых. Было бы что. А если нет ничего, закусываешь губу и ложишься натощак. И все это ради того, чтобы учиться в «классах»? По египецким богачам равняешься? Как в Писании сказано: «Все любимые, все избранные...»

Говорю я с ним эдаким манером, привожу изречения, примеры, притчи, как Тевье умеет. Но, думаете, он, Перчик то есть, в долгу остается?

— Не дождутся, — говорит он, — богачи, чтобы я равнялся по ним! Плевать я на них хотел!

— Ты, — отвечаю, — что-то больно взъелся на богачей! Боюсь, не поделил ты с ними отцовского наследства...

— Да будет вам известно, — говорит он, — что и я, и вы, и все мы имеем, быть может, очень большую долю в их наследстве.

— Знаешь что? — отвечаю я. — Лучше бы ты помалкивал!.. Вижу, однако, что парень ты не промах, за язык тебя тянуть не приходится... Если будет у тебя время, можешь забежать ко мне сегодня вечером, потолкуем с тобой, а заодно, кстати, и поужинаешь с нами...

Разумеется, паренек мой не заставил повторять приглашение и пришел в гости, в самую точку угодил, когда борщ уже на столе стоял, а пирожки на сковороде жарились.

— Хорошо, — говорю, — тому жить, кому бабушка ворожит. Можешь идти руки мыть. А не хочешь, можешь и так за стол садиться. Я у бога в стряпчих не состою, и сечь меня на том свете за тебя не будут.

Говорим мы с ним эдаким вот манером, и чувствую я, что тянет меня к этому человечку. Почему, — сам не знаю, а только тянет. Люблю, понимаете, человека, с которым можно словом перекинуться — иной раз изречением, другой раз — притчей, рассуждением о разных высоких материях, то да се, пятое, десятое... Таков уж Тевье.

С этих пор мой паренек стал приходить чуть ли не каждый день. Покончит с уроками и заглянет ко мне отдохнуть, побеседовать. Можете себе представить, что это были за уроки и что они ему давали, прости господи, если самый крупный богач у нас привык платить не больше трешницы в месяц, да и то требует, чтобы учитель вдобавок прочитывал его телеграммы, надписывал адреса или бегал иной раз по поручениям... Почему бы и нет? Ведь ясно сказано: «Всей душой и всем сердцем», — если ешь хлеб, должен знать за что...

Хорошо еще, что кормился он, собственно, у меня. За это он занимался понемногу с моими дочерьми. Как говорится: «Око за око...» Таким образом, сделался он у нас своим человеком. Дети подносили ему стакан молока, а старуха присматривала, чтобы у него рубаха на теле была и носки целые. Вот тогда-то мы и прозвали его «Феферл», переделали то есть его имя на еврейский

ליב געקריגן עפּעס גאָר ווי אַן אייגענעם. מהכּת בטבֿע איז ער, דאַרפֿט איר וויסן, דווקא נישקשה פֿון אַ מענטשן. אַ פּשוטער, אַ פּראָסטער חי־וקיים הייסט דאָס. שלי שלך, שלך שלי. מײַנס דײַנס — הפֿקר ציבעלעס...

פֿאַר איין זאַך נאָר האָב איך אים פֿײַנט געהאַט: פֿאַר זײַן פֿאַרפֿאַלן ווערן. פּלוצעם פֿלעגט ער זיך אויפֿהייבן, אַוועקגיין, און והילד איננו — נישטאָ פֿעפֿערל! „וווּ ביסטו געווען, מײַן טײַערער שפּילפֿויגל?" — שווײַגט ווי אַ פֿיש... איך ווייס נישט, ווי אַזוי איר — איך האָב פֿײַנט אַ מענטשן מיט סודות. איך האָב ליב, ווי זאָגט ער: וידבר — גערעדט און ויאמר — געזאָגט. דערפֿאַר האָט ער אָבער אַ מעלה: צערעדט ער זיך שוין, איז מי באש ומי במים[19] — פֿאַר פֿײַער און פֿאַר וואַסער. אַ פּיסק — ניט געדאַכט זאָל ער ווערן! רעדט על ה' ועל משיחו, און אויף נמתקה[20] און דער עיקר טאַקע — אויף נמתקה... מיט פּלענער אַלץ אַזעלכע ווילדע, קרומע, משוגענע גענג, עפּעס אַלצדינג לאַקירדע, פּאָפּעריק[21], מיט די פֿיס אַרויף.

למשל, אַ נגיד קומט־אויס, נאָך זײַן משוגענעם, פֿאַרקערטן שׂכל, איז אָפּגעפֿרעגט; און אַ קבצן איז, פֿאַרקערט, אַ גאַנצער צימעס. און ווער שמועסט אַ בעל־מלאכה — דער איז גאָר דאָס אייבערשטע פֿונעם שטויסל, טײַערער פֿון חרוסת, מחמת יגיע כּפּיך[22], זאָגט ער, דאָס איז דער עיקר.

— פֿון דעסט וועגן — זאָג איך — צו געלט — זאָג איך — קומט דאָס נישט!

ווערט ער מלא כּעס און וויל מיר אײַנדרינגען, אַז געלט איז אַ שחיטה פֿאַר דער וועלט; פֿון געלט, זאָגט ער, נעמען זיך אַלע פֿאַלשקייטן אויף דער וועלט; און אַלצדינג, זאָגט ער, וואָס סע טוט זיך אויף דער וועלט, טוט זיך עס נישט על־פּי יושר. און ער ברענגט מיר צען טויזנט ראַיות און משלים, וואָס קלעפּן זיך בײַ מיר, ווי אַן אַרבעס צו דער וואַנט... „קומט־אויס, נאָך דײַן משוגענעם שׂכל, זאָג איך, אַז דאָס, וואָס מײַן בהמה מעלקט זיך, און דאָס, וואָס מײַן פֿערדל פֿאָרט, איז אויך נישט על־פּי יושר?"... וכדומה נאָך אַזעלכע קלאָץ־קשיות פֿרעג איך אים און שטעל אים אָפּ. ווי זאָגט ער על כּל דבֿרי שירות ותשבחות[23] — אויף יעדן טריט, ווי טבֿיה קאָן! מײַן פֿעפֿערל אָבער קאָן אויך, נאָך אַ מין קאָנען! הלוואַי וואָלט ער אַזוי נישט קאָנען ווי ער קאָן! און האָט ער עפּעס אויפֿן האַרצן, אַזוי זאָגט ער דאָס אַרויס.

איין מאָל זיצן מיר אַזוי פֿאַר נאַכט בײַ מיר אויף דער פּריזבע און חקירהן אַלץ מכּוח די דאָזיקע ענינים, פֿילאָסאָפֿיע הייסט עס. רופֿט ער זיך אָן צו מיר, פֿעפֿערל הייסט עס: „איר ווייסט, ר' טבֿיה? איר האָט טעכטער, ר' טבֿיה, זייער געראָטענע".

— טאַקע באמת? — זאָג איך — אַ דאַנק דיר פֿאַר דער בשׂורה. זיי האָבן — זאָג איך — אין וועמען געראָטן צו זײַן.

— איינע — זאָגט ער צו מיר ווײַטער — די עלטערע, די איז גאָר — זאָגט ער — אַ בר־דעת, אַ פֿאָלנער מענטש.

— איך ווייס עס אָן דיר! — זאָג איך — דאָס עפּעלע — זאָג איך — פֿאַלט נישט ווײַט פֿונעם ביימעלע.

אַזוי זאָג איך צו אים און דאָס האַרץ, געוויינטלעך, וואַקסט פֿאַר תּענוג. וואָרעם וואָסער פֿאָטער, איך בעט אײַך, האָט נישט ליב, אַז מע לויבט אים זײַנע קינדער? גיי זײַ אַ נבֿיא, אַז פֿון אַזאַ מין לויבעניש וועט גאָר אַרויסשפּרינגען אַ פֿאַרקאָכעניש, זאָל גאָט שומר ומציל זײַן!

איר מעגט דאָס האָרכן.

בקיצור, ויהי ערבֿ ויהי בוקר — געווען איז דאָס צווישן טאָג און נאַכט, אין בויבעריק טאַקע. פֿאָר איך מיר אַזוי מיט מײַן וועגעלע איבער די דאַטשעס, שטעלט מיך עמעצער אָפּ. איך טו אַ קוק — ס'איז אפֿרים דער שדכן. אפֿרים דער שדכן, דאַרפֿט איר וויסן, איז זיך אַ ייִד אַ שדכן ווי אַלע שדכנים. פֿאַרנעמט זיך, הייסט דאָס, מיט שידוכים. דערזעט ער מיך, אפֿרים הייסט עס, אין בויבעריק און שטעלט מיך אָפּ:

— זײַט זשע מוחל, ר' טבֿיה, איך דאַרף אײַך עפּעס — זאָגט ער — זאָגן.

— מהיכא תיתי, אַבי אַ גוטס — זאָג איך און שטעל־אָפּ דאָס פֿערדל.

— איר האָט — זאָגט ער — ר' טבֿיה, אַ טאָכטער!

— איך האָב — זאָג איך — זיבן, זאָלן געזונט זײַן.

лад. И можно сказать, что все мы его полюбили, как родного, потому что по натуре он, надо вам знать, и в самом деле славный паренек, без хитростей: мое — твое, твое — мое, душа нараспашку...

За одно только я его терпеть не мог: за то, что он вдруг, ни с того ни с сего, пропадал. Неожиданно подымется, уйдет, и ищи ветра в поле — нету Перчика! «Где ты был, дорогой мой птенчик?» Молчит как рыба... Не знаю, как вы, а я не люблю человека с секретами! Я люблю так, как сказано в Писании: «Что есть, то и выкладывай!» Зато, с другой стороны, было у него и большое достоинство: уж если разговорится, — «кто на воде, а кто в огне», — так и пышет жаром, так и режет. Язычок, будь он неладен! Говорит против бога и против помазанника его, и больше всего — против помазанника... А планы у него всё какие-то дикие, нелепые, сумасшедшие, и все-то у него шиворот-навыворот, все вверх ногами. Богач, например, по глупому его разумению, вообще ничего не стоит, а бедняк, наоборот, цаца великая, а уж мастеровые, рабочие — те и вовсе соль земли, потому что труд, говорит он,— это главное, всему основа.

— А все же, — говорю я, — с деньгами этого не сравнишь!

Тут он вспыхивает и начинает меня убеждать, что деньги — зарез для всего мира. От денег, говорит он, всяческая подлость на земле, да и вообще все, что творится на белом свете, несправедливо. И приводит мне десять тысяч доказательств и примеров, и все они пристают ко мне, как горох к стене.

— Выходит, стало быть, по сумасшедшему твоему рассуждению, что доить корову или заставлять лошаденку в упряжи ходить — тоже несправедливо?

И много таких каверзных вопросов задаю я ему, припираю его, так сказать, к стенке на каждом шагу, как Тевье умеет! Однако и Феферл мой тоже это умеет, да еще как умеет! Лучше бы уж он не умел. А уж если есть у него что-нибудь на сердце, тут же выложит.

Сидим мы однажды под вечер у меня на завалинке и эдак вот рассуждаем, философствуем... Вдруг он и говорит мне, Феферл то есть:

— Знаете, реб Тевье? Дочери у вас очень удачные!

— Серьезно? — отвечаю. — Спасибо за добрую весть! Им было, — говорю, — в кого уродиться.

— Одна, — продолжает он, — старшая, и вовсе умница! Человек в полном смысле слова!

— И без тебя знаю! — говорю я. — Яблоко от яблони недалеко падает.

Говорю это я ему, а у самого сердце, конечно, тает от удовольствия. Какому отцу, скажите, не приятно, когда хвалят его детей? Поди угадай, что от этих похвал разгорится такая пламенная любовь, не приведи господи! Вот послушайте.

Короче говоря, «и бысть вечер, и бысть утро», — было это в сумерки, в Бойберике. Еду я на своей тележке по дачам, вдруг меня кто-то останавливает. Гляжу — Эфраим-шадхен. Эфраим, надо вам сказать, такой же сват, как и все сваты, то есть занимается сватовством. Увидал меня в Бойберике и остановил:

— Извините, реб Тевье, мне нужно вам кое-что сказать.

— Ну что ж! Лишь бы что-нибудь хорошее, — отвечаю я и придерживаю конягу.

— У вас, — говорит, — реб Тевье, есть дочь.

— У меня их, — отвечаю, — семеро, дай им бог здоровья!

— איך ווייס — זאגט ער — אז איר האט זיבן. איך האב אויך זיבן.

— האבן מיר — זאג איך — אין איינעם אזוי גרויס ווי פערצן.

— בקיצור, ווערטלעך אויף א זייט! — זאגט ער — די מעשה, ר' טביה, דערפון — זאגט ער — איז אזוי: איך בין דאך, ווי איך איז ידוע, א ייד א שדכן. האב איך — זאגט ער — פאר אייך א חתן פון חתן־לאנד. א חתן טאקע פערווע שבפערווע[24]!

— דהיינו — זאג איך — וואס ווערט אנגערופן ביי אייך א חתן פון חתן־לאנד, פערווע שבפערווע? אויב — זאג איך — א חייט אדער א סנדלר, אדער א מלמד, מעג ער — זאג איך — זיצן דארט, און איך — זאג איך — ריווח והצלה יעמד[25]: מיין גלייכן וועל איך מיר געפינען, ממקום אחר, ווי דער מדרש — זאג איך — זאגט...

— ע — זאגט ער — ר' טביה, איר הייבט שוין אן מיט אייערע מדרשים? מיט אייך — זאגט ער — ריידן באדארף מען זיך גוט אונטערגארטלען! איר פארשיט — זאגט ער — די וועלט מיט מדרשים. איר הערט בעסער אויס — זאגט ער — וואס פאר א שידוך אפרים דער שדכן איז א בעלן אייך פארצולייגן: איר זאלט — זאגט ער — נאר הארכן און שווייגן.

אזוי מאכט ער צו מיר, אפרים הייסט דאס, און נעמט און לייענט מיר אויס א צעטל — וואס זאל איך אייך זאגן? טאקע עפעס קפריסין[26]. ראשית, איז דאס זייער א שיין ארט: א טאטנס א קינד, זאגט ער, ניט קיין „חאץ־דרגא"[27]. און דאס, דארפט איר וויסן, איז ביי מיר דער עיקר. ווארעם איך בין אליין אויך ניט אבי ווער: ביי מיר אין דער משפחה זיינען פאראן אלערליי, ווי זאגט ער: עקודים, נקודים וברודים — פאראן פראסטע מענטשן, פאראן בעלי־מלאכות און פאראן באלעבאטים. היינט איז ער א יודע־נגן, וואס פארשטייט אין די קליינע אותיות. און דאס איז ביי מיר אוודאי נישט פון די קליינע זאכן. ווארעם א גראבן יונג האב איך דאך פיינט ווי חזיר! ביי מיר אן עם־הארץ איז ערגער טויזנט מאל פון א הולטיי; איר מעגט אייך גיין אן א היטל און אפילו מיטן קאפ אראפ, מיט די פיס ארויף, אבי איר ווייסט וואס רשי מאכט, זייט איר שוין פון מיינע לייט. אט אזא ייד איז טביה... היינט איז ער — זאגט ער — רייך, אנגעשטאפט מיט געלט. פארט־ארויס, זאגט ער, מיט א קארעטע, מיט א פאר ברענענדיקע סוסים, עס גייט אזש א רויך!...

נו, מהיכא תיתי, טראכט איך מיר, דאס איז אויך נישט פון די גרויסע חסרונות. איידער א קבצן איז שוין גלייכער א נגיד. ווי זאגט ער: יאה עניותא לישראל[28] — גאט אליין האט אויך פיינט א קבצן. א סימן האט איר, אז גאט זאל ליב האבן א קבצן, וואלט א קבצן קיין קבצן נישט געווען. „נו, לאמיר הערן ווייטער", זאג איך. „ווייטער, זאגט ער, וויל ער מיט אייך א שידוך טאן. ער גייט־אויס, ער חלשט, זאגט ער. דאס הייסט נישט נאך אייך — נאך אייער טאכטער חלשט ער. ער וויל א שיינע, וויל ער"...

— אזוי? — זאג איך — לאז ער זיין פאר איר די כפרה! ווער — זאג איך — איז ער, דער אנטיק אייערער? א בחור? אן אלמן? א גרוש? א שווארץ־יאר?

— ער איז א בחור — זאגט ער — א בחור, אפילו אין די יארן שוין, נאר א בחור.

— ווי אזוי זשע — זאג איך — איז דער הייליקער נאמען זיינער?

וויל ער מיר ניט זאגן, כאטש בראט אים. „ברענגט זי, זאגט ער, צו פירן קיין בויבעריק, וועל איך אייך נאך דעם, זאגט ער, זאגן".

— וואס הייסט — זאג איך — איך זאל זי ברענגען צו פירן? ברענגען — זאג איך — ברענגט מען צו פירן א פערד — זאג איך — אויפן יאריד אדער א בהמה צו פארקויפן...

בקיצור, די שדכנים, ווייסט איר דאך, קאנען איבעררייידן א וואנט. ס'איז געבליבן, אז אם־ירצה־השם נאך שבת ברענג איך זי צו פירן קיין בויבעריק. און אלערליי גוטע, זיסע מחשבות קומען מיר אויף די געדאנקען. און איך שטעל מיר שוין פאר מיין האדלען, ווי זי פארט אין א קארעטע מיט א פאר ברענענדיקע סוסים און די וועלט איז מיך מקנא, ניט אזוי אויף די קארעטע מיט די סוסים, ווי אויף די טובות, וואס איך טו דער וועלט דורך מיין טאכטער די נגידית, העלף־אויס די געפאלענע מיט א גמילות־חסד, וועמען א כף־הייער[29], וועמען א פופציקער און וועמען א הונדערטער, ווי זאגט איר? יענער האט אויך א נשמה... אזוי טראכט איך מיר, פארנדיק

— Я знаю, — отвечает он, — что у вас семеро! У меня тоже семеро.

— Стало быть, — говорю, — у обоих у нас ровным счетом четырнадцать.

— Словом, — отвечает он, — шутки в сторону. Дело вот в чем, реб Тевье: я, как вам известно, сват. И вот есть у меня для вас жених — всем женихам жених! Высший сорт!

— Например? Что у вас называется «всем женихам жених»? Если, — говорю, — портняжка, или сапожник, или меламед, пускай себе сидит на месте, а мне, как в Мидраше сказано: «Свобода и избавление придут из другого места»*. Найду себе ровню в другом месте...

— Вы все со своими притчами! — говорит он. — С вами разговаривать — надо хорошенько подпоясаться! Начинаете сыпать словечками да изречениями. Вы лучше послушайте, какого жениха Эфраим-шадхен намерен предложить вам. Вы только слушайте и молчите.

Так говорит он мне, Эфраим то есть, и начинает выкладывать... Ну, что я вам скажу? В самом деле, что-то необыкновенное! Во-первых, из очень хорошей семьи, сын почтенных родителей, не безродный какой-нибудь, а для меня, надо вам сказать, это важнее всего, потому что и сам я не из последних. У меня в семье, как говорится, «и пятнистые, и пегие, и пестрые», — есть и простые люди, есть мастеровые, а есть и хозяева. Затем он, жених этот, большой грамотей, хорошо разбирается в мелких буковках, а это для меня и подавно великое дело — терпеть не могу невежд! Для меня невежда в тысячу раз хуже шалопая! Можете ходить без шапки, хоть головой вниз, ногами кверху, но если вы знаете толк в Раши*, то вы для меня — свой человек. Таков уж Тевье.

— Затем, — говорит Эфраим, — он богат, набит деньгами, разъезжает в карете на паре огневых лошадей, так что пыль столбом...

Ну что ж, думаю, это тоже не такой уж недостаток. Нежели бедняк, пускай уж лучше богач. Как сказано: «Приличествует бедность Израилю», — сам бог бедняка не любит. Ибо если бы бог любил бедняка, так бы бедняк бедняком не был!

— Ну, послушаем дальше!

— А дальше, — говорит Эфраим, — он хочет с вами породниться, помирает человек, сохнет. То есть не по вас, а по вашей дочери сохнет. Он хочет красивую девушку.

— Вот как? — отвечаю. — Пусть сохнет! Кто же он такой, ваше сокровище? Холостяк? Вдовец? Разведенный? Черт, дьявол?

— Холостяк! — отвечает. — Холостяк. Правда, в летах, но холостяк.

— Как же его святое имя?

Не хочет сказать, хоть режь его.

— Привезите ее в Бойберик, тогда скажу!

— Что значит, — говорю, — я ее привозить буду? Приводят лошадь на ярмарку или корову на продажу...

Словом, шадхен, сами знаете, и стенку уломать может. И порешили мы, что, даст бог, на будущей неделе я ее привезу в Бойберик. И светлые, сладостные мечты приходят мне в голову: представляю себе мою Годл разъезжающей в карете на паре горячих коней. И весь мир завидует... Не столько роскошному выезду, сколько тому, что я благодаря дочери-богачке творю добрые дела, помогаю нуждающимся, даю взаймы — кому четвертной, кому полсотни, а кому и все сто... Ведь и у другого, говорите вы, душа — не мочалка...

פֿאַרנאַכטלעך צוריקוועגס אַהיים און שמועס דאָס פֿערדל, און שמועס מיך דורך מיט דעם אויף פֿערדיש לשון: „לסוסתי, זאָג איך צו דעם, וויאָ! אַנו, מאַך נאָר, זאָג איך, מיט די רגלים אַ ביסעלע גיכער, באַקומסטו דײַן פּאַרציע האָבער, וואָרעם אין קמח אין תּורה — שטייט בײַ אונדז געשריבן — אַז מע שמירט ניט, פֿאָרט מען ניט“...

און ווי איך רייד מיר דאָ אַזוי מיט מײַן פֿערדל, זע איך, פֿון וואַלד אַרויס שנײַדט זיך אַ פּאָרל, צוויי מענטשן, ניכּר[30], אַ זכר מיט אַ נקבֿה. גיין גייען זיי נאָענט, האַרט איינער צום אַנדערן, און מע רעדט עפּעס זייער געשמאַק. ווער קאָן דאָס זײַן פּלוצעם אין מיטן דערינען? — קלער איך מיר און קוק מיך אײַן דורך די פֿײַערדיקע ריטער פֿון דער זון. איך וואָלט געמעגט שווערן, אַז ס'איז פֿעפֿערל! מיט וועמען זשע גייט ער דאָס, דער שלימזל, אַזוי שפּעט? איך פֿאַרשטעל מיך מיט דער האַנט פֿון דער זון און קוק מיך אײַן נאָך שטאַרקער: ווער איז די נקבֿה? אוי! דאַכט זיך, האָדל? יאָ, ס'איז זי, ווי איך בין אַ ייִד, ס'איז זי!... אַזוי? אָט דאָס האָט מען אַזוי געשמאַק געלערנט גראַמאַטיקעס, געלייענט ביכלעך?! אוי, טבֿיה, ביסט אַ בהמה! אַזוי טראַכט איך מיר און שטעל־אָפּ דאָס פֿערדל און רוף זיך אָן צו מײַנע לײַט: „אַ גוטן אָוונט אײַך, זאָג איך, וואָס הערט זיך עפּעס מכּוח מלחמה? ווי קומט איר, זאָג איך, פּלוצעם גאָר אַהער? אויף וועמען קוקט איר דאָ אַרויס? אויפֿן נעכטיקן טאָג?“... דערהערט אַזאַ מין ברוך־הבא, איז מײַן פּאָרל געבליבן שטיין, ווי זאָגט ער, לא בשמים ולא בארץ[31], דאָס הייסט: נישט אַהין, נישט אַהער, מחילה צעדרייט און רויטלעך אויפֿן פּנים... געשטאַנען אַזוי אַ פּאָר מינוט אָן ווערטער, לאָזט מען אַראָפּ די אויגן.

נאָך דעם הייבט מען אָן קוקן אויף מיר, איך אויף זיי, זיי ביידע איינס אויף דאָס אַנדערע.

— נו? — זאָג איך — עפּעס באַטראַכט איר מיך — זאָג איך — גלײַך אַזוי ווי איר אָט מיך שוין לאַנג נישט געזען. איך בין, דאַכט מיר, דער אייגענער טבֿיה — זאָג איך — וואָס געווען, נישט גע־מינערט אַ האָר.

אַזוי מאַך איך צו זיי האַלב פֿאַרדראָסיק און האַלב אויף קאַטאָ־וועס. רופֿט זיך אָן צו מיר די טאָכטער מײַנע, האָדל הייסט דאָס, און ווערט נאָך רויטער ווי פֿריִער:

— טאַטע, אונדז קומט מזל־טובֿ...

— מזל־טובֿ אײַך — זאָג איך — מיט מזל זאָלט איר לעבן! וואָס איז די מעשׂה? איר האָט געפֿונען — זאָג איך — אָן אוצר אין וואַלד? צי איר זײַט נאָר וואָס ניצול געוואָרן — זאָג איך — פֿון אַ גרויסער סכּנה?

— אונדז קומט — זאָגט ער — מזל־טובֿ, מיר זײַנען חתן־כּלה.

— וואָס הייסט — זאָג איך — איר זײַט חתן־כּלה?

— חתן־כּלה — זאָגט ער — ווייסט איר נישט וואָס הייסט? חתן־כּלה הייסט — זאָגט ער — איך בין איר חתן, זי איז מײַן כּלה.

אַזוי מאַכט ער צו מיר, פֿעפֿערל הייסט דאָס, און קוקט מיר דווקא גלײַך אין די אויגן אַרײַן. איך קוק אים אָבער אויך גלײַך אין די אויגן אַרײַן און מאַך צו אים:

— ווען איז בײַ אײַך — זאָג איך — דאָס קנס־מאָל? און פֿאַר וואָס האָט איר נישט גערופֿן מיך אויך אויף דער שׂמחה? איך קער מיך, דאַכט זיך, אָן דאָ אַ שטיקל מחותן, צי ניין?...

איר פֿאַרשטייט, איך לאַך און ווערעם עסן מיך, טאָטשען מײַן לײַב. נאָר גאָר נישט. טבֿיה איז נישט קיין ייִדענע, טבֿיה האָט ליב אויסהאָרכן ביזן סוף... רוף איך מיך אָן צו זיי:

— איך פֿאַרשטיי ניט: אַ שידוך אָן אַ שדכן, אָן תּנאָים? — וואָס דאַרפֿן מיר, מאַכט ער, פֿעפֿערל הייסט דאָס, שדכנים? מיר זײַנען שוין לאַנג — זאָגט ער — חתן־כּלה.

— אַזוי? גאָטס ניסים! וואָס זשע האָט איר — זאָג איך — געשוויגן ביז אַהער?

— וואָס זאָלן מיר זאָגט ער שרײַען? מיר וואָלטן אײַך הײַנט אויך נישט דערציילט. נאָר אַזוי ווי מיר האַלטן אין גיכן בײַ צעשיידן זיך, איז בײַ אונדז געבליבן, מיר זאָלן שטעלן פֿריִער אַ חופּה...

דאָס האָט מיך שוין פֿאַרדראָסן. ווי זאָגט איר: באו מים עד נפֿש — דערלאַנגט אין ביין אַרײַן! מילא, וואָס ער זאָגט: חתן־כּלה — איז נאָך צו דערלײַדן. ווי שטייט דאָרטן געשריבן? אָהבֿתּי[32] —

Размышляю я эдак, возвращаясь под вечер домой, нахлестываю свою лошаденку и беседую с ней на лошадином языке. «Вьо! — говорю. — А ну-ка, пошевеливай ходулями, да поживее, — получишь порцию овса... Ибо сказано у нас: «Без хлеба нет и учения», — не подмажешь, не поедешь...»

Разговариваем мы так со своей конягой, и вижу я, из лесу идут двое: похоже, мужчина и женщина. Идут рядом, вплотную друг возле друга, горячо беседуют о чем-то. «Кто бы мог сюда забрести?! — думаю я и всматриваюсь сквозь огневые прутья солнца. Готов поклясться, что это Феферл! С кем же это он гуляет так поздно? Заслоняю рукою глаза от солнца и еще пристальнее вглядываюсь: кто же эта женщина? Ой, кажется, Годл! Да, она, честное слово, она... Вот как? То-то они так усердно занимаются грамматиками, книжки читают! «Эх, Тевье! Ну и дурень же ты!» — думаю. Останавливаю лошаденку и обращаюсь к моей парочке.

— Добрый вечер! — говорю. — Что слыхать насчет войны? Какими судьбами вы попали сюда? Кого поджидаете? Вчерашнего дня?

Услыхав такое приветствие, моя парочка остановилась, как говорится, между небом и землей, — то есть ни туда, ни сюда, — растерялись и покраснели... Постояли эдак несколько минут молча, опустив глаза. Потом стали поглядывать на меня, я на них, они — друг на друга.

— Ну, — говорю. — Чего это вы меня разглядываете, точно давно не видали? Я как будто тот же Тевье, что и был, ничуть не изменился.

Говорю это я, не то досадуя, не то подтрунивая над ними. А дочь моя, Годл то есть, еще больше покраснела и говорит:

— Отец, нас нужно поздравить...

— Поздравляю! Дай бог счастья! А по какому случаю? Клад, — спрашиваю, — в лесу нашли? Или только что от большой беды спаслись?

— Нас, — говорит он, — следует поздравить, мы — жених и невеста!

— Что значит, — спрашиваю, — жених и невеста?

— Вы, — отвечает он, — не знаете, что значит жених и невеста? Жених и невеста значит, что я ее жених, а она моя невеста!

Так говорит Феферл и смотрит мне прямо в глаза. Но и я ему прямо в глаза смотрю и спрашиваю:

— Когда же у вас была помолвка? Почему меня не пригласили на торжество? Я как-никак ей будто бы сродни... Не так ли?

Шучу, понимаете, а самого черти грызут, тело мое точат. Но ничего! Тевье — не баба. Тевье любит выслушать до конца...

— Не понимаю, — говорю я. — Что же это за сватовство без свата, без помолвки?

— А на что нам сват? — отвечает Феферл. — Мы уже давно жених и невеста.

— Вот как? Чудеса, да и только! Чего же вы, — говорю, — до сих пор молчали?

— А чего нам кричать? — говорит он. — Мы бы и сегодня не рассказали, но так как нам скоро нужно будет разлучиться, мы и решили раньше повенчаться.

Тут уж я не вытерпел... «Подступила вода к горлу», как говорится, — за живое задело. То, что он говорит: «Жених и невеста», — это еще куда ни шло... Как это

ער וויל זי, זי וויל אים. אָבער חופּה? וואָס איז דאָס פֿאַר ווערטער: שטעלן אַ חופּה? עפּעס תּרגום־לשון!... ווײַזן ווײַזט־אויס, אַז מײַן חתן האָט פֿאַרשטאַנען, אַז איך בין פֿון דער מעשׂה אַ ביסל מטושטש; רופֿט ער זיך אָן צו מיר:

— פֿאַרשטייט איר, ר׳ טבֿיה, די מעשׂה דערפֿון איז אַזוי: איך האַלט בײַ אָפּפֿאָרן פֿון דאַנען.

— ווען פֿאָרסטו?

— אין גיכן.

— וווהין, אַ שטייגער?

— דאָס קאָן איך אײַך — מאַכט ער — ניט זאָגן. ס׳איז — זאָגט ער — אַ סוד...

איר הערט? ס׳איז אַ סוד! ווי געפֿעלט דאָס אײַך, אַ שטייגער? קומט צו גיין אַ פֿעפֿערל, אַ קליינס, אַ שוואַרצס, אַ פֿאַרזעעניש, פֿאַרשטעלט זיך פֿאַר אַ חתן, וויל שטעלן אַ חופּה, האַלט בײַ אַוועקפֿאָרן און זאָגט ניט וווהין! קאָן ניט צעזעצט ווערן די גאַל?

— מילא — זאָג איך צו אים — אַ סוד איז אַ סוד; בײַ דיר איז גאָלע סודות... גיב מיר אָבער צו פֿאַרשטיין, ברודערל, אָט דאָס: דו ביסט דאָך אַ מענטש — זאָג איך — פֿון סאַמע יושר און ביסט אײַנגעטונקען אין מענטשלעכקייט פֿון אויבן ביז אַראָפּ. ווי קומט דאָס — זאָג איך — צו דיר, אַז דו זאָלסט פּלוצעם, אין מיטן דרינען, צונעמען בײַ טבֿיהן אַ טאָכטער און מאַכן זי פֿאַר אַן עגונה? אָט דאָס הייסט בײַ דיר יושר? מענטשלעכקייט? אַ שטיקל גליק — זאָג איך — וואָס דו האָסט מיך נישט באַגנבֿעט, אָדער אונטערגעצונדן...

— טאַטע! — זאָגט זי צו מיר, האָדל הייסט דאָס — דו ווייסט גאָר ניט, ווי גליקלעך מיר זײַנען, איך און ער, וואָס מיר האָבן דיר אויסגעזאָגט פֿונעם סוד. ס׳איז בײַ אונדז — זאָגט זי — אַראָפּ אַ שטיין פֿונעם האַרצן. קום אַהער, לאָמיר זיך צעקושן.

און נישט לאַנג געטראַכט, כאַפּן זיי מיך אַרום ביידע, זי פֿון איין זײַט, ער פֿון דער אַנדערער זײַט, און מע הייבט מיך אָן קושן און האַלדזן. זיי מיך און איך זיי, און פֿון גרויס אימפּעט, אַ פּנים, זיי ביידע צווישן זיך דאַווײַ[33] קושן זיך! אַ באַשרײַבונג, זאָג איך אײַך, אַ טעיאַטער מיט זיי!

— טאָמער וואָלט שוין געווען — זאָג איך — גענוג קושן זיך? צײַט עפּעס ריידן מכּוח תּכלית.

— מכּוח וואָסער תּכלית? — זאָגן זי.

— מכּוח נדן — זאָג איך — מלבושים, הוצאות־החתונה, דאָס, יענץ, לאָקש, בוידעם, ציבעלע...

— מיר דאַרפֿן נישט — זאָגן זיי — גאָר נישט ניט, נישט קיין לאָקשן, נישט קיין בוידעם, נישט קיין ציבעלעס.

— וואָס זשע דען — זאָג איך — דאַרפֿט איר יאָ?

— מיר דאַרפֿן — זאָגן זיי — נאָר חופּה וקידושין...

איר הערט ווערטער?...

בקיצור, איך וועל אײַך ניט מאריך זײַן, עס האָט מיר געהאָלפֿן ווי דער פֿאַראַיאָריקער שניי. מען האָט געשטעלט אַ חופּה — אַלץ הייסט אַ חופּה! אַוודאי, וואָס זאָלט איר קלערן, נישט אַזאַ חופּה, ווי טבֿיהן שטייט־אָן. אויך מיר אַ חופּה!... אַ שטילע חתונה... אָך און וויי!... און דערצו איז נאָך פֿאַראַן אַ ווײַב. ווי זאָגט איר? אויף אַ מכּה אַ בלאָטער. מוטשעט זי, איך זאָל איר נאָר זאָגן, וואָס איז דאָס עפּעס אַזוי כאַפּ־לאַפּ, בחפּזונדיק? נו, גייט גיט צו פֿאַרשטיין אַ ייִדענע, אַז סע ברענט! וואָס טויג אײַך, איך האָב איר געמוזט אָפּטאָקן פֿון דרך־שלום וועגן אַ ליגן הגדול הגבור והנורא. אַ מעשׂה מיט אַ ירושה, אַ רײַכע מומע פֿון יעהופּעץ, נעכטיקע טעג — אַבי זי זאָל מיך לאָזן צו רו. און טאַקע באותו יום, דאָס הייסט אַ פּאָר שעה נאָך דער שיינער חופּה, שפּאַן איך אײַן דאָס פֿערד־און־וועגעלע און מיר זעצן זיך אויף זאַלבעדריט, דאָס הייסט: איך און זי און ער, דער געניידעם[34] מײַנער, און הלך משה מרדכי[35] — מאַרש צו דער באַן קיין בויבעריק. זיצנדיק אַזוי מיט מײַן פֿאָרפֿאָלק אין וועגעלע, כאַפּ איך מיר אַ קוק מן הצד אויפֿן דאָזיקן פּאָרל און טראַכט מיר: וואָס פֿאַר אַ גרויסן גאָט מיר האָבן און ווי מאָדנע שיין ער פֿירט זײַן וועלטל! און וואָס פֿאַר מיני משונה נפֿשות, ווילדע בריאים, עס געפֿינען זיך בײַ אים! אָט האָט איר אײַך אַ פֿאָרפֿאָלק נאָר וואָס פֿון דער נאָדל אַרויס: פֿאָרט ער אַוועק, דער גוטער יאָר ווייסט אים וווהין, און זי בלײַבט־איבער דאָ — און מע זאָל דאָס לאָזן אַפֿילו אַ טרער, כאָטש פֿון יוצא וועגן! נאָר גאָר נישט, טבֿיה איז נישט קיין ייִדענע, טבֿיה האָט צײַט, קוקט און שווײַגט, וואָס וועט דאָ זײַן...

там сказано: «И возлюбил», — она ему нравится, он ей. Но венчаться! Что значит венчаться? Ума не приложу!.. Жених, видать, понял, что я от всей этой истории малость ошалел, и говорит:

— Понимаете ли, реб Тевье, дело вот в чем: я собираюсь уезжать отсюда.

— Когда ты едешь?

— Вскоре.

— Куда, к примеру?

— Этого, — отвечает он, — я вам не скажу, это тайна.

Понимаете? Тайна! Ну, как вам это нравится? Приходит вот такой Феферл, маленький, черненький, кикимора какая-то, объявляет себя женихом, хочет венчаться, собирается уезжать и даже не говорит куда. Лопнуть можно.

— Ну что ж! — говорю я. — Тайна — так тайна... У тебя все тайны... Однако растолкуй ты мне, братец, вот что: ведь ты за справедливость ратуешь, ты же насквозь пропитан любовью к людям, — как же это так могло случиться, чтобы ты вдруг, ни с того ни с сего, забрал у Тевье дочь и сделал ее вдовой при живом муже? Это, по-твоему, и есть справедливость? Любовь к людям? Хорошо еще, что ты меня не обокрал, не поджег...

— Отец! — говорит Годл. — Ты даже не знаешь, как мы счастливы, я и он, что рассказали тебе обо всем. У нас прямо-таки камень с души свалился! Поди сюда, давай расцелуемся!

И, не долго думая, они обхватывают меня оба, она с одной стороны, он с другой, и начинают обнимать и целовать... Они меня, я их, а под шумок, должно быть от большой спешки, они уже давай целовать друг друга! Комедия, да и только! Театр...

— Может быть, хватит, — говорю, — целоваться! Пора и о деле потолковать.

— О каком деле? — спрашивают они.

— О приданом, о платьях, о свадебных расходах, — то-се, пятое, десятое.

— Ничего этого, — отвечают они, — нам не нужно! Ничего! Ни пятого, ни десятого...

— А что же вам нужно?

— Нам, — отвечают, — только повенчаться нужно...

— Слыхали разговор?

Словом, о чем тут долго рассказывать! Ничего не помогло. Пришлось их повенчать. Венчание, конечно, венчанию рознь! Что и говорить, не такое оно было, какое пристало Тевье. Тоже мне... Тихая, с позволения сказать, свадьба... А к тому еще жена, как говорится: сверх болячки — волдырь! Мучает меня, пристает, чтобы я объяснил ей: почему такая спешка? Изволь объяснить женщине, что тут пожар, горит!.. Пришлось, чтоб не поднимать шума, придумать какую-то дикую историю о наследстве, о богатой тетке из Егупца, врать почем зря, лишь бы она меня оставила в покое. И в тот же день, через несколько часов после этой хваленой свадьбы, я запрягаю лошаденку, усаживаемся втроем — я, дочь и он, зятек мой богоданный, — и марш к поезду, в Бойберик. Сижу я на возу, поглядываю со стороны на свою парочку и думаю: велик наш бог и как удивительно он своим мирком правит! Каких только нелепых созданий, каких чудаков нет у него! Вот вам чета, только что из-под венца: он уезжает, бог его ведает куда, а она остается здесь, — и хоть бы слезинку уронили, ну, из приличия, что ли! Но молчу. Тевье — не баба. Тевье может потерпеть. Молчу и смотрю, что дальше будет.

זע איך עפּעס אַ פּאָר יונגע לײַטלעך, גוטע קאָסריליקעס, מיט אויס־געטראָטענע שטיוול, זײַנען אַרויסגעקומען אויפֿן באַן זיך געזעגענען מיט מײַן שפּילפֿויגל. איינער פֿון זיי איז געגאַנגען עפּעס ווי אַ שייגעץ, איך בעט־איבער אײַער כּבֿוד, מיטן העמדל איבער די הויזן, און האָט עפּעס געשושקעט זיך מיט מײַנעם שטילערהייט. „זע נאָר, טבֿיה, טראַכט איך מיר — צי האָסטו זיך ניט אַרײַנגעכאַפּט דאָ צווישן חבֿרה פֿערד־גנבֿים, בײַטל־שנײַדערס, שלעסער־ברעכערס אָדער פֿאַלשע מאָנעטשיקעס [36]?...

פֿאָרנדיק צוריק מיט מײַן האָדלען פֿון בויבעריק אַהיים, קאָן איך מיך נישט אײַנהאַלטן און זאָג איר אַרויס דעם דאָזיקן געדאַנק גאַנץ אָפֿנטלעך. צעלאַכט זי זיך און וויל מיר אײַנריידן, אַז ס׳איז לויטער פֿײַנע מענטשלעך, ערלעכע, לעצט־ערלעכע לײַט, וואָס זייער גאַנץ לעבן איז נאָר פֿון יענעמס וועגן, זיך האָבן זיי נישט אין זינען, אַפֿילו אין דער לינקער פּיאַטע... „אָט אַ יענער, זאָגט זי, וואָס מיטן העמדל, דער איז גאָר אַ טאַטנס אַ קינד; ער האָט, זאָגט זי, אַוועק־געוואָרפֿן רײַכע טאַטע־מאַמע אין יעהופּעץ, וויל נישט נעמען בײַ די קיין צעבראָכענעם גראָשן".

— אַזוי? גאָטס וווּנדער! — זאָג איך — טאַקע זייער אַ פֿײַן בחורל, כ׳לעבן! צום העמדל, וואָס ער גייט איבער די הויזן, מיט די לאַנגע האָר, ווען גאָט העלפֿט אים נאָך אַ האַרמאָניע, אָדער אַ הונט זאָל אים נאָכלויפֿן פֿון הינטן, דעמאָלט האָט דאָס שוין גאָר דעם זיבעטן חן!...

אָט אַזוי רעכן איך זיך אָפּ מיט איר שוין פֿאַר אים אויך און לאָז־אויס מײַן ביטער האַרץ, הייסט דאָס, צו איר, נעבעך... און זי איז גאָר נישט! אין אסתר מגדת [37] מאַכט זיך תּמעוואַטע. איך איר: „פֿעפֿערל"! און זי מיר: „טובֿת־הכּלל, אַרבעטער, נעכטיקע טעג"...

— וואָס טויג מיר — זאָג איך — אײַער טובֿת־הכּלל מיט אײַער אַרבעטן, אַז עס גייט־צו בײַ אײַך בסוד? פֿאַראַן — זאָג איך — אַ שפּריכוואָרט: ווו אַ סוד, דאָרט איז אַ גנבֿה... אַמער זאָג מיר גלײַך, וואָס איז ער געפֿאָרן, פֿעפֿערל, און וווּהין?...

— אַלצדינג יאָ — זאָגט זי — נאָר דאָס נישט. פֿרעג זיך — זאָגט זי — בעסער נישט נאָך. גלייב מ׳יר — זאָגט זי — וועסט מיט דער צײַט אַליין אַלצדינג וויסן. וועסט, אם־ירצה־השם, הערן און אפשר אין גיכן, פֿיל נײַס, פֿיל גוטס!...

— אָמן, הלוואַי — זאָג איך — פֿון דײַן מויל אין גאָטס אויערן. נאָר אונדזערע שׂונאים — זאָג איך — זאָלן אַזוי וויסן פֿון זייער געזונט, ווי איך הייב־אָן צו פֿאַרשטיין, וואָס דאָ טוט זיך בײַ אײַך און וואָס באַטײַט די שפּיל!...

— אָט דאָס איז טאַקע — זאָגט זי — דער אומגליק, וואָס דו וועסט דאָס ניט פֿאַרשטיין.

— וואָס זשע, ס׳איז אַזוי טיף? מיר דאַכט — זאָג איך — אַז איך פֿאַרשטיי, מיט גאָטס הילף, גרעסערע זאַכן...

— דאָס לאָזט זיך ניט — זאָגט זי — פֿאַרשטיין מיטן שׂכל אַליין. דאָס דאַרף מען — זאָגט זי — פֿילן, פֿילן מיטן האַרצן...

אַזוי זאָגט זי צו מיר, האָדל הייסט עס, און דאָס פּנים בײַ איר בשעת־מעשׂה פֿלאַמט און די אויגן ברענען. ניט געדאַכט זאָלן זיי ווערן, די טעכטער מײַנע! פֿאַרקאַכן זיי זיך אין עפּעס, איז מיט האַרצן און מיט לײַב און לעבן, און מיטן גוף און מיט דער נשמה!

בקיצור וועל איך אײַך דערציילן, עס גייט־אַוועק אַ וואָך און צוויי און דרײַ און פֿיר און פֿינף און זעקס און זיבן — אין קול ואין כסף [38] — נישטאָ ניט קיין בריוו, ניט קיין ידיעה. „פֿאַרפֿאַלן, זאָג איך, פֿעפֿערל!" — און כאַפּ אַ קוק אויף מײַן האָדלען. נעבעך, קיין טראָפּן בלוט נישטאָ אין פּנים. זוכט־אויף אַלע מאָל אַן אַנדער שטיקל אַרבעט אין שטוב. וויל, ווײַזט־אויס, פֿאַרגעסן דורך דעם די גרויסע צרות אירע. נאָר, איר זאָלט זאָגן, זי זאָל דאָס אים אַפֿילו דערמאָנען! שאַ, שטיל, גלײַך ווי ס׳איז גאָר קיין מאָל נישט געווען קיין פֿעפֿערל אויף דער וועלט! נאָר איין מאָל טרעפֿט זיך אַ מעשׂה, איך קום צו פֿאָרן אַהיים, איך זע — מײַן האָדל איז פֿאַרוויינט, גייט־אַרום מיט אָנגעשוואָלענע אויגן. הייב איך מיך אָן צו דערפֿרעגן, ווער איך געוווּיר, אַז דאָ איז נישט לאַנג געווען עפּעס איינער אַ שלימזל מיט לאַנגע האָר און געסודעט זיך עפּעס מיט איר, מיט האָדלען הייסט עס. „אַהאַ! — טראַכט איך מיך — דאָס איז יענער חבֿרה־מאַן, וואָס האָט אַוועקגעוואָרפֿן רײַכע טאַטע־מאַמע און האָט אַראָפּגעלאָזט דאָס העמדל איבער די הויזן"... און נישט לאַנג געטראַכט, רוף איך אַרויס מײַן האָדלען פֿון שטוב אין הויף אַרויס און טו זי אַ כאַפּ גלײַך אויף דער ווענטקע:

Вижу, пара молодчиков, порядочных оборванцев, в стоптанных сапогах, пришли к поезду попрощаться с моим птенчиком. Один из них, одетый как крестьянский парень, с рубахой, извините, навыпуск, стал о чем-то шушукаться с моим зятем... «Смотри, Тевье, думаю, уж не попал ли ты в компанию конокрадов, карманников, взломщиков или фальшивомонетчиков?»

На обратном пути, едучи с Годл из Бойберика, я не вытерпел и откровенно сказал ей, о чем подумал. А она смеется и хочет меня уверить, что все они честнейшие люди, глубоко порядочные, замечательные люди, которые всей своей жизнью жертвуют ради других, а о себе даже не думают...

— А вот тот, что в рубашке, — говорит она, — из очень богатой семьи! Родителей бросил в Егупце, ломаного гроша у них брать не хочет.

— Скажи пожалуйста! Чудеса в решете! — говорю я. — Очень славный парень, право, ему бы к его рубахе навыпуск и длинным волосам еще гармошку в руки или собаку на привязи — то-то было бы загляденье!

Вымещаю эдаким манером всю свою злобу на ней, бедной, и на нем заодно... А она? Ничего! «Не открывает себя Эсфирь», — прикидывается непонимающей. Я ей — «Феферл», а она мне — «общее благо, рабочие», — прошлогодний снег...

— Что мне, — говорю, — от вашего общего блага и от ваших рабочих, когда все это у вас делается по секрету? Есть такая поговорка: «Где секрет, там не чисто...» Вот скажи мне прямо, зачем он поехал, Феферл, и куда?

— Все, — отвечает, — скажу, только не это! И не спрашивай лучше! Поверь, со временем все узнаешь. Бог даст, услышишь, может быть даже вскоре, много нового, много хорошего!

— Аминь! — говорю. — Дай бог! Твоими устами да мед пить! Но чтоб наши враги так здоровы были, как я знаю и понимаю, что тут у вас творится и что означает вся эта канитель!

— В том-то, — отвечает она, — и беда, что ты этого не поймешь!

— Что ж, это так замысловато? Я, кажется, с божьей помощью, и более заковыристые вещи понимаю...

— Этого, — говорит она, — одним умом не понять, это чувствовать надо, сердцем чувствовать...

Так говорит она мне, Годл то есть, а лицо в это время у нее пылает, глаза горят. Будь они неладны, дочери Тевье! Захватит их что-нибудь, так уж целиком — с головой и сердцем, с душой и телом!

Расскажу я вам вкратце: проходит неделя, и две, и три, и четыре, и пять, и шесть, и семь — ни ответа, ни привета. «Ни гласа, ни отзыва», — ни письма, ни весточки.

— Пропал, — говорю, — Феферл! — и поглядываю на свою Годл. Ни кровинки в лице. Выискивает, бедная, себе работу по дому, хочет, видать, горе свое заглушить... Но хоть бы вспомнила о нем! Тихо! Как будто никогда и не было на свете никакого Перчика!

Но вот однажды случилась такая история: приезжаю домой, вижу моя Годл ходит заплаканная, с набухшими веками. Начинаю расспрашивать и узнаю, что был недавно какой-то длинноволосый и о чем-то шептался с ней, с Годл то есть. «Ага! — думаю. — Это, наверное, тот самый, который удрал от богатых родителей и носит рубаху навыпуск...» И, не долго думая, вызываю Годл и сразу же беру ее в оборот:

— זאָג מיר נאָר, טאַכטער, האָסט שוין פֿון אים אַ גרוס?
— יאָ.
— ווו איז ער ערגעץ, דײַן באַשערטער?
— ער איז — זאָגט זי — ווײַט.
— וואָס טוט ער?
— ער זיצט!
— ער זיצט?
— ער זיצט...
— ווו זיצט ער? פֿאַר וואָס זיצט ער?

שווײַגט זי. קוקט מיר גלײַך אין די אויגן אַרײַן און שווײַגט.

— זאָג מיר נאָר -- זאָג איך — טאָכטער מײַנע, ווערליק איך פֿאַרשטיי, זיצט ער נישט פֿאַר קיין גנבֿה. פֿאַרשטיי איך ניט דעם שכל, אַז ווי באַלד קיין גנבֿ ניט און קיין שווינדלער ניט, הײַנט פֿאַר וואָס זשע זיצט ער, פֿאַר וואָסערע מעשׂים טובֿים?...

שווײַגט זי — אין אסתּר מגדת... האָב איך מיך מיישבֿ געווען: זאָגסט ניט, דאַרף מען ניט. ער איז דאָך דײַן שלימזל, ניט מײַנער. אַ שיינע, ריינע כּפּרה! נאָר אינעווייניק אין האַרצן טראָג איך אַ ווייטיק. איך בין פֿאָרט אַ פֿאָטער, ווי מיר זאָגן אינעם דאַוונען: כּרחם אָבֿ על בנים [39] — אַ פֿאָטער בלײַבט אַ פֿאָטער.

בקיצור, געווען איז דאָס הושענא־רבה אויף דער נאַכט. יום־טובֿ איז בײַ מיר אַ מנהג, איך רו מיך אָפּ, און אויך דאָס פֿערדל רוט זיך בײַ מיר אויס, ווי אין דער תּורה שטייט געשריבן: אַתּה — דו, ושורך — און דײַן ווײַב, וחמורך — און דײַן פֿערדל [40]... און אַגבֿ איז שוין אין בויבעריק כּמעט נישטאָ וואָס צו טאָן: טוט מען אַ בלאָז מיטן שופֿר, אַזוי צעלויפֿן זיך אַלע דאַטשניקעס, ווי די מײַז אין אַ הונגער, און בויבעריק ווערט אַ פּוסטקע [41]. דעמאָלט האָב איך ליב צו זיצן אין דער היים, בײַ זיך אויף דער פּריזבע. פֿאַר מיר איז עס דאָס בעסטע שטיקל צײַט. די טעג זײַנען געשענקטע. די זון באַקט שוין ניט, ווי אַ קאַלכאויוון, נאָר זי גלעט מיט אַ מין ווייכקייט, מחיה נפֿשות. דער וואַלד איז אַלץ נאָך גרין, די סאָסנעס הערן ניט אויף צו שמעקן מיט סמאָלע, און עס דאַכט זיך מיר, אַז דער וואַלד קוקט יום־טובֿדיק, ווי גאָטס אַ סוכּה, אַ סוכּה פֿון גאָט. אָט דאָ, טראַכט איך מיר, האַלט גאָט סוכּות, דאָ, ניט אין שטאָט, ווו סע טאַרעראַמט, און מענטשן לויפֿן הין און הער, פּינען מיט דער נשמה, יאָגן זיך נאָכן שטיקל ברויט, און מע הערט נאָר געלט און געלט און געלט!... און ווער שמועסט אויף דער נאַכט, הושענא־רבה, למשל, איז דאָך גאָר אַ גן־עדן: דעמאָלט איז דער הימל בלוי, די שטערן פֿינקלען, שעמערירן, בײַטן זיך, פּינטלען, ווי להבֿדיל אַ מענטש מיט די אויגן; און אַ מאָל, מאַכט זיך, פֿליט־דורך אַ שטערן פֿײַל אויסן בויגן, לאָזט־איבער נאָך זיך אויף אַ רגעלע אַ גרינעם פּאַס — דאָס האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אַ שטערנדל, געפֿאַלן עמעצנס מזל. וואָרעם וויפֿל שטערן, אַזוי פֿיל מזלות... ייִדישע מזלות... „עס זאָל כאָטש ניט זײַן מײַן פֿינצטער מזל“, טראַכט איך מיר, און עס קומט מיר אויפֿן געדאַנק האָדל. שוין פֿון עטלעכע טעג, אַז זי איז עפּעס ווי אויפֿגעמונטערט, לעבעדיקער געוואָרן, גאָר אַן אַנדער פּנים באַקומען. עמעצער האָט איר געבראַכט אַ בריוול, אַ פּנים, פֿון אים טאַקע, פֿון איר שלימזל. ווילן ווילט זיך מיר זייער וויסן, וואָס ער שרײַבט איר, נאָר פֿרעגן וויל איך נישט. זי שווײַגט, שווײַג איך אויך, פּתח שין — שאַ! טבֿיה איז נישט קיין ייִדענע. טבֿיה האָט צײַט...

דערווײַל, אַזוי ווי איך טראַכט פֿון האָדלען, קומט זי אָן, האָדל הייסט עס, זעצט זיך צו נעבן מיר אויף דער פּריזבע, קוקט זיך אַרום אויף אַלע זײַטן און רופֿט זיך אָן צו מיר שטילערהייט:

— הערסטו, טאַטע? איך דאַרף דיר עפּעס זאָגן: הײַנט געזעגענען מיר זיך אָפּ מיט דיר... אויף שטענדיק...

אַזוי זאָגט זי צו מיר שטיל, קוים וואָס מע הערט, און קוקט אויף מיר מיט אַ מאָדנעם מין קוק, מיט אַזאַ קוק, וואָס איך וועל אים אייביק נישט פֿאַרגעסן. און בשעת מעשׂה פֿליט מיר דורך אַ מחשבֿה אין קאָפּ: „זי וויל זיך טרינקען“... וואָס איז מיר אײַנגעפֿאַלן טרינקען? ווײַל עס האָט זיך געטראָפֿן, ניט דאָ געדאַכט, אַ מעשׂה: אַ מיידל, נישט ווײַט פֿון אונדז, האָט זיך פֿאַרקאָכט אין אַ דאָרף־שייגעץ און האָט זיך צוליב דעם דאָרף־שייגעץ... איר ווייסט דאָך שוין וואָס. איז די מאַמע פֿאַר צרות קראַנק געוואָרן און איז געשטאָרבן, און דער טאַטע האָט זיך אויסגעבראַכט, געוואָרן אַ קבצן. און דער דאָרף־שייגעץ האָט זיך מיישבֿ געווען און האָט חתונה [42] געהאַט פֿאַר אַן אַנדערע. איז זי אַוועקגעגאַנגען צום טײַך, דאָס מיידל הייסט דאָס, און האָט זיך אַרײַנגעוואָרפֿן אין וואַסער אַרײַן און האָט זיך דערטרונקען...

— Скажи-ка мне, дочка, ты получила от него весточку?

— Да!

— Где же он, твой суженый?

— Далеко! — говорит.

— Что он поделывает?

— Сидит.

— Сидит?

— Сидит.

— Где сидит? За что?

Молчит. Смотрит мне прямо в глаза и молчит.

— Скажи-ка мне, дочь моя, — говорю я, — насколько я понимаю, он сидит не за воровство. Но в таком случае это у меня в уме не укладывается: коль скоро он не вор и не жулик, за что же он сидит, за какие такие грехи?

Молчит. «Не говоришь, — подумал я, — не надо! Твое сокровище, не мое! Ну и шут с ним!» Но в сердце я ношу боль. Ведь я все же отец! Недаром в молитве говорится: «Как отец детей своих жалеет» — отец отцом остается.

Короче говоря, было это в седьмой день праздника кущи *, вечером. Уж у меня так заведено, что в праздники я и сам отдыхаю, и лошаденке отдых даю, как сказано в Писании: «Ты, и вол твой, и осел твой, и сам отдыхай, и жена твоя, и лошадь твоя...» Да и то сказать, в Бойберике делать уже почти нечего: чуть только запахнет осенью, дачники разбегаются, словно крысы в голодную пору, и Бойберик превращается в пустыню. В такое время я люблю сидеть дома на завалинке. Это для меня самая лучшая пора. Каждый хороший день — дар божий. Солнце уже не пышет жаром, оно ласкает мягко, душу живит. Лес еще зелен, от сосен по-прежнему пахнет смолой, и кажется мне, что лес выглядит празднично, как божьи кущи. Вот здесь, думаю я, господь справляет праздник. Здесь, а не в городе, где шум и сутолока, где люди носятся как угорелые, душу себе выматывают в погоне за куском хлеба, где только и слышно что деньги, деньги и деньги! А уж вечером, да еще в такой праздник, здесь и вовсе рай земной: небо синее, звезды сверкают, переливаются, мигают, совсем как человеческие глаза. Иной раз случается, — пролетит стрелой звезда и оставляет после себя на секунду зеленоватую черту — это закатилась чья-нибудь звездочка, чье-то счастье кануло. Ведь что ни звездочка, то чья-то доля... «Хоть бы не моя судьба бесталанная», — думаю я и вспоминаю о своей Годл. Уже несколько дней, как она чего-то приободрилась, ожила, совсем другая стала. Кто-то ей письмо привез, верно, от него, от Перчика. Хочется, страсть как хочется знать, что он пишет, но спрашивать не желаю. Молчит — и я молчу. Словно в рот воды набрал. Тевье — не баба, Тевье может и подождать.

Между тем выходит сама Годл, усаживается рядом со мной на завалинке, оглядывается по сторонам и говорит тихонько:

— Знаешь, папа? Я должна тебе кое-что сказать: сегодня мы с тобой распрощаемся... Навсегда...

Говорит она тихо, чуть слышно, и смотрит на меня так странно, что вовек мне этого ее взгляда не забыть. «Топиться хочет», — мелькнуло у меня в голове. Откуда такая страшная мысль? Дело в том, что недавно по соседству с нами случилась такая история: еврейская девушка влюбилась в деревенского парня и ради него... понимаете, конечно? Мать от горя заболела и умерла, отец растратил все, что имел, стал нищим. А парень раздумал и женился на другой. Тогда девушка пошла к речке, бросилась в воду и утонула...

— וואָס הייסט — זאָג איך — דו געזעגנסט זיך אָפּ מיט מיר אויף שטענדיק? — אַזוי מאַך איך צו איר און קוק־אַראָפּ, זי זאָל ניט זען ווי איך בין טויט.

— דאָס הייסט — זאָגט זי — איך פֿאָר — זאָגט זי — אַוועק, מאָרגן — זאָגט זי — גאַנץ פֿרי. מיר וועלן זיך שוין מער קיין מאָל ניט זען... קיין מאָל ניט...

דערהערט די דאָזיקע ווערטער, איז מיר געוואָרן אַ ביסל גרינגער אויף דער נשמה. דאַנקען גאָט כאָטש דערפֿאַר, טראַכט איך מיר. ווי זאָגט ער? גם זו לטובֿה — עס קאָן זײַן ערגער, בעסער האָט קיין שיעור ניט...

— וווּהין, למשל, פֿאָרסטו, אויב איך האָב — זאָג איך — די זכיה צו וויסן?

— איך פֿאָר — זאָגט זי — צו אים.

— צו אים? — זאָג איך — ווו איז ער דען אַצינדערט?

— לעת עתה — זאָגט זי — זיצט ער נאָך; נאָר אין גיכן שיקט מען אים אַוועק.

— פֿאָרסטו, הייסט דאָס, זיך געזעגענען מיט אים? — אַזוי זאָג איך צו איר און מאַך זיך תמעוואָטע.

— ניין — זאָגט זי — איך גיי אים נאָך גלײַך אַהין.

— אַהין? — זאָג איך — ווער איז געווען דער אַהין? ווי אַזוי הייסט דאָס אָרט?

— מע ווייסט נאָך נישט אַקוראַט — זאָגט זי — ווי אַזוי דאָס אָרט הייסט, נאָר ווײַט איז דאָס זייער — זאָגט זי — ווײַט מיט סכּנת־נפֿשות...

אַזוי זאָגט זי צו מיר, האָדל הייסט עס, און עס מאָלט זיך מיר אויסעט, אַז זי רעדט דאָס מיט גדלות, מיט גרויסקייט, גלײַך ווי ער וואָלט דאָ אָפּגעטאָן עפּעס אַזעלכעס, וואָס סע קומט אים דערפֿאַר אַ מעדאַל פֿון אַ פּוד אײַזן!... וואָס ענטפֿערט מען איר, למשל, אויף אַזאַ זאַך? פֿאַר אַזאַ זאַך נעמט אַ פֿאָטער און בייזערט זיך אויס אויף אַ קינד, שענקט אַ פּאָר פּעטש אָדער ער בײַטלט־אויס אַלע בייזע, וויסטע חלומות. טבֿיה איז אָבער ניט קיין ייִדענע. איך גיי מיט דעם גאַנג, אַז כּעס איז עבֿודה זרה. רוף איך מיך אָן צו איר מיט אַ פּסוק, ווי געוויינטלעך:

— איך זע־אַרויס — זאָג איך — טאָכטער מײַנע, אַז דו ביסט מקיים, ווי אין דער הייליקער תּורה שטייט געשריבן: על כּן יעזבֿ[43] — וואָרפֿסט־אַוועק — זאָג איך — צוליב אַ פֿעפֿערל טאַטע־מאַמע — זאָג איך — און לאָזט זיך אַוועק אין אַן אָרט, וואָס מע ווייסט ניט ווו ערגעץ אין די מדבריות, אַ פּנים, אויפֿן פֿאַרגליווערטן ים, דאָרט, ווו אַלעקסאַנדער מוקדון — זאָג איך — איז געפֿאָרן אויפֿן אָקרענט און פֿאַרבלאָנדזשעט אויף אַ ווײַטער וויספּע — זאָג איך — צווישן ווילדע מענטשן, ווי איך האָב געלייענט — זאָג איך — אַמאָל אין אַ מעשה־ביכל...

אַזוי זאָג איך צו איר האַלב אויף קאַטאָוועס און האַלב מיט כּעס, און דאָס האַרץ בשעת מעשה וויינט. נאָר טבֿיה איז נישט קיין ייִדענע. טבֿיה האַלט זיך אײַן. און זי, האָדל הייסט עס, פֿאַלט נישט אַראָפּ בײַ זיך; ענטפֿערט מיר אָפּ על ראשון ראשון און שטיל, נישט געכאַפּט, און באַטראַכט. טבֿיהס טעכטער קאָנען ריידן...

און כאָטש איך האַלט דעם קאָפּ אַראָפּ און די אויגן צו, פֿון דעסט וועגן דאַכט זיך מיר, אַז איך זע זי, האָדלען הייסט דאָס, איך זע — איר פּנים איז פּונקט אַזוי ווי די לבֿנה, בלאַס און מאַט, און דאָס קול אירס, מאָלט זיך מיר אויס, איז עפּעס ווי פֿאַרדומפּן, ציטערט... זאָל איך איר, אַ שטייגער, פֿאַלן אויפֿן האַלדז, בעטן, חלשן פֿאַר איר, זי זאָל נישט פֿאָרן? ווייס איך, אַז ס'איז אַרויסגעוואָרפֿן. ימח שמם זאָלן זיי ווערן, טאַקע די טעכטער מײַנע! פֿאַרקאָכן זיי זיך אין עמעצן, איז מיטן גוף און מיט דער נשמה, און מיטן האַרצן, און מיט לײַב און לעבן!

בקיצור, מיר זײַנען אָפּגעזעסן אַזוי אויף דער פּריזבע אַ היפּשע שטיק צײַט, לאָז זיך אײַך דאַכטן, כּמעט די גאַנצע נאַכט. מער געשוויגן ווי גערעדט. און דאָס, וואָס מיר האָבן גערעדט, איז אויך געווען כּמעט ווי נישט גערעדט. האַלבע ווערטער... זי האָט גערעדט און איך האָב גערעדט. איך פֿרעג זי נאָר איין זאַך: ווו איז דאָס געהערט געוואָרן, אַ מיידל זאָל נעמען און חתונה האָבן פֿאַר אַ בחור צוליב דעם, זי זאָל אים קאָנען נאָכגיין ערגעץ אין אַל די שוואַרצע יאָר? ענטפֿערט זי מיר:

— Что значит — ты прощаешься со мной навсегда? — спрашиваю я и опускаю голову, чтобы она не видела, как помертвело мое лицо.

— Это значит, — отвечает она, — что я уезжаю завтра на рассвете... Мы уже никогда больше не увидимся... никогда.

Немного отлегло от сердца. «И за то слава богу! — думаю я. — И то благо — могло быть и хуже, а хорошему ведь конца-краю нет...»

— Куда же, к примеру, ты едешь, если, — говорю, — я достоин узнать об этом?

— Я еду к нему.

— К нему? А где же он сейчас?

— Пока что он еще сидит, — отвечает она, — но скоро его высылают.

— Значит, ты едешь попрощаться с ним? — прикидываюсь я дурачком.

— Нет, — отвечает, — я еду за ним туда.

— Туда? Куда же? Как это место называется?

— Еще, — говорит, — точно неизвестно, как называется место, но это очень далеко отсюда, страшная даль...

Говорит она, Годл, и кажется мне, что произносит она слова с гордостью, как будто он совершил нечто такое, за что следовало бы наградить его медалью в пуд весом!.. Что можно ответить на это? За такие речи отец должен был бы рассердиться, отхлестать по щекам или отчитать как следует! Но Тевье — не баба. Я считаю, что злиться — значит дьяволу угождать. И я, как обычно, привожу стих из Писания:

— Вижу я, дочь моя, что ты выполняешь завет божий: «А потому да покинет...» Оставляешь ради Перчика отца с матерью и отправляешься в неведомые края, в пустынные места, на застывшее море, туда, где странствовал на корабле Александр Македонский и попал на дальний остров к дикарям, как я читал когда-то в одной книжке...

Говорю я это полушутя, полусердито, а сердце у меня плачет. Но Тевье — не баба. Тевье сдерживается. Да и она, Годл то есть, тоже духом не падает. Отвечает мне обстоятельно, не торопясь, обдуманно. Дочери Тевье умеют говорить.

И хоть я и сижу понурив голову и с закрытыми глазами, мне кажется, что я ее вижу. Вижу ее лицо, усталое и бледное, как луна, и сдается мне, что голос у нее как будто приглушен и дрожит... Броситься ей на шею, просить, умолять, чтоб она не ехала? Но я знаю, что из этого ничего не выйдет. Провались они, мои дочери! Уж если втюрятся в кого-нибудь, так всем, всем сердцем, всей душой без остатка!

Словом, просидели мы на завалинке долго-долго, чуть ли не всю ночь. Больше молчали, нежели говорили, да и говорили-то мы полусловами... Она говорила, я говорил... Об одном только я спрашивал: где это слыхано, чтобы девушка вышла замуж только для того, чтобы потом следовать за мужем куда-то к черту на рога? А она мне:

— С ним — хоть к черту на рога!

— מיט אים איז אלץ איינס, אפילו אין אל די שווארצע יאר... גיב איך איר, געוויינטלעך, צו פארשטיין מיטן שכל, ווי נאריש דאס איז. גיט זי מיר צו פארשטיין מיט איר שכל, אז איך וועל דאס קיין מאל ניט פארשטיין. ברענג איך איר א משל מיט א הון, א קוואקע, וואס האט אויסגעזעסן קאטשקעלעך. די קאטשקעלעך האבן זיך נאר אויפגעכאפט אויף די פיסלעך, האבן זיי זיך געלאזט אויפן וואסער, און די קוואקע, נעבעך, קוואקעט.

— וואס, — זאג איך — וועסטו זאגן — זאג איך — דערויף, טאכטער לעבן?

— וואס — זאגט זי — זאל איך דערויף זאגן? ס'איז אוודאי א רחמנות — זאגט זי — אויף דער קוואקע; נאר צוליב דעם — זאגט זי — וואס די קוואקע קוואקעט זאלן די קאטשקעלעך ניט שווימען?...

איר פארשטייט דיבורים? טביהס טאכטער רעדט נישט גלאט...

און דערווייל די צייט שטייט נישט. עס הייבט שוין אן צו שארײַען אויף טאג. די אלטע אין שטוב וואָרטשעט. זי האט שוין עטלעכע מאל געשיקט זאגן, אז ס'איז שוין צײַט מאכן נאכט. און געזען, אז עס העלפט זיך נישט, האט זי ארויסגעשטעקט דעם קאפ דורכן פענצטער און מאכט צו מיר, מיט א שיינעם יברכך, געווינטלעך:

— טביה! וואס טראכסטו זיך?

— לאז זײַן שטיל — זאג איך — גאלדע, ווי אין פסוק שטייט: למה רגשו גוים? האסט פארגעסן, א פנים, אז ס'איז הײַנט הושענא־רבה? הושענא־רבה — זאג איך — ווערט אונדז אנגעחתמעט דאס גוטע קוויטל. הושענא־רבה דארף מען זײַן אויף. פאלג מיך, גאלדע — זאג איך — דו נעם, זײַ מוחל, צעבלאז נאר דעם סאמאוואר — זאג איך — און לאז זײַן טיי. און איך וועל גיין דערווײַלע שפאנען דאס וועגעלע, מיר פארן מיט האדלען צו דער באן.

— און ווי דער שטייגער איז, טאק איך איר אפ א שפאגל־נײַעם ליגן, אז האדל פארט־אוועק קיין יעהופעץ און פון דארטן נאך ווײַטער, אלץ מכוח יענעם עסק, מכוח דער ירושה הייסט דאס. און עס קאן געמאלט זײַן — זאג איך — אז זי זאל שוין דארטן בלײַבן איבערן גאנצן ווינטער, און אפשר איבערן ווינטער מיטן זומער מיט נאך א ווינטער; לכן דארף מען איר — זאג איך — מיטגעבן צידה לדרך, א ביסל גרעט, א קליידל, א פאר קישנס, ציכלעך, דאס, יענץ און שאר־ירקות.

אזוי קאמאנדעווע איך און זאג־אן, ס'זאל נישט זײַן קיין געווינען. ס'איז הושענא־רבה אויף דער וועלט.

— הושענא־רבה — זאג איך — טאר מען ניט וויינען; ס'איז א בפירושער דין!

הערט מען דאך מיך מיטן דין מסתמא ווי די קאץ און מע וויינט דווקא יא. און אז סע קומט צום געזעגענען זיך, ווערט א יללה. אלע וויינען — די מאמע, די קינדער און טאקע זי אליין, האדל הייסט דאס. און ועל כולם, אז ס'איז געקומען צו דער עלטערער טאכטער מײַנע, צייטל מיין איך (אויף יום־טוב קומט זי צו מיר מיט איר באשערטן, מיט מאטל קאמזויל), האבן זיך ביידע שוועסטער א ווארף געטאן איינע דער אנדערער אויפן האלדז — מע האט זיי קוים אפגעריסן...

נאר איך איינער האב מיך געהאלטן שטאל און אײַזן, דאס הייסט, עס רעדט זיך נאר אזוי — שטאל און אײַזן; אינעווייניק קאכט ווי א סאמאוואר, נאר יענעם ארויסבאווײַזן — פע! טביה איז דאך נישט קיין יידענע... דעם גאנצן וועג קיין בויבעריק שווײַגט מען. און אז מיר האלטן שוין נישט ווײַט פון דער באן, רוף איך מיך אן צו איר, זי זאל מיר זאגן דאס לעצטע מאל, וואס פארט האט ער געטאן אזעלכעס, פעפערל הייסט דאס?...

— איטלעכע זאך — זאג איך — באדארף דאך האבן עפעס א טעם...

Я, конечно, стараюсь ей доказать, как это глупо. А она по-своему объясняет, что мне этого не понять. Тогда я привожу ей пример: курица высидела утят. Утята только встали на ноги, побежали к речке — и в воду, а наседка, бедная, квохчет.

— Что ты, — говорю, — на это скажешь, доченька?

— Что же мне сказать? — говорит она. — Наседку, конечно, жалко. Но неужели же из-за того, что она квохчет, утятам не плавать?

Понимаете, какой разговор? Дочь Тевье не говорит впустую...

Между тем время идет. Уже светать начинает. Старуха моя ворчит. Она уже несколько раз посылала звать нас домой. Увидев, что не помогает, она высунула голову в окно и начала меня отчитывать, как водится:

— Тевье, что ты себе думаешь?

— Тише, — говорю, — Голда! Как в Писании сказано: «Зачем возмущаться, народы?» Ты забыла, наверное, что сегодня гейшанорабо, когда на небе решается наша судьба *. Эту ночь спать не полагается. Послушай меня, Голда, потрудись-ка раздуть самовар, напьемся чаю, а я тем временем запрягу лошаденку. Поедем с Годл к поезду.

И уж, как водится, сочиняю новую из-под иголочки небылицу, рассказываю, будто Годл едет в Егупец, а оттуда еще дальше, все по тому же делу, насчет наследства то есть, и, может статься, что она там останется на всю зиму, а может быть, на зиму, и на лето, и еще на одну зиму. Так что, говорю, надо ей приготовить на дорогу все, что полагается: немного белья, подушки, наволочки, платья, то-се и прочее...

Командую я эдак и наказываю, чтобы никаких слез не было. Сегодня праздник на белом свете! «Сегодня, говорю, плакать нельзя! В законе прямо так и сказано!» Думаете, послушались, закона испугались? Куда там! Плачут. А как дошло до прощания, заголосили все, ревмя ревут и мать, и дети, да и сама она, Годл то есть, плачет навзрыд. Особенно тяжело было прощаться с моей старшей дочерью, с Цейтл (она к нам на праздники приходит вместе со своим мужем, с Мотлом Камзолом). Сестры как бросились друг дружке на шею, так их еле разняли. И только я один взял себя в руки, держался твердо, как кремень. То есть, конечно, это только так говорится... Внутри кипит, как в самоваре, но я, разумеется, и виду не подаю. Тевье — не баба. Всю дорогу до Бойберика мы молчали, и только, уже подъезжая к станции, я попросил ее в последний раз объяснить мне, что же все-таки сделал он такого, Феферл то есть? «Ведь все, говорю, должно иметь какой-нибудь смысл!» Она вспыхнула и стала клясться всеми клятвами на свете, что он чист, как стеклышко!

ווערט זי אַנגעצונדן און שווערט מיר מיט כל השבֿועות שבעולם, אַז ער איז ריין ווי גינגאָלד.

— ער איז — זאָגט זי — אַ מענטש, וואָס קאַטאָרי פֿאַר זיך אַרט אים נישט, דאָס גאַנצע טועכץ זײַנס איז נאָר — זאָגט זי — יענעמס טובֿה, דער וועלטס טובֿה, און דער עיקר פֿאַר יגיע־כּפּימ־ניקעס, די בעלי־מלאכות, און גייט זײַט אַ חכם און טרעפֿט, וואָס דאָס הייסט!

— זאָרגט ער זיך — זאָג איך צו איר — הייסט דאָס, פֿאַר דער וועלט? למאַי זשע — זאָג איך — זאָרגט זיך נישט די וועלט פֿאַר אים, אַז ער איז יאָ אַזאַ ווױלער בחור? זאָלסט אים כאָטש לאָזן גריסן — זאָג איך — דעם אַלעקסאַנדער מוקדון דײַנעם, זאָלסט אים זאָגן — זאָג איך — אַז איך פֿאַרלאָז מיך אויף זײַן יושר. ער איז דאָך אַ מענטש פֿון סאַמע יושר — זאָג איך — אַז ער וועט מײַן טאָכטער מסתמא נישט פֿאַרפֿירן און שרײַבן אַ מאָל — זאָג איך — אַ בריוול דעם אַלטן טאַטן...

און אַזוי ווי איך רייד, פֿאַלט זי מיר נישט פּלוצעם אויפֿן האַלדז און הייבט נישט אָן צו וויינען?

— לאָמיר זיך — זאָגט זי — געזעגענען. זײַ געזונט, טאַטע! גאָט ווייסט — זאָגט זי — ווען מיר וועלן זיך זען!?...

אָן עק! אָט דאָ האָב איך מיך שוין נישט געקאָנט אײַנהאַלטן. עס איז מיר געקומען אויפֿן געדאַנק, פֿאַרשטייט איר, טאַקע די איגענע האָדל, בשעת זי איז נאָך געווען אַ ברעקל... אַ קינד הייסט דאָס... זי געהאַלטן אויף די הענט... אויף די הענט געהאַלטן... האָט קיין פֿאַראיבל נישט, פּאַני, וואָס איך האָב מיך... מעשׂה ייִדענע... איר זאָלט וויסן, הערט איר, וואָס דאָס איז פֿאַר אַ האָדל, דאָס איז!... איר זאָלט זען די בריוולעך, וואָס זי שרײַבט... ס'איז אַ האָדל פֿון גאָט!... זי איז בײַ מיר אָט אַ דאָ אָ, איז זי בײַ מיר... טיף, טיף... איך קאָן עס אײַך אַזוי פֿיל נישט אַרויסגעבן... — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

ווייסט איר וואָס, פּאַני שלום עליכם? לאָמיר בעסער ריידן פֿון עפּעס פֿריילעכערס: וואָס הערט זיך עפּעס מכּוח דער כאָלירע אין אָדעס?...

— Он, — говорит, — человек, который меньше всего думает о себе. Вся его забота о благе других, об общем благе, и, главное, — о рабочих, о трудовом народе!

— Стало быть, — говорю я, — он заботится обо всех на свете? А почему же свет о нем не заботится, если уж он хороший человек? Ну, поклонись ему от меня, твоему Александру Македонскому, скажи ему, что я полагаюсь на его порядочность, — он ведь насквозь справедливостью пропитан, я надеюсь, что он дочь мою не обманет и напишет когда-нибудь письмецо старику отцу.

Говорю я эдак, а она вдруг как бросится мне на шею и давай плакать!

— Попрощаемся, — говорит. — Будь здоров, отец! Бог знает когда мы увидимся!..

Конечно! Тут уж я больше не выдержал...

Вспомнилась мне, понимаете ли, эта самая Годл, когда она была еще крошкой... дитя малое... на руках носил ее... на руках... Уж вы извините меня, что я так... совсем по-бабьи... Но если бы вы знали, что это за Годл! Если бы вы знали! Читали бы вы ее письма! Вот она у меня где... глубоко-глубоко... Нет, не могу я всего этого выразить...

. . . .

Знаете что, пане Шолом-Алейхем? Давайте поговорим о более веселых вещах. Что слышно насчет холеры в Одессе?

ГОДЛ

Впервые напечатано в 1904 году в газете «Дер фрайнд».

Стр. 189. *Раби Иоханан Гасандлер* — Иоханан-сапожник — один из авторов Талмуда (II в. н. э.).

Стр. 190. *Феферл* — еврейский перевод фамилии «Перчик».

Стр. 194. *«Свобода и избавление придут из другого места»* — фраза из библейской книги «Эсфирь», а не из Мидраша (сборник комментариев к Библии), как это толкует Тевье.

Раши — раби Шлойме Ицхаки (1040—1105) — комментатор Библии и Талмуда.

Стр. 200. *Кущи* — осенний еврейский религиозный праздник.

Стр. 204. *...что сегодня гейшанорабо, когда на небе решается наша судьба.* — По религиозному преданию, в седьмую ночь праздника кущей — гейшанорабо — на небесном престоле утверждается вынесенный в Судный день всевышний приговор, которым определяется судьба каждого человека на будущий год.